

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

THEY

TURISTÅRBOGEN 1972

- Om at komme til Thy side 3
af auditor Torben Topsøe-Jensen
- Landskabsformerne i Thy 10
af professor, dr. phil. Axel Schou
- Fugle 17
af assistent Henning Skov
- Sandflugt og plantager 23
af lærer Torsten Balle
- Arkæologi 27
af museumsinspektør Jette Kjær
- Stednavne og bebyggelse 33
af professor, dr. phil. Kr. Hald
- Thys historie 38
af rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt
- Skudfart og skudehandel i Thy 53
af Johan Hvidtfeldt
- Tyskerne i Thy 58
af Johan Hvidtfeldt
- Fiskerne i Fortid og Nutid 64
af overinspektør, dr. phil. Holger Rasmussen
- Bonden og hans bolig 71
af overinspektør Peter Michelsen
- Thybomål 78
af Torsten Balle
- Jens Søndergård 82
af forfatteren Henry Bailum
- Kendsgerninger om Thy 88
af Johan Hvidtfeldt
- Thisted 93
af Johan Hvidtfeldt
- Ture i Thy 101
af redaktør Tage Christiansen

Denne bog er sat med 10 punkt Intertype Baskerville
og trykt i Fyens Stiftsbogtrykkeri, Odense
Klicheerne fra Fyens Stifts Reproduktionsanstalt
Typografien ved Erik Ellegaard Frederiksen IDD
På omslaget Vesterhavet ved Vorupør
fotograferet af Svend Thomsen, Hjørring
Kortudsnittene og luftfotografierne er fra Geodætisk Institut
og er reproduceret med dettes tilladelse A. 288/72

Redaktion ved Johan Hvidtfeldt

Udgivet af Samvirkende Danske Turistforeninger

Om at komme til Thy

Af TORBEN TOPSØE-JENSEN

Thy ligger som en skanse yderst ude i nordvest, Jyllands skanse mod Vesterhavet. Hele landsdelen var i forhistorisk tid et søområde, men ved historisk tids begyndelse var øer og holme forlængst blevet et samlet hele, landfast med Vendsyssel gennem Han Herred, men med det øvrige Jylland kun ved den spinkle tange mellem Agger og Harboøre. Thys gamle karakter af ø prægede det trafikalt helt frem til dette århundredes begyndelse. Limfjorden lå der jo, det lange sund, smalt mod øst, men bredt mod vest, med øer, dybe fjorder og store bredninger og med de vidtstrakte, lave vejer. Og fjorden afbrød de alfare veje, der fra syd styrede mod Thy og Vendsyssel og tvang de vejfarende, der ville nordover, til at benytte færgerne. Århundredre igennem var rejserne til Thy langsommelige, ofte farefulde og altid uberegnelige.

De gamle færgeruter

Færgerne mellem Hardsyssel og Thy gik over Oddesund og over farvandet mellem Mors og Thy. Alle færgstederne var geografisk bestemte, så at sige skabt af naturforholdene. Færgeruten over Oddesund var led i en naturlig forbindelseslinie mellem Thy og de vestlige områder syd for fjorden. Men selv om sundet på det smalleste sted kun er $\frac{1}{2}$ km bredt, var det en besværlig rute, for strømmen har altid været stærk her, og friskede det op fra vest, rejste bølgerne sig i Nissum Bredning og gjorde overfarten med de tunge rofærger, der tit var lastet til det yderste med heste og vogne, korn og kvæg, til et farefuldt og risikabelt foretagende. Og blev det storm, var overfart helt umulig.

Havde man først overstået besværet med færgen og velbeholden var nået i land på nordre odde, gik rejsen videre, først over det lave og ofte oversvømmede „Sunddrag“, så igennem den bakkede Thyholm, der fladede ud mod nord og endte i

Draget, den lave, sumpede tange, som forbinder Thyholm med Thy. Tit måtte den rejsende her kæmpe sig frem mod storm og bølgesprøjt, der føg op mod ham.

Ruten over Oddesund var da heller ikke den alfare vej til Thy. Nemmere og bedre ruter gik over Mors, men valgte man dem, måtte man over vandet to gange – først til Mors over Sallingsund eller Hvalpsund, og så, når man var kommet igennem Mors, atter med færge enten ved Vilsund, hvorfra vejen gik direkte til Thisted, eller ved Næssund, hvis man skulle ad Vestervig til. Man kunne også komme over det åbne og tit urolige og faretruende Feggesund, en rute, der førte den rejsende til de østlige egne af Thy eller videre mod øst eller nord. Forholdene ved færgestederne var primitive. Egentlige anløbsbroer fandtes som regel ikke, og hvis vejrforholdene forhindrede overfart, måtte de rejsende vente sommetider dagevis i jammerlige kroer.

Vejene til Thy

Kun to rejseruter førte i ældre tid landværts ind i Thy: vejen ad Harboøre-Aggertangen og den nordenfjords vej fra Vendsyssel gennem Vester Han Herred. Vejen ad Harboøre-Aggertangen var en genvej til Thy. Lige siden tangen engang i den tidlige middelalder havde gjort Thy landfast med områderne hinsides fjorden, og indtil havet i stormflodsnatten mellem den 3. og 4. februar 1825 atter åbnede for Limfjorden ud mod vest, havde vejen stadig været benyttet, skønt den både var sandet og tung at køre på og ofte var oversvømmet, når Vesterhavet under stormvejr brød hen over tangen. I århundreder drev stuedriverne her deres flokke af øksne ned i det sydlige.

Vejen fra Vendsyssel gennem Vester Han Herred var den anden landfaste forbindelse ind i Thy. Østfra styrede vejen mod Thisted tværs over Bygholms Vejle, der strakte sig helt op i bunden af Lund Fjord og var, som biskop Bircherod skrev i 1695, „den længste og om vinteren den besværligste og farligste vejle udi hele stiftet“. Og vejen gik videre henover halvøen Hannæs og igen ud over en vejle, Vesløs Vejle. De vidtstrakte vejler lå som oftest hen som øde hedeflader, men stundom steg

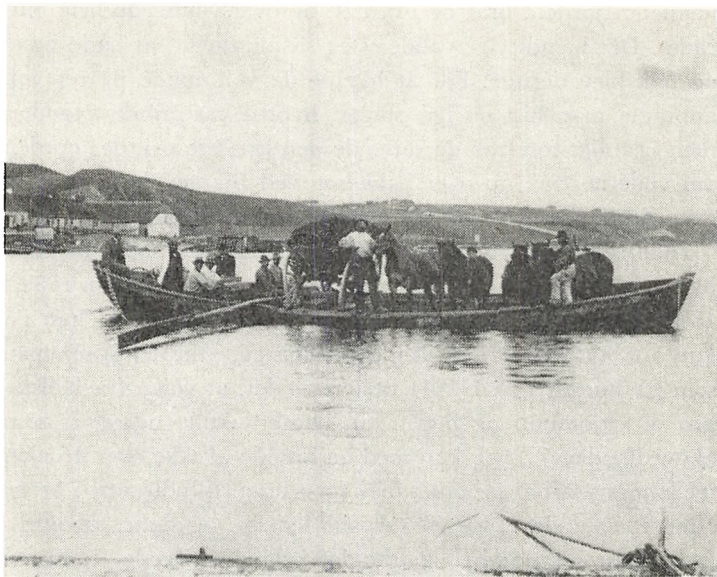
vandet i fjorden, brat og uventet, og oversvømmede hele området. Det hændte, at vandet steg så pludseligt, at både heste og folk blev derude. For at hjælpe de vejfarende på ret vej, anbragte man hist og her stager, hvortil var anbragt tønder, men jævnligt foretrak de rejsende den længere vej, der norden om vejlerne trak op over bakkerne ved Bjerget, hvor man til gengæld kunne blive udsat for forrygende sandstorme.

Inde i Thy var mange af vejene allerede kort efter år 1800 blevet sat i stand, og da maleren Martin Rørbye på sin rejse i 1830 besøgte Thy, kunne han i sin dagbog skrive, at han på kun kort tid kørte fra Vilsund til Thisted, „thi her kører man som på stuegulvet“. I 1841 bestemtes det, at vejen fra Holstebro til Oddesund og herfra til Thisted skulle udbygges som „hovedlandevej“, dog kun med en bredde af ikke over 16 alen mellem grøfterne. Arbejdet blev først bragt til udførelse i årene efter 1857 under Ingeniørkorpsets ledelse, og dette arbejde i forbindelse med andre vejarbejder i Thy bevirkede, at man i 1867 anså vejene i Thisted amt for nogle af de bedste i hele Jylland.

Rejser med postvogne

Jævnside med vejenes forbedringer skete der betydelige fremskridt med hensyn til befordringsmidlerne. Endnu omkring midten af forrige århundrede fandtes der ikke andre offentlige befordringer end postvæsenets „brevposter“ og de såkaldte „brev- og pakkeposter“. De afgik mod Thisted både fra Randers – over Skive og Nykøbing – og fra Aalborg – over Nibe, Løgstør og Aggersborg – men de var langsommelige og besværlige at rejse med. Ville man rejse mere bekvemt, kunne man i de fleste større byer og ved enkelte færgsteder rekvirere en „extrapostvogn“, hvortil man anvendte lukkede wienervogne.

I århundredets sidste tredjedel blev personposten eller diligencen, som den også kaldtes, sat ind på Thistedruterne med daglige ture på de fleste af ruterne. Som køretøjer benyttede man lukkede, 4-sædede postvogne, men også rejserne med disse vogne tog tid. Aalborg var knudepunkt for en lang række diligenceruter, også for en rute til Thisted. Alle ruterne udgik fra

Rofærgen i Vilsund. Pedersen, Thisted, fot.

Banegårdspladsen, og når der om aftenen på slaget 11 blev råbt „afgang“, knaldede alle kuske med piskan, blæste i hornet og kørte afsted. Thisted-diligencen havde en lang rejse for sig. Ud på natten kom den ind i Thy, kørte over Bjerget og ud over Tømmerby og Østerild heder. Ganske vist var der ophold nu og da, man bedede ved nogle kroer og skiftede heste, men alligevel har de rejsende nok trukket et befrielsens suk, når de henad middagstid næste dag rullede ind i Thisted henved 14 timer efter afgang fra Aalborg.

Diligencerne holdt længe ud i Thy. I 1896 lukkede ruten fra Aalborg til Fjerritslev og i 1904 ruten mellem Fjerritslev og Thisted, men endnu i 1911 kørte diligencen på tre ruter i Thy, blandt andet på ruten Nykøbing-Thisted.

Motorfærger over Vilsund. Aage Pedersen, Thisted, fot.

Jernbanerne til Thy

Forholdsvis sent kom jernbanerne til Thy. Den første var statsbanen fra Oddesund til Thisted, der åbnede i 1882. Jernbanen og en dampfærge over Oddesund, der blev taget i brug året efter, gav Thisted og dermed Thy forbindelse med den tværgående jernbane Struer–Viborg–Langå. Dampfærgerne klarede overfarten lige til 1938, da den blev erstattet af Oddesundbroen, den 472 m lange kombinerede vej- og jernbanebro.

Spørgsmålet om en øst–vestgående jernbane nord for fjorden blev drøftet ivrigt i 1880'erne, men der var delte meninger om nytten af og det økonomisk forsvarlige ved en sådan bane for Thy, og sagen trak ud. Banens tilhængere gik af med sejren, og jernbaneloven af 1894 bestemte blandt andet, at der skulle anlægges privatbaner såvel fra Thisted til Fjerritslev som fra Fjerritslev til Aalborg. Sidstnævnte bane blev åbnet for drift i 1897, mens Thisted–Fjerritslevbanen først kom igang i 1904.

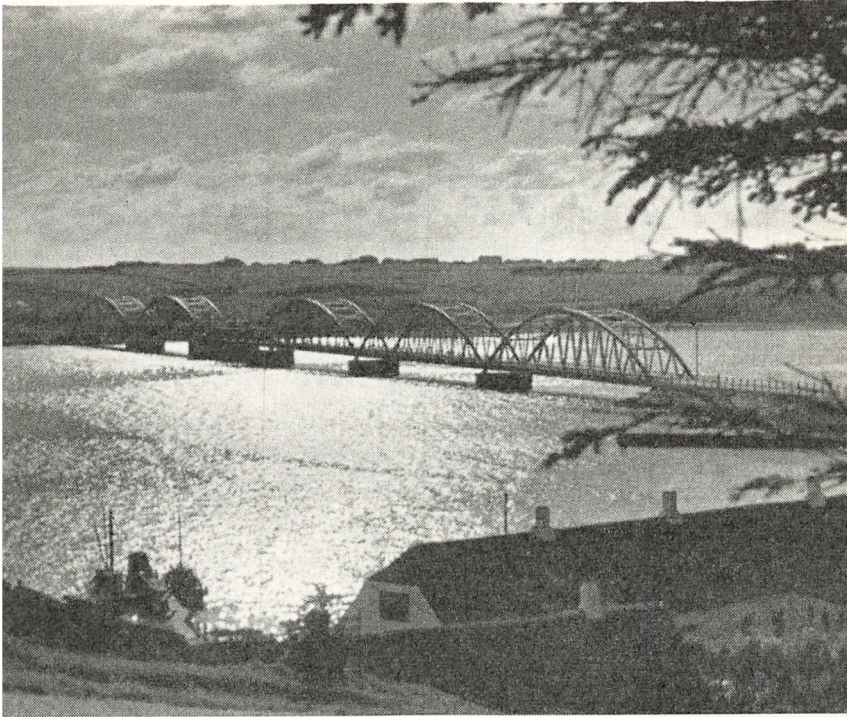
Et i 1918 vedtaget forslag om en jernbane gennem Mors og over Vilsund blev derimod aldrig ført ud i livet.

Jernbanen nord for Limfjorden førte den rejsende gennem karakteristiske Limfjordslandskaber. På strækningen Vester Torup-Østerild snoede den sig gennem de sivkransede vejler og åbnede fjerne udsigter over Lund og Tømmerby fjorde og de store vejler mod syd, ud mod Limfjorden. Netop her anede man, at Thy i længst forsvundne tider var et øhav.

Men rejsen var lang i banernes unge år med de små lokomotiver og de hårde sæder, og kunne være nok så trættende. Jacob Paludan oplevede rejsen, og skrev, at den altid følte, som havde man skuldret en præstation: „Der er 33 holdepladser, og ved hver af dem kører toget frem som for at prøve skinnerne en smule, inden det betror sig. Så retirerer det og gør holdt ved udgangspunktet med et ryk som en hjernerystelse. Og så, senere, træffes der en ordning mellem kørende og fastboende personale, så videretransport alligevel finder sted. Landskabet har imens skiftet fra lys og fager dag til dyb nat, og man føler, at man også selv må være ældet synligt. Helt inde i natten ligger så endelig Thisted, på det at en tro, der tåler alle rystelser, tilsidst skal vorde belønnet“.

Senere blev materiellet forbedret, og hele turen kunne gøres på 2½ time. Men nu er banerne en saga blott. Den 31. marts 1969 kørte de sidste tog over strækningen, og da de var kommet i remise, var banerne lukket. Også de havde måttet give op i konkurrencen med de nye trafikmidler.

De tidligere tiders besværligheder på rejsen til Thy er forlængst forbi. Vejene er helt på højde med motortrafikkens krav til moderne veje, og både over Oddesund og Vilsund er der broer – indviede henholdsvis i 1938 og 1939. Ved de andre af de gamle færgesteder er der overfarter i næsten alle døgnets timer. Mellem København og Thisted er der daglig lyntog i begge retninger. De gennemfører turen på 7 timer, mens et andet lyntog over Kolding og Esbjerg med forbindelser til og fra de sydligere jyske egne er i Thisted godt 3½ time efter afgang fra Esbjerg. Dertil kommer et stort antal rutebiler, som ad vejen gennem Han Herred eller sydfra over Oddesund- og Vil-

Den i 1939 indviede bro over det 400 m brede Vilsund.
Aage Pedersen, Thisted, fot.

sundbroerne kører til Thisted, hvorfra de rejsende med talrige andre rutebiler kan nå alle større eller mere betydende steder i Thy.

En forringelse af forbindelsen til Thy skete, da rutebåden mellem København og Ålborg indstillede driften i 1970. Denne rute var meget benyttet også af rejsende til Thy, som fra Ålborg straks kunne komme videre til Thisted enten med privatbanerne, så længe de kørte, eller med rutebiler. Et temmelig magert surrogat fik man i en direkte rutebilforbindelse mellem København og Fjerritslev. En virkelig forbedring af forbindelsen med Thy er flyveruten fra Kastrup til Thisted: ad luftvejen kan turen gennemføres på 1 time.

Landskabsformerne i Thy

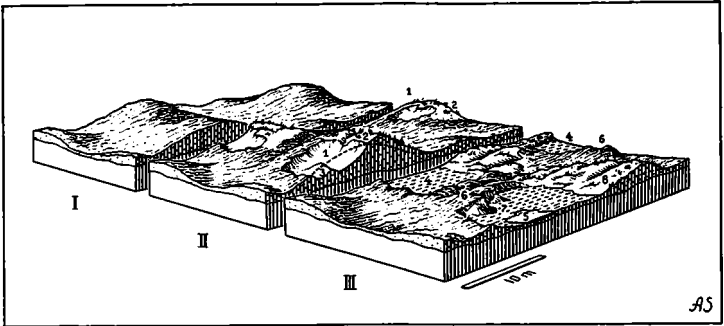
Af AXEL SCHOU

Thy udgør den sydvestlige del af Den Nørrejyske Ø, fra Thyholm længst mod syd til Vester Han Herred mod nordøst. Dette godt 1000 km² store landskab i det nordvestlige Danmark får et umiskendeligt særpræg derved, at de overfladeformer, der indgår i Thys landskabsmosaik, er så totalt forskelligartede. Kun få steder i Danmark oplever man så markante landskabsgrænser som i Thy. Her forekommer mod vest i flyvesandsterænet udstrakte ørkenagtige og derfor næsten mennesketomme områder, medens man i kystlandskaberne til Limfjorden færdes i frugtbare og derfor tætbefolkede landbrugsområder.

Står man et sted i klitterne på Thys næsten 100 km lange Vesterhav-kyst – lige meget hvor – kan man opleve dansk kystnatur i dens mest barske og voldsomme form, når en pibende efterårsstorm rejser indtil 6 meter høje bølger, der brydes mod land i brændingens inferno. Vindpresset kan være så stærkt, at man tvinges til at vende ansigtet mod læ, dels for at kunne trække vejret og dels for at skærme øjne, mund og næse mod de piskende sandskorn. Den komplette modsætning hertil, fjordidyllen, kan man møde en sommeraften ved Thys Limfjordskyst, der bræmmes af strandenge og rørsumpe, og hvor vandoverfladen kan være så stille, at man fra den drivende båd tydeligt ser fiskenes leg i ålegræsskovene og krabbernes sidelæns vandring over den åbne sandbund.

De ældste landskabselementer

Kalkstenslag, skrivekridt og limsten danner undergrunden i Thy under istidsgletschernes efterladte moræner og under de endnu yngre havaflejringer fra stenalderen og de alleryngste dækker af flyvesand. Stedvis indgår højtliggende kalkstenslag som dele af nutidslandskaber. Det gælder f. eks. den 9 km lange og 2 km brede Hanstholm-bakkeknode, der i Hjertebjerg når 67 meters højde over havet. Den fremtræder tydeligt som

Omdannelser i gammelt kliterræn.

I. Gamle klitter, såkaldte „grå klitter“ med tæt plantedække af lyng, revling, klitstar, sandskæg, gråris og gyvel.

II. Gammelt kliterræn ved vindbrud, hvor stormvinde har sønderlidt det sandbindende plantedække. 1. Vindkule, frembragt ved vindens bortblæsning af sand. 2. Sandtunge på klitbakkens læside, dannet ved aflejring af sandet fra vindkulen. 3. Luvbanke, dannet af sand, som er transporteret rundt i vindbruddet af hvirvelvinde.

III. Afblesningsstadium. 4. Afblesningsflade. 5. Lavvandet klitsø, dannet som udblæsningsgrube i fladen under en tørkeperiode med lav grundvandstand og senere fyldt med grundvand. 6. Restklitter, bevarede dele af det gamle kliterræn. 7. Neds kredet sand langs restklittens flanke. 8. Ung, „hvid klit“, dannet af sand, der er bortblæst fra de gamle klitter.

Blokanter: 25 × 50 cm. Axel Schou del. Efter Atlas over Danmark, bd. I.

en selvstændig topografisk enhed, begrænset af stejlskrænter mod de omliggende lave flader. Hjaremål-bakkekuden har en lignende oprindelse, og Bulbjerg, der som Hanstholm danner et fremspring i kystlinien, består også af limsten, der ses i den ved bølgeangrebet dannede stejlklint såvel som i Skarreklit, strandpillen der i havet foran klinten står som vidnesbyrd såvel om landmassens tidligere større udstrækning som om visse flintrige limstenspartiers store modstandsevne mod brændingsbølgenes angreb.

Istidslandskaberne

Den ismasse, der i sidste istid dækkede Thy og ved sin smeltning efterlod de usorterede ophobninger af ler, sand, grus og sten, der betegnes som moræne, kom nordfra. Derom vidner de mange blokke af rombeporfyr, en bjergart, der kun forekommer i Oslo-området. Isen bevægede sig altså fra nord mod syd under sin udbredelsesfase, og i afsmeltningens periode blev landet frigjort for isdækket i omvendt rækkefølge. De sydligste dele blev først isfri – de nordligste sidst. Isens afsmeltning er ikke forløbet jævnt. Der har været perioder, i hvilke isranden i længere tid har været stationær langs linier tværs over Thy med særlig store aflejringer til følge, idet der ved ismassens kontinuerlige bevægelse stadig blev bragt indefrosne morænemasser frem til isranden, hvor de så blev frigjort ved isens smeltning. I kuldeperioder har isranden oven i købet kunnet rykke frem, dvs. mod syd over Thy med oppresning af de tidligere aflejrede morænemasser til følge i vest-øst orienterede bakkedrag. Et sådant typisk endemorænelandskab strækker sig gennem Thy vest for Sjørring i egnen mellem Jannerup og Hundborg, hvor det kulminerer i Bavnehøj, 71 meter over havet.

Smeltevandsstrømmene var i afsmeltningstiden floder med stor erosionskraft. I deres løb under isen har de kunnet udgrave store dale i moræneaflejringerne i isens bevægelsesretning, altså i Thy med nord-sydligt forløb. Vilsund, der skiller Thy fra Mors, kan i sit første anlæg have været en tunneldal. Disse tunneldale er selvfølgelig fulgt af senere tiders langt mindre vandløb, hvorved der ofte er et misforhold mellem nutidens åløb og deres alt for store dale. Hvidbjerg Å følger således i sit løb fra Ovesø til Ørum Sø en oprindelig tunneldal, der bestemmer retningen fra nordøst mod sydvest.

Vandløbenes dalmønster har de fleste steder modificeret morænelandskabets oprindelige relief uden at ændre de store hovedtræk. Visse steder har vandløbenes erosion imidlertid været en så effektiv sønderdeling af landmassen, at landskabet nu helt præges deraf. Erosionsdalene kan ligge i så finmasket et mønster, at de oprindelige morænebakker er opdelt i et vildt

forrevet bakkelandskab, hvis relief helt er resultat af vandløbs-erosionen. Mellem kløfterne fremkommer derved „falske bakker“, dvs. bakker dannet ved udskæring i en oprindeligt sammenhængende morænemasse. Thyholms østside har en sådan stærkt opdelt klintfacade, og det samme gælder Bodum Halvøens vestside ud mod Skibsted Fjord.

Det marine forland

Herved forstås de unge lavtliggende landskaber, der er opbygget af havaflejringer: sand, grus og rullesten. De fremtræder i forskellige former, alt efter dannelsesmåden. Strandvoldssletter er systemer af rullestensstrandvolde med mellemliggende lavninger. Draget mellem Thy og Thyholm har denne karakter. Den virkende kraft ved dannelsen er materialvandringen, der forårsages af de skråtindløbende bølgers tendens til at transportere strandmaterialet i en siksak formet bevægelse langs kysten. Når bølgerne undtagelsesvis har bevægelsesretning vinkelret ind mod kystlinien, ophører materialvandringen selvfølgelig, men kun for en kort tid, så løber bølgerne igen skråt ind og flytter sand og rullesten langs kystlinien. For enden af øer, og hvor der er knæk på kystlinien, giver denne materialvandring anledning til dannelse af odder. Hvor en sådan oddedannelse sker foran bugter, kan disse sluttelig afspærres fra havet af en tange. Der opstår derved en strandsø, der efterhånden kan gro til og omdannes til den type marint forland, der betegnes som afspærringsforland. Alle udviklingsstadier af afspærringsforland forekommer langs Thys kyster mod Limfjorden fra vejlernes rørsumpe med deres rige fugleliv til veldrænede kulturflader, der repræsenterer afspærringsforlandet i den ved menneskelig kultiveringsvirksomhed modificerede form.

I samspillet mellem landhævning som følge af trykaflastning ved ismassernes smeltning og hævnning af havniveauet på grund af den tiltagende vandmasse i verdenshavet fik havstigningen flere gange overtaget ca. 4000 f. Kr. Herved blev Thy opdelt i mange øer, og landmassen kunne angribes af bølgerne på langt flere steder end nu. Resultatet blev en stærk nedbrydning

ved klintdannelse, der medførte store tilførsler af materiale til kystzonen. Materialvandringen fik stof at arbejde med, og der kom fart i forlandsdannelsen.

Siden stenalderen er Thy hævet fra 2 meter længst mod syd og indtil 6 meter længst mod nord. Ved denne hævnings er forlandsdannelserne blevet stabiliseret, og stedvis er en tredje type marint forland kommet til: den egentlige hævede havbund. Stenalderhavets klinger er i vore dage på grund af denne hævnings „døde klinger“, dvs. klinger, der slet ikke mere nås af bølgerne. Stedvis ligger de langt – indtil 10 km – fra nutidens kystlinie, adskilt fra denne ved brede flader af marint forland.

Klitlandskaberne

Disse landskaber, opbygget af det med vinden fra vestkysten tilførte og derefter omløjrede flyvesand, dækker store dele – ca. 1/3 – af Thy. Kliterrænet danner langs vestkysten et bælte på 5–6 kilometers bredde. Inden for Vigsø Bugt vokser det til 8–9 km, og den maksimale indtrængning af flyvesand er 13 km. Kun på enkelte steder, hvor højt land når ud til vestkysten, mangler klitbæltet, således f. eks. ved Hanstholm. Årsagerne til klitlandskabernes vestlige udbredelse er, dels de vestlige vindes store hyppighed, dels at store sandmængder altid ligger parat til vindbehandling på strandbredden. Der vandrer nemlig til stadighed store sandmasser langs vestkysten, hvor de af sommerens dønninger opkastes i strandvolde, som vinden dernæst tager under behandling. På strandbreddens inderste dele bindes en del af sandet af vegetationen. Der dannes et bælte af havklitter, der betegnes som „hvide klitter“, fordi klitgræsserne, hjelme og marehalm kun delvis dækker det blændende hvide kvartssand. Farvetonen er egentlig snarere en blågrøn pasteltone, som skyldes de nævnte klitgræssers fordampningsbeskyttende vokslag.

Et stykke fra kysten kommer man ind i de „grå klitter“, hvis plantedække er langt mere artsrigt og tæt, hvorfor disse klitter er mere stabile. Stormvinden kan dog bryde hul i vegetations-tæppet, f. eks. hvor dette har været udsat for stærkt slid ved intens færdsel eller overlast forårsaget af græssende kreaturer.

Er der først gået hul på en klitbakkes luvartside, vil dette hurtigt udvides til en grube, en vindkule, der stadig vokser, idet der under blæst dannes vindhvirvler, der pisker sandet rundt og op af kulen til sluttelig aflejring på læsiden. Hvis denne udvikling ikke standses ved beplantning, vil klitbakken brydes helt ned, hvorved der skabes mulighed for stormvinde til gennem det opståede hul i klitrækken at blæse sand længere mod øst. Her vil sandmassen til slut aflejres som en ustabil vandrekliit, en sandmile.

Hvor alt klitsandet blæses bort, fremkommer en afblæsningsflade, hvis niveau bestemmes af grundvandstanden, idet det vanddrukne sand ikke kan transporteres af vinden. Da grundvandstanden veksler med nedbørsperioderne, kan afblæsningsfladen i en tørkeperiode med lav grundvandstand udformes i så lavt niveau, at den i en efterfølgende regnperiode med stigende grundvandstand bliver vanddækket. Der er opstået en klitsø.

Søer og vandløb

Der er mange søer i Thy, og der er mange forskellige typer. Talmæssigt dominerer morænesøerne, de mange småsøer, der forekommer i det bakkede morænelandskabs talrige afløbsløse lavninger, her som overalt i de unge danske morænelandskaber fra sidste istid. Strandsøer, dannet ved bugters afspærring, har været omtalt under marint forland, og klitsøernes tilblivelse er behandlet ovenfor i forbindelse med redegørelsen for klitlandskabets former. De søer, der arealmæssigt dominerer, er vejlernes ferskvandsflader: Lund Fjord, Selbjerg Vejle, Tømmerby Fjord, Arup Vejle, Østerild Fjord og Lønnerup Fjord. Disse søer er skabt ved menneskelig indgriben i naturen. De er resultatet af de dæmningsanlæg, der er udført for at sikre landbrugsarealer mod saltvandsskader under højvandssituationer i Limfjorden.

Vel er der i Thy store områder, der er så lidt menneskeprægede, at de kan kaldes oprindelig natur. Det gælder f. eks. store dele af vandrekliiterrænet. Men når dette er sagt, må det straks konstateres, at Thy-landskaberne ligesom de andre dan-

LANDSKABSFORMERNE I THY

ske landskaber i høj grad præges af menneskelig aktivitet, af landbrugets overfladebehandling gennem flere tusind år og senere af industrialderens krævende omkalfatringer af det naturlige relief, der følger som logisk konsekvens af den for samfundslivet nødvendige etablering af vejanlæg, broer, havne, bolig- og industrikvarterer.

Fugle

Af HENNING SKOV

Vel næppe nogen anden dansk landsdel frembyder en så afvekslende natur som Thy. Her findes mod nordvest Hanstholm-reservatet med vidtstrakte hede- og klitområder af sådanne dimensioner, at det er muligt at færdes langt omkring uden at møde andre levende væsener end dyr og fugle. Mod øst har man Limfjorden med sine mange bugter og vige samt Han Herreds vejler, disse vældige felter af grønne enge i et spind af kanaler, milevide moser groet sammen uden vej eller sti over mudder og dynd med blinkende søer og susende rørskove. Mod syd, langs vestkysten, findes arealer med hede, hedekær og klitter og desuden store plantager. Alle disse områder tiltrækker hvert år brogede skarer af fugle, såvel i yngletiden som i træktiderne, fordi der endnu her mange steder er tilstrækkelig ro til, at selv meget sky arter kan trives.

Hanstholm-reservatet

Området er på ca. 4.000 ha og ornitologisk set landets største hede og hedekær. I yngletiden, fra 15. april til 15. juni, er der ingen adgang for offentligheden, hvorimod man resten af året må færdes frit overalt indenfor dets grænser. Det er dog sandsynligt, at perioden med adgangsforbud senere bliver forlænget. Her yngler Danmarks højeste fugl, tranen. For ca. en snes år siden slog et par sig ned i området og har siden holdt til her. Også hjejlen, der tidligere var en almindelig fugl på de jyske heder men forsvandt derfra ved opdyrkningen, findes ynglende i reservatet, omend i ringe antal. Endnu lyder dens vemodige fløjten over de store vidder, men bestanden er i tilbagegang og omfatter nu kun 3–4 par. Man træffer også Europas mindste and, krikanden, der er en af de behændigste flyvere blandt ænder og iøvrigt en fåtallig ynglefugl på dansk område. Foruden de nævnte arter kan iagttages en del andre, såsom tinksmed, storspove, gråand, spidsand, bekkasin, tårnfalk,

vibe, rødben, hættemåge, bynkefugl m. fl. I træktiderne forår og efterår raster en mængde forskellige fuglearter i området, især ænder, gæs, svaner og vadefugle. Specielt kan fremhæves besøg af flokke af kortnæbbede sædgæs, der kommer fra ynglepladserne på Spitsbergen. Også sangsvaner fra den skandinaviske halvø og den noget mindre pibesvane, der har sit yngleområde i Ruslands og Sibiriens vældige tundrastrækninger, aflægger nu og da besøg. Undertiden ses også flokke af knopsvaner, der er velkendt som ynglefugle i Danmark. En del rovfugle passerer området på træk, f. eks. vandrefalk, dværgfalk, duehøg, musvåge, hvepsemåge og havørn. Også i området ved Nors sø kan der iagttages mange fuglearter, ikke mindst i træktiderne, hvor et større antal svaner, ænder, gæs og blishøns fouragerer. Selve søen kan overses fra bivejene, der findes ved dens sydøstlige bred.

Vejlerne

Han herreds vejler dækker et område på ca. 6.000 ha og er et stykke storslået natur bestående af to rækker af søer, som strækker sig fra Limfjorden og nordpå på begge sider af Hannæs. Området er en blanding af store, fladvandede søer, mægtige rørskove og vidtstrakte enge. Vejlerne er et videnskabeligt reservat, hvor man kun må færdes med ejernes tilladelse og i yngletiden tillige med Naturfredningsrådets samtykke. Der er dog mulighed for gode iagttagelser fra de omkringliggende veje, især fra amtsvejen på diget syd for den østlige del af vejlerne. Her er der indrettet parkeringspladser.

Af de mange fuglearter, der yngler i området, er rørdrummen vel nok den mest særprægede. Dens sælsomme stemme minder om den lyd, der fremkommer, når man blæser hen over munden på en flaske, og den kan i stille nætter høres viden om. På strandengene har brushanerne deres danseplads. Når en hun indfinder sig, rejser hannerne deres farvestrålende fjerkraver og øretoppe, hopper op i luften, slår med vingerne og kryber tilsidst sammen med næbbet mod jorden.

Skestorken træffes som en uregelmæssig gæst, der tidligere har ynglet i vejlerne, antagelig kommet hertil fra Holland, hvor

der findes tre kolonier. Også Danmarks eneste ferskvandsterne, sortternen, kan man iagttage. Den jager over vandfladerne i en mærkelig svirrende flugt og lever af insekter, der holder til ved mose eller sø. Grågåsen er en forholdsvis ny ynglefugl i vejlerne. Den er skarpsynet og uhyre sky. I de egne, hvor den jages, bliver den så vagtsom, at den ikke er til at komme på nært hold. Idag rummer vejlerne landets største ynglebestand af grågæs.

Stor kobbersneppe er engenes varsomste vadefugl, afmålt og værdig i adfærd og mistænksom overfor alt mennesket tilhørende. Dens lange, brune hals rager op over græsset som et periskop, hvis opmærksomhed intet undgår. Rovfuglene er repræsenteret ved rørhøg og mosehornugle. Foruden de her omtalte findes et meget stort antal arter, først og fremmest den sjældne dværgmåge, der ikke yngler andre steder i Danmark. Desuden ses lappedykker, knopsvane, mange forskellige slags ænder, blishøne, rørhøne, vibe, strandskade, ryle, rødben, hættemåge, sand-, hav- og fjordterne. I træktiderne kan iagttages flokke af knop-, sang- og pibesvaner, store mængder ænder og gæs, blishøns, hjejler og forskellige rovfugle.

Andre lokaliteter

Lønnerup Fjord er især benyttet som rasteplass, navnlig af pibesvane, sangsvane og blishøne. Iagttagelse er mulig fra vejen på diget ved Limfjorden samt fra bivejene øst og vest for fjorden. Ved Hanstholm er der rig mulighed for at iagttage trækende fugle, såvel småfugle som de noget større havfugle. Havfuglene ses bedst fra molerne og de dagtrækkende småfugle fra kysten nord for Hanstholm by. På de sandede og stenede marker ses hvert forår den lille, tillidsfulde pomeransfugl, der her menes at have sin sidste rasteplass inden Norge. Længere sydpå i Thy ligger Ovesø med øen Madstedborg, der tidligere var kendt for sit rige fugleliv. På grund af en vandstandssænkning er denne ø blevet landfast, hvilket har bevirket, at der nu er væsentlig færre arter, som yngler her. Derimod raster et større antal ænder og blishøns under trækket.

Den mest betydelige lokalitet i det sydlige Thy er i området

Den nye drossel i Danmark, Sjaggeren, under fodring af unger.
Henning Skov fot.

ved Aggertangen. Arealet er på ca. 1100 ha og består af klitter, inddæmmede fjordområde med strandsøer, enge, sump, he-depletter og krat. Her kan både i yngletiden og ikke mindst i træktiderne iagttages et stort antal ænder, gæs og vadefugle. I yngletiden kan fuglelivet udmærket betragtes fra den nord-sydgående længdevej. Fuglene på de lavvandede områder ses bedst fra det østlige dige samt fra vejen i den sydøstlige del af tangen.

For knap 100 år siden var Thy – med undtagelse af Thisted Plantage, Christiansgave – praktisk talt uden skove. Siden da er der vokset store plantager op, og de er blevet hjemsted for mange fuglearter. I plantagerne ved Oddershede-gaard i Skovsted, ved Vilsbøl og Lodbjerg yngler f. eks. kolonier af fiskehejrer, der bygger deres reder højt tilvejs. I Thisted Plantage

Storkeunger i Frøstrup 1971. De tre unger blev ringmærket. Der er kommet genmelding om de to, fra Madeira og det sydvestlige England. Henning Skov fot.

findes, som det eneste sted i Thy, en koloni af råger, bestående af ca. 30 par.

Forskellige rovfugle som spurvehøg, tårnfalk, skovhornugle og enkelte musvåger, samt flere mindre arter, herunder sangdrossel og misteldrossel, yngler i mange større plantager. I 1967 fandtes to kolonier af sjaggere i Thy, de første i landet. Denne art er nu under udbredelse som ynglefugl, især i Jylland. Af sjældnere arter er der de sidste år fundet reder af rødstjert og kærnebider. Storken er ved helt at forsvinde fra Thy; der er nu kun to par tilbage, det ene i Vesløs og det andet, der er landskendt, i Frøstrup. Sidstnævnte sted kan man komme tæt på fuglene, og de besøges hvert år af mange turister.

Andre trækfugle

I træktiderne kan man overalt i Thy iagttage en del arter, som f. eks. flokke af hjejler, sjaggere og vindrosler tilligemed flokke af silkehaler, der i visse år kan blive så store, at man taler om invasioner. Som et specielt fænomen kan nævnes, at enorme stæreflokke hver vinter gennem den sidste halve snes år har opholdt sig i landsdelen. Siden efteråret 1963 er der i Thisted blevet ringmærket ca. 7.000 af disse stære. Ved genmeldinger er det fastslået, at de hører hjemme i tyndt befolkede områder i Sverige, Finland og Sovjet.

Der er således året rundt rige muligheder for at iagttage og studere en mængde fuglearter i Thy. Man bør dog – især i yngletiden – færdes med største varsomhed, da mange arter er ømtålelige overfor forstyrrelser, og navnlig bør man ikke ødelægge eller fjerne vegetationen omkring reder. Ved færdsel i yngleområder på strandenge og lignende steder må man ikke gerne færdes i flok, idet man herved let kommer til at træde på æg og unger. Ved iagttagelse af sådanne forholdsregler er man med til at værne om vore fugle, af hvilke en del arter desværre er i mere eller mindre stærk tilbagegang.

Sandflugt og plantager

Af TORSTEN BALLE

Få kilometer vest for de gode egne i Østthy begynder en tidløs vildmark. Ingen husker den anderledes, og dog er der sket store omvæltninger gennem tusinder af år.

Beretninger taler helt fra middelalderen om en af de sidste faser i udviklingen, om sand, der flyger århundrede efter århundrede, ødelægger marker, tårner sig op i klitter, tvinger folk bort. Det taler til fantasien. Man ser for sig, hvordan sandstorme dækker rige egne og lægger skove, herregårde og gode landsbyer øde.

Men fantasien overdriver let. Sandheden er, at vildmarken er en indtil 9 km vid strandbred, dannet efterhånden som havet trak sig bort fra sin inderste frontlinje, som det nåede i stenalderen. Strandsandet føg ind mod den gamle kyst og dannede en klitrække, som nu skiller det gamle land fra den vide afblæsningsflade, hvorpå et nøjsomt plantedække har dannet lidt mor og muld. Ved havet ligger igen en nyere klitrække.

I vildmarken har der aldrig været skove, herregårde og blomstrende landsbyer, men i gode tider, og når folketallet øgedes, hændte det også da, at småfolk rejste en hytte i øde land, opbrød lidt hede og holdt kvæg og får på vidderne. Kom der så onde tider, måtte disse forposter opgives og folk flytte, tit med huse og alt, som da folkene i Vang klit ca. 1700 drog til havet, hvorved fiskerlejet Vangså opstod. Det var nu engang vilkårene, og det var da heller ikke fra klitten, klager over sandflugt kom, men fra gammel, dyrket jord.

Mest udsat var sogne ved den gamle kyst. I Lodbjerg forsvandt Rotbøl og Skovsted, en lille landsby, i Hvidbjerg et par gårde. I Tvorup og Vang blev gårde flyttet, og nogle få helt eller delvis opgivet. Herregårdene Nystrup og Nebel blev flyttet ca. 1630, og i Tved måtte man også flytte mod øst. Mange gårde i hele området blev stærkt forringet.

Inde i landet synes der tit at være tale om en anden slags

sandflugt, ikke med havsand, men med det sand, der danner undergrunden. Her sker det også nu, at forårsstorme rejser sand- og støvskyer, der slider små planter op. Den støvfine, tørre muld blæser bort, så jorden bliver mere og mere sandet. Klagerne herfra kom i perioder, der synes at falde sammen med krigstider, hvad der tyder på sammenhæng med økonomiske forhold. De kom som tingsvidner, der nok overdriver noget. Det kan ses, at det år for år er de samme marker, der nævnes. De var altså stadig i brug, netop som man kunne vente, hvis skaderne skyldtes en jord- og sandfygning som den, vi kender fra nutiden. Dog kunne udsatte gårde blive så ringe, at afgifter måtte nedsættes.

Lensjordebøgerne 1597–1660 viser sammenholdt med regnskaberne, at man nødigt nedsatte afgifter varigt, men hellere gav årlige afslag. Derfor angiver de tit afgifter, som i lang tid kun var ydet delvis. Efter enevældens indførelse 1660 blev det vigtigste grundlag for rigets økonomi ikke mere naturalydelse fra krongodset, men skatter, pålagt gårdene i forhold til, hvad de efter jordebøgerne skulle yde. Men da de angivne ydelser ikke mere svarede til de reelle forhold, blev skatten tit meget uretfærdig, og der kom en voldsom strøm af klager. Til sidst måtte man vælge et nyt skattegrundlag, jordens godhed. Ved matrikuleringen 1683–88 fik byerne i sandflugtsområderne da hartkornet nedsat til omtrent det halve.

Man har dog nok overvurderet skaderne. I matriklen 1844 blev hartkornet i hvert fald forhøjet, hvor det var nedsat 1688, i havsogne f. eks. i Tvorup fra 40 til 67 td., i Vang fra 65 til 77 td. De lette jorder længere inde fik større forhøjelser, f. eks. Ø. Vandet sogn fra 62 til 117 td., Torsted fra 65 til 97 td., Skinnerup fra 75 til 153 td., mens sogne uden sandflugt fik nedsættelse, f. eks. Tilsted fra 140 til 136 td., Skjoldborg fra 206 til 167 td.

Klittag og plantager

Planmæssig dæmpning af sandflugten begyndte efter et reskript 1779, der påbød såning af klittag og fredning af klitterne. Omkring 1800 blev klittag også plantet, og 1829 var sandflugten

stort set ophørt. Klitvæsenet overvåger stadig, at ny sandflugt ikke opstår. Inde i landet er jordfygning dæmpet ved plantager og læhegn.

En forordning 1792 om sandflugtens dæmpning nævner også træplantning som et muligt middel. I Thy gjorde sandflugtskommissær Thagaard forsøg omkring 1800, og 1815 kom en kgl. resolution, der bestemte, at de skulle udvides. 1815–16 blev der plantet flere steder, bl. a. ved Tvorup. En planteskole ved Thisted skulle levere planter, men de anvendte træsorter egnede sig ikke for de barske forhold. Omkring 1840 blev forsøgene opgivet, men en del af plantagen ved Tvorup overlevede dog. Planteskolen i Thisted blev 1844 skænket til amtet som lystskov. Den hedder Christiansgave, men kaldes almindeligt blot Plantagen.

Trods skuffelsen begyndte man dog snart igen. Et forslag om beplantning af klitter kom frem i Landstinget 1851, og 1853 blev kammerherre H. C. Riegels opfordret til at foretage forsøg. Han lod da mange slags løvtræer, nåletræer og buske plante i Tvorup i det håb, at nogle af dem ville trives. 1857 blev forsøget bedømt af sagkyndige, og følgen var en lov samme år, hvorefter arealer til plantning kunne eksproprieres. 150 td. land skulle tilplantes i Thy, og arbejdet kom snart i god gang.

Der blev nu især anvendt bjergfyr og hvidgran, og da man så, at disse træsorter kunne trives, blev plantningerne udvidet, og nye plantager anlagt. 1883 dækkede plantagerne 377 ha, 1900 omfattede de 7681 ha og 1957 ialt 19557 ha. De er rykket længere ud mod havet og længere ind i landet. Mellemliggende og tilgrænsende ejendomme er købt til, også lanbrug, så plantagerne nu næsten danner et hele.

Fyr, graner og lærk

Længst mod vest er klitten så mager, at der kun gror lave, forkrøblede bjergfyr, Længere inde bliver de højere, og på det gamle, høje land, hvor der før var hede og sandede marker, gror der nu rødgran, sitkagran, ædelgran og lærk. Tilvæksten er her ofte forbavsende stor. En sitkagranbevoksning i Nystrup

plantage på 100 ha har dansk rekord. Nogle steder gror der løvtræer, og i fremtiden vil der blive plantet flere. De vil formindske den fare for brand, som der altid er i nåleskove, og bringe afveksling mellem alt det mørkegrønne.

Plantagerne gør ikke alene gavn ved at skabe læ. De giver arbejde til mange mennesker, og lige fra træerne blev så store, at de skulle udtyndes, hentede omegnens beboere læssevis af udhugst, brænde og kvas hjem. Uden dette brændsel ville det have været vanskeligt at skaffe tilstrækkeligt brændsel under første verdenskrig. Nu er det granerne, der giver det største udbytte. Fra savværket i Vilsbøl plantage sælges meget bygningstømmer, mange flagstænger og hegnspæle, men også salg af juletræer og pyntegrønt spiller en rolle.

Det er måske heldigt, at plantagerne blev anlagt, før man begyndte at frede naturområder. Man kunne have frygtet, at de ville ødelægge den vilde naturs skønhed, både i klitterne og ude på vildmarken. Det er imidlertid ikke sket. Tværtimod. Det mørkegrønne tæppe af forkrøblede bjergfyr, der dækker nogle af de indre klitter og på steder skyder sig ud over fladerne, understreger snarere landskabets vildmarks karakter og gør dets skønhed rigere.

På det høje land længere inde spærrer træerne nok for den vide udsigt, man før havde, men den udsigt, man har fra åbninger i skoven, virker næsten mere malerisk og ikke mindre storslået, fordi man ser den indrammet af de høje graner, og flere steder er der bygget udsigtstårne, hvorfra man kan se vidt omkring, til havet og søerne og langt ind over landet.

Plantagerne og vildmarken er rekreative områder af stor betydning. I det storslåede landskab finder man en vidunderlig fred og stilhed, men også en rigdom af former og farver, afvekslende, men i dyb indbyrdes harmoni.

Arkæologi

Af JETTE KJÆR

Der er næppe nogen anden landsdel i Danmark, der i den grad præges af oldtidsminder som Thy; overalt hvor man færdes heroppe, ser man de kuplede høje på bakkedragene, ofte i hele klynger. Det er de store bronzealderhøje, der præger landskabet og vidner om, at Thy i denne periode af oldtiden hørte til et af landets førende områder. Men der har også været mennesker i Thy før dens storhedstid, bronzealderen. Fra fastlandstiden, hvor man endnu tørskoet kunne passere Limfjorden, begynder de første spor efter mennesker at vise sig ved spredte fund, mest af spidser til fiskespyd og småredskaber, bl. a. ved Ovesøens bredder og ved Vandet Sø. Rigeligere er ældre stenalders kystbopladser repræsenteret. De stammer fra den tid, hvor stenalderhavet adskilte Thylands bakker i en skærgård af større og mindre øer ud mod Vesterhavet. Bopladserne er gerne køkkenmøddinger, hvor måltidsresterne, især østersskaller, har hobet sig op, og hvori tidens redskaber er indlejrede. Sådanne bopladser kendes langs Thys vestkyst, hvor de gamle strandskrænter endnu står tydeligt: ved Øsløs på Hannæs, ved Østerild Fjord og omkring Vilsundbroen. Indlandet er nu dækket af skov og ligger øde hen.

Først da yngre stenalders nye bondekultur rykker frem, bliver indlandet atter taget i besiddelse. Skoven ryddes væk med tidens nye redskab, den skarpe tyndnakkede flintøkse. Skovens rydning gav plads til dyrkede agre og tæmmede husdyrhold. Det nye erhverv medførte mere bofasthed, og de første mere stabile boliger blev opført. Sammen med kendskabet til det nye erhverv kom impulser til tidens nye gravskik: stortensgravene. Man begyndte at opføre først dysserne og lidt senere byggedes de første jættestuer. Af bevarede og seværdige kan nævnes langdysen i Tingstrup vest for Thisted, jættestuen Klovenhøj i Øster Han Herred og sidst, men ikke mindst den smukke jættestue Lundehøj i Heltborg, fredet 1838 af Frederik 6.

For godt 4000 år siden var flint et eftertragtet råstof. Der kunne her i landet opsamles større eller mindre flintblokke ved kysterne. I begyndelsen af yngre stenalder fik man brug for mængder af de store skovøkser, og da man nogle århundreder senere begyndte at fremstille store smukke flintdolke, og samtidig opdagede, at flinten kunne eksporteres til flintfattige områder i nord og øst, begyndte man en rationel minedrift. Store flintminer er i de senere år udgravet ved Hov og Bjerre i Thy.

Andre indslag i yngre stenalder er enkeltgravsfolket, kaldt sådan, fordi de begravede deres døde i enkeltgrave under små høje, og det grubekeramiske folk, karakteriseret ved den særlige dekoration, de gav deres lerkar. Det grubekeramiske folk var et omstrejfende fangstfolk udgået fra Sydsverige. De forholdsvis rige spor, de har efterladt sig i Thy, skyldes formodentlig deres interesse for den gode thylandske flint. To slanke, tresidede pilespidser fundet ved Snejstrup, Jannerup sogn, er vidnesbyrd om deres finttekniske formåen.

Også yngre stenalderens sidste del, dolktiden, er repræsenteret ved fund. Flere tidligere benyttede bopladser anvendes igen. Sammen med flinten spiller ravet en afgørende rolle for økonomien. Ved Hørdum i Sydthy er der fundet fem miniatureøkser af rav, formentlig et offer henlagt under en sten. Fra denne periode stammer vel nok landets længste pilespid, fundet i Vust sogn.

Bronzealderen

Usædvanlig mange og rige fund fra bronzealderen viser, at Thy må have indtaget en betydelig position i oldtidens Danmark. Handel med rav har været en vigtig årsag til thyboernes fremstående placering.

Flertallet af bronzealderens mennesker levede dog som bønder. En helleristningssten fra Ginderupgård afbilder velkendte frugtbarhedssymboler. Har bopladserne i påfaldende grad unddraget sig opdagelse – der kendes kun et par enkelte fra Troldsting og Visby – påkalder de over 1600 gravhøje sig opmærksomhed. I den første del af bronzealderen blev liget begravet

Gravhøje fra bronzealderen ved Ydby. Inga Aistrup fot.
Danmarks Turistråd.

i en kiste med hele sit udstyr, senere gik man over til at brænde det, gemme de brændte ben i en urne og sætte den ind i siden på en i forvejen eksisterende høj. Der er fra denne tid bevaret sværd, dolke, spyd, bæltespænder, bælteplader, guldringe etc., det hele rigt ornamenteret med tidens elegante spiralmønster. Koncentrationer af høje findes bl. a. i Vester Vandet sogn og frem for alt på Ydby Hede, også kaldet Oldtidskirkegården.

Et egenartet offerfund, bestående af 100 små 11–12 cm lange guldbåde, er fundet ved Torshøj, Nors sogn. Om det er en velhavende bronzealder- eller jernaldersømand, der har ofret dem, er svært at afgøre, eftersom guldblik med indpressede

cirkelmønstre var lige yndede i bronzealderen som et årtusind senere. Bronzealderen begyndte i Danmark ca. 1500 år f. Kr. og havde en varighed på omkring 1000 år, ned til 500 f. Kr.

Jernalderen

Ved jernalderens begyndelse, omkring 500 f.v.t., indtraf en ret pludselig klimændring. Vejret blev køligt og mere fugtigt, og mange lavtliggende områder forvandlede efterhånden til uanvendelige sumpe. Klimaforværringen og en stadig befolkningsvækst tvang jernalderbonden til at tage hidtil uopdyrkede områder i brug. Disse arealer var oftest ufrugtbare, og efter få generationers brug var jorden så udpint, at den blev opgivet. Heden groede hen over de gamle oldtidsagre. Spor efter sådanne oldtidsagre kan ses på Rødland Hede ved Sønder Skjoldborg og ved Ovesø. Det er også i jernalderen bondekulturen, der dominerer fundbilledet.

Husene kendes særlig i romersk jernalder, omkring Kr. f. til 400 e. Kr., og fra overgangen mellem førromersk og romersk jernalder. Bebyggelsen har været tæt omkring Vestervig, Hurup, Ginderup og Nørhå. Mange af bopladserne fremstår nu som små byhøje – svarende til de orientalske „tells“ – i terrænet, fremkommet ved at husene er anlagt oven på hinanden. Husene havde enten lerklinede vægge eller metertykke græstørvsmure, og et tag båret af to rækker fritstående stolper. Husene er normalt orienteret øst-vest, undertiden med stald i østenden. Fra et af Ginderuphusene stammer 24 romerske sølv-dinarer og en guldmønt med Neros portræt. Disse mønter vidner om kontakt til sydligere boende naboer. Fra bopladsen ved Ginderup har man et stort 1¼ m højt rundt forrådskar eller bageovn med en lille åbning på bagsiden. Fra Nørhåbopladsen stammer to meget mærkelige firkantede forrådskar eller ovne, det ene 60 gange 60 cm og ca. 90 cm højt, det andet er lidt større, tilsyneladende kun med åbning foroven.

I ældste del af jernalderen fortsatte ligbrændingstraditionerne, dels med urnegrave som i yngre bronzealder, og dels som brandpletgrave, der ikke er andet end en lille nedgravning i jorden, hvori alle rester fra ligbrændingen: aske, knoglestykk-

Sten med mytologisk fremstilling af Thors fiskeri efter Midgårdsormen. Den blev fundet 1954 som tærskelsten til en sengotisk trappedør. Olaf Olsen fot. 1955. Nationalmuseet.

ker, skår fra lerkar og andre gravgaver blev lagt. Begravelsen er oftest på flad mark eller på en lille naturlig banke. Med begyndelsen af romersk jernalder begynder man igen at begrave den døde ubrændt i store stensatte grave, som regel orienteret øst-vest. Gravbunden er omsat med svære opretstil-lede kampesten. Derover er anbragt en række sten liggende på tværs med enderne ragende så meget som muligt indefter, hvorved gravrummet indsnævredes tilstrækkeligt til at kunne overspændes af store tværlagte dæksten. De døde er her gravlagt i sovestilling med deres personlige smykker og et sæt af lerkar til mad og drikke. Ved siden af de stenbyggede grave anvendes også simple jordgrave.

Germansk jernalder, 400-800, er en ret fundfattig periode, ikke blot for Thy, men for det meste af landet. Men klart er det, at den tidlige hovedbebyggelse ved Limfjorden nu er trukket længere mod øst.

Vikingetiden

Et markant udtryk for vikingetiden, 800 til ca. 1050, er runestenene, der i korte knappe sætninger opregner navne på levende og døde. Beslægtet med runestenene er billedstenen i Hørdum kirke, der i grov streg levendegør asatroens myte om Thor og hans fiskedræt efter Midgårdsormen. Det er den eneste Thorsten, der er fundet i Danmark. Vikingetidsfund er i øvrigt sparsomme. Ved Højstrup øst for Tømmerby Fjord er der fundet en større begravelsesplads med jordfæste- og brandgrave markeret med lave høje, bautasten eller skibssætninger – samme gravtyper som på Lindholm Høje.

Stednavne og bebyggelse

Af KRISTIAN HALD

Thy er de store modsætningers land med frodige morænelandskaber mod øst ind mod Limfjorden og ufrugtbare klitområder i vest og nord. Disse naturlige modsætninger har ikke kunnet undgå at præge bebyggelsen og dermed også navngivningen. I forhold til områdets størrelse har Thy mange landsbynavne af gamle typer, navne, der må gå tilbage til de første århundreder af vor tidsregning eller i alt fald til tiden før vikingetogene. Ældst af de primære bebyggelsesnavne her er navnene på -ing og -heim, nu -um. De fleste ligger i den østlige del af landskabet. Ikke alle navne, der nu ender på -ing, er dog oprindelige ing-navne. *Sjørring* hed i middelalderen Siorændæ „søens ende“, *Sperring* skrives 1418 Sperende, og den lokale dialektudtale er stadig „Spærind“ eller var det i det mindste for en menneskealder siden. Yngre end hovedmassen er sikkert også navnet *Tøfting*, afledt af ordet toft. Ægte gamle ing-navne er derimod bl. a. herredsnavnet *Hassing* og sognenavnet *Harring*. Det første er måske afledt af et farveadjektiv has „grå“ eller „grålig“, samme ord som oldnordisk höss. *Harring* hedder 1469 Hørningh og er ligesom *Herning* og de to østjyske Hørning'er afledt af ordet horn, der i stednavne ofte bruges om et fremspring i terrænet, jfr. f. eks. Horns Herred, her om et bakkefremspring.

De nuværende navne på -um udgør heller ikke nogen ensartet gruppe. I *Toftum* og *Boddum* er -um en gammel bøjningsendelse, den oprindelige endelse i hensynsfald flertal, der blev anvendt i forbindelse med bestemte forholdsord. Efterhånden som det gamle bøjningssystem gik af brug, kunne det ske, at sådanne bøjningsformer blev stående som navnenes faste former, altså som relikter fra en ældre sprogtilstand. De er næppe ældre end vikingetiden; *Boddum* „ved boderne“ er samme navn som det nordiske *Bootham* i Danelagen. De fleste um-navne har en anden oprindelse. Her er efterleddet en afsvæk-

ket form af *-heim*, samme ord som vort hjem, og i så fald drejer det sig om meget gamle navne. Af denne oprindelse er f. eks. *Ørum*, sammensat med ordet *ør* „grus“, det mest udbredte af alle danske heim-navne, og navne som *Hørdum* og *Skyum*, der begge er sammensat med gamle ord for „indhegning“. At jernalderens landsbyer i alt fald i nogle tilfælde var indhegnede er blevet bekræftet ved nyere arkæologiske undersøgelser.

Navne sammensat med *-lev*, „arvegods“ kan normalt antages at gå tilbage til folkevandringstiden, og forleddene er personnavne, navnene på de mænd, der engang har ejet de pågældende landsbyer og ladet dem gå i arv til deres efterkommere. I *Hillerslev* er første led et mandnavn *Hildir*, der kendes fra oldnordisk og som også indgår i andre gamle stednavne, i *Villerslev* er det et navn, der er ukendt i Norden i historisk tid, men som måske er identisk med det oldengelske *Wilhere*.

Betydeligt hyppigere end de nævnt navnetyper er i Thy navnene på *-sted*. De ældste af dem er antagelig nogenlunde lige så gamle som navnene på *-lev*, f. eks. navnet *Torsted*, der ligesom flere andre jyske *Torsted*'er er sammensat med mandnavnet *Thorir*, der også indgår i *Torslev* og *Tørslev*. Gammelt er sikkert også købstadnavnet *Thisted*, der også har parallel andre steder i Jylland, og som kan indeholde Gudenavnet *Ti*, det oldnordiske *Týr*. Andre navne på *-sted* er derimod yngre, enkelte formodentlig først fra vikingetiden. At gruppen som helhed i Thy er noget yngre end *-ing*, *-um* og *-lev*, fremgår også af af dens større spredning. Der findes adskillige navne på *-sted* i de områder af Thy, hvor de andre gamle navnetyper mangler.

Også andre navne kan være meget gamle, f. eks. enkelte af navnene på *-borg* og *-bjerg* og usammensatte navne som *Vang* og det *Hå*, der forudsættes af sognenavnene *Nørhå* og *Sønderhå*; det er måske samme ord som det svenske dialektord *hå* „lille sø“. Vi har imidlertid ingen midler til at datere sådanne navne med blot nogenlunde sikkerhed. Det allerældste navnestof i området er formodentlig selve landskabsnavnet *Thy* og ønavnet *Jegindø*. *Thy*, i middelalderen *Thiuth*, opfattes ofte som identisk med det oldnordiske ord *Þjóð* „folk“, men har

muligvis en anden oprindelse, og Jegindø, i Valdemars Jordebog 1231 Ekund, er oprindelig et usammensat navn, der senere har fået tilføjet ø. Afledningsendelsen –und findes i flere andre gamle ønavne, og første led er trænavnet eg.

Yngre bebyggelser

Af vikingetidens navnetyper er –torp, nu –rup, –trup, –drup, langt den mest udbredte med henved 70 eksempler. Ordet betyder „udflytterby“ eller „–gård“, og forleddene er enten fællesnavne som i *Årup*, *Kjallerup* – af kilde – eller – hyppigere – personnavne, f. eks. i *Frøstrup*, af Frøsten, og *Randrup*, af Rani. Adskillige steder i Danmark træffer man kristne personnavne i forbindelse med –torp, navne som Niels og Peter, men sådanne navne er der ingen eksempler på i Thy, og det tyder på, at torperne her er relativt gamle. Næppe mange af dem er dannet så sent som i den ældre middelalder, da bibelske og andre fremmede personnavne allerede var blevet almindelige. Kun i det forsvundne *Bistrup* på Jegindø, der vel ligesom andre Bistrup'er er sammensat med biskop, viser selve navnet, at det hører hjemme i kristen tid.

Til vikingetidens navnetyper hører også –by og –toft, der begge var i brug i de danske vikingebygder i England. Det er imidlertid ord, der stadig har levet i sproget, så langt fra alle navne med disse efterled er så gamle som vikingetiden. Især dannes navne på –by meget langt ned i tiden. Et navn som *Jensby* viser ved sin sammensætning med et kristent personnavn, at det er dannet i forholdsvis sen tid, og også de flere steder forekommende *Nørby* og *Sønderby* turde være unge. Relativt gammelt er vel derimod navnet på den store landsby *Sundby*, der nævnes i Valdemars Jordebog 1231. I et enkelt tilfælde er –by resultatet af en senere omdøbning, nemlig i *Koldby*, der er et oprindeligt Koldkod, et navn med stor udbredelse i Danmark. Det betyder „den kolde hytte“ og er kommet til Danmark fra England, hvor Caldecote og lignende er et meget almindeligt navn.

For dateringen af navne på –toft er der kun få holdepunkter. De betegner som regel små bebyggelser, de fleste af dem

kendes først fra eftermiddelalderlig tid. Det ældst overleverede er *Fårtoft*, 1365 *Foræthoft*, sammensat med dyrenavnet.

Navne på *-bøl*, der her næppe er ældre end middelalderen, er ret almindelige. Forleddene er dels personnavne som i *Sejersbøl*, af mandsnavnet *Sejer*, det gamle *Sighar*, dels fællesnavne, f. eks. i *Oksenbøl*, hvis første led er det gamle ejefald flertal af ordet *okse*. Af særlig interesse er *Rotbøl*, fordi det er sammensat med ordet *rotte*, et nedertysk låneord, der først er kommet til Danmark i løbet af middelalderen. *Rotbøl* er vel oprindelig et spottenavn, der måske kan gengives med „rotte-reden“.

Skov og rydning

Thy var før nåletræsplantagernes tid et overordentlig skovfattigt land, og i vore dage er der vist ingen rester af egentlige naturskove. Dette forhold afspejler sig i stednavnene. Det er karakteristisk, at ordet *skov* i ældre bebyggelsesnavne kun forekommer på *Jegindø*, hvis navn, som nævnt, minder om oldtidens *egeskov*. Her findes *Nørskov* som navn på nogle gårde, og i ældre tid var her også et nu forsvundet gårdnavn *Kel-skovhede*. Også sognenavnene *Øster* og *Vester Vandet* kan dog minde om skovbevoksning, idet efterleddet som i andre navne, der i nutiden ender på *-et*, kan være ordet *with* „*skov*“. Ellers er nogle få navne på *-ris* og *-lund* og et enkelt, nu forsvundet, *Holt* de eneste erindringer om, at der tidligere har eksisteret lidt småskov på Thys „fastland“.

At området allerede i middelalderen må have været så godt som skovløst, fremgår af, at også ord, der betyder *rydning*, er meget sjældne. To gange forekommer med denne betydning navnet *Tved*, og et af dem er sognenavn. Derimod er *Hellerød* næppe noget ægte *rød*-navn; det skrives *Hillerø* i 1602.

Det er karakteristisk for stednavnenes fordeling, at kun to af de mange sogne, der grænser til Vesterhavet, *Ørum* og *Hansted*, har navne af de gamle typer. Tre af disse sogne har navne på *-torp*, to af navnene, *Tved* og *Agger*, er ord for *rydning* og *ager*, og også *Hjaremål* har vel med gammelt landbrug at gøre. Første led synes nemlig at være ordet *hjord* i den gamle eje-

form hiartha(r), og sidste led er vistnok ordet mål, altså „areal for kvæghjorden“. De øvrige Vesterhavssogne har oprindelige naturnavne, som på et eller andet tidspunkt er gået over til at bruges om bebyggelserne.

Lige så lidt som andre steder er der i Thy nogen tydelig sammenhæng mellem jernalderbebyggelsen, som arkæologerne kan påvise den, og de ældste af de nuværende landsbyer. Ganske vist stammer jernalderfundene hovedsagelig fra de samme egne som disse landsbyer, men dette kan i nogen grad skyldes, at levn fra jernalderen er skjult under flyvesandet, og om noget virkelig lokalt sammenfald er der i alt fald ikke tale. Flere jernalderbopladser er knyttet til landsbyer med navne på -torp, f. eks. det berømte Ginderup-fund, ikke til byer med de gamle navnetyper, og i et sogn som Hillerslev ligger to jernalderbopladser i den sydvestlige del af sognet, langt fra den gamle sogne- og herredsby. Forholdet tyder på, at der i løbet af romersk jernalder må være sket en betydelig omlægning af den gamle bebyggelse.

Thys historie

Af JOHAN HVIDTFELDT

Thy er omgivet af vand på næsten alle sider. Det er Limfjorden og Vesterhavet, der på mange måder har bestemt dets skæbne, været afgørende for thyboernes tilværelse gennem århundrederne. De er vidt forskellige, næsten som symboler på det danske landskab i dets næsten ubegrænsede mangfoldighed. Øst og syd om Thy er Limfjordens særpræg de dybe vige og fjorde, næs og odder, smalle sunde, side enge og stejle klinter. Vesterhavet har sine bugter og fremspring, men over lange strækninger er dets kystlinie lige. Det er præget af de store sandklitter, de hvide ved kysten, og de grå længere inde, og de mange plantager, som nu kanter klitterne og har bundet deres sand, gjort det muligt at udnytte den magre jord. Limfjorden er idyl, smilende og venlig. Det store hav er en barsk nabo, der kræver menneskers liv, og det sand, det giver fra sig, kan tage brødet fra menneskene og jage dem bort.

I kong Valdemars jordebog fra 1231 nævnes Thytæsysel, der indeholder et indbyggernavn thythir. Som regel anser man Thy for at være det samme ord som þjóð, der betyder „folk“, men måske er det et oprindeligt stednavn. Gennem århundreder har man forbundet det med de teutoner, der er kendt fra romersk historie, men der er forlængst rejst tvivl om rigtigheden af denne opfattelse. Syslet udgjorde landskabet Thy, som består af Han, Hillerslev, Hundborg, Hassing og Refs herreder. Ofte regnede man dog ikke Han Herred, som senere blev delt i to, med til det egentlige Thy. Syssetinget nævnes 1348, og 1367 kaldes det også Thyuth bygdeding. Det blev vist nok holdt i Thisted.

Vestervig

En særlig rolle i Thys ældre historie spillede Vestervig, som måske har fået sit navn efter en ældre betegnelse for Nørre Nissum Bredning. Stedet kaldes omkring 1100 occidentalis

portus, den vestlige havn. Det havde en central beliggenhed, da der endnu fra Vesterhavet eller Vestersøen var sejl mulighed til Limfjorden, der måske oprindeligt hed Vendel. Herredet lige syd for Thy og Vendsyssel kaldtes Wændlefolk, nu Vandfuld. Allerede i de islandske skjaldekvad tales der dog om Limafjorðr, og Saxo kender også navnet. Knud den Store sejlede 1027 ind i Limfjorden vestfra, og endnu på Knud den Helliges tid kunne skibe komme fra Limfjorden til Vesterhavet. Men omkring 1100 lukkedes Agger Tange, og der skulle gå århundreder, før der på ny blev forbindelse mellem havet og fjorden.

Det var i Vestervig, at Theodgar eller Thøger udførte sin missionsvirksomhed, som legenden fortæller om. Da han var død, sås der om natten himmelsk lys ved hans grav; han blev anerkendt som en af kirkens hellige mænd, og skrinlæggelsen eller translationen skete på Svend Estridsens tid, måske omkring 1067. Det er vel også baggrunden for, at da Jylland omkring 1060 blev delt i 4 stifter, blev Vestervig sæde for biskoppen i det nordligste bispedømme. Vestervig Kloster, indviet til Skt. Thøger, blev grundlagt omkring 1110. Sognekirken, der måske er lidt yngre, var ligeledes indviet til Thys skytshelgen.

Vestervig var ikke bispesæde ret længe, i 1130'erne flyttede biskoppen til Børglum. Klostret, det eneste i Thy, var der dog stadig. Munkene her var kanniker af den hellige Augustinus orden, og der var således to kapitler nordenfjords, i Vestervig og i Børglum. Klostersamfundet blev ledet af en provst, den mest fremtrædende kirkens mand i Thy. Vestervig var rigt på gods, ikke blot nord for Limfjorden, men også i Viborg og Ribe stifter. Ved reformationen blev klostret og godset inddraget under kronen. Det blev et kongeligt len.

Kirker og voldsteder

I hele Thy er der kun én fredet bygning, Nørhågårds stuehus fra 1801. Men i så at sige alle sognene står endnu de gamle kirker, som fortæller om menneskenes skaberevne og gudstro i 1100-årene, da de fleste af dem vel er blevet bygget. Ses der

bort fra kirken i Thisted og fra enkelte kirker, der er bygget i helt ny tid, som Stenbjerg, Vorupør og Klitmøller, er der 57 kirker i Thy og den vestlige del af Han Herred. Hertil kommer to, som nu er forsvundet: Skt. Thøger i Vestervig, der blev nedlagt efter reformationen, da klosterkirken blev sognekirke, og Torup i Vang sogn, nedrevet 1794. 52 af dem er romanske, bygget af tilhuggede granitkvadre, Vigsø dog af Limsten, Sønderhå af marksten. To er sengotiske, nemlig Lodbjerg og Lild kirker. Kallerup sogn havde oprindeligt en middelalderlig kirke, men fik en ny kirkebygning i 1687. En særlig skæbne fik Agger Kirke, som vist var gotisk. Efterhånden rykkede havet nærmere og nærmere på den, 1832 måtte den opgives, og 1839 forsvandt den i havet.

Af de 57 kirker, der står idag, er der 24, som er kullede, ikke har tårn. Flere af de kirker, som nu må mangle denne pryde, har dog haft den; en del sengotiske tårne er forsvundet i tidens løb, det gælder f. eks. Grurup. I Hørdum var der oprindeligt et romansk tårn. Det blev senere ombygget, og 1819 blev det revet ned. 26 kirker har tårne fra sengotisk tid, altså fra årtierne omkring 1500, og 7 fra helt ny tid. I Vester Han Herred og i Hillerslev Herred er der en del våbenhuse fra sengotisk tid. I hele området er der 13 senmiddelalderlige bygninger af denne art, 4 er fra 1600- eller 17-årene, men ikke mindre end 36 er fra dette eller forrige århundrede. Ofte har de dog erstattet ældre våbenhuse. Der er enkelte kirker, hvor de helt mangler.

Vestervig provst og kanniker, biskoppens officialer og sognepræsterne rundt om repræsenterede kirken, en åndens magt, der dog også samlede på denne verdens gods, først og fremmest på Danmarks jord. Også kongerne var jordglade. Valdemar Atterdag og hans datter Margrethe forøgede kongens gods i Thy med vigtige erhvervelser.

Kongens vigtigste borg i den ældre tid var vel nok Sjørring, der i Valdemars Jordebog 1231 nævnes som kongelig besiddelse. Voldstedet her er af den ældste type, vi træffer i Thy, når der ses bort fra de to folkeborge, Færgeborg i Vang sogn, vel fra vikingetiden, og den ufuldendte Madstedborg i Hvid-

Sjerring Voldsted. Hans Stiesdal fot. 1957.
Nationalmuseet.

bjerg vesten Å sogn. Sjerring er et såkaldt motte-anlæg, en banke, som regel kvadratisk, med et forsvarstårn, muligvis et palisadeværk. Disse borge er vel blevet til i årtierne før og efter 1300, og den kongelige borg har nok været forbillede for herremandsborge af samme type, Vesløs, Borghøj ved Ås i Skjoldborg sogn, Diernæs i Vang sogn, også kaldet Gårdstedhøj, Voldhøj ved Mejlsø i Hundborg sogn, Øland i Harring sogn, Voldhøj i Brokær, Bodum sogn.

Ved andre voldsteder er der to banker, omgivet af en fælles grav. Eksempler på et sådant anlæg er den kongelige borg Hillerslevhus, der måske er fra begyndelsen af 1200-årene, og Søgard i Sjerring sogn. Ørum er også et dobbeltvoldsted, på den ene banke har der været borg, på den anden gård. Ørum overgik 1367 til Valdemar Atterdag, og lidt senere blev Thy

lagt under den kongelige befalingsmand på denne borg. Sådanne anlæg synes at være fra 1300-årene.

Der findes en del andre delvis befæstede adelsgårde i Thy. De ligger på en ret lav banke, der som regel er dannet af naturen. Den er foroven flad med en lav randvold, hvor der måske har været palisader. Rundt om er der grav. Mens forsvaret ved de ældre borge var yderst vigtigt, spillede det ikke nogen større rolle på disse anlæg fra den senere del af middelalderen. Og mange herremænd boede på almindelige gårde, der måske var lidt større end de andre i landsbyen, men slet ikke var befæstet.

Oprør og borgerkrig

Forsvaret kunne betyde noget ved stridigheder med andre adelsmænd, eller hvis almuen rejste sig mod herremænd og konge. Det skete i 1441. Det var vendelboerne, der først greb til våben, men oprøret bredte sig til Han Herred. Niels Pedersen Gyldenstjerne på Ågård i Kettrup sogn ledede gårdens forsvar. Den „blev brændt, for rigets skyld, så at han kom af sin gård ikke uden med en stav i sin hånd“. Også i Thy rejste bønderne sig, morsingboerne gjorde dem følge. De gik over til Salling, men da en fjendtlig styrke nærmede sig, trak de sig tilbage. Ved Skt. Jørgensbjerg i Kettrup sogn mødtes bønderne og kongens styrker. De professionelle soldater sejrede. Senere fortalte visen:

Først da rømmed'
de morsingboer,
og så de forrædere af Thy,
efter da stod de vendelboer,
ville ikke fly.

Årene før og efter 1523 bragte en voldsom uro i Danmark, religiøs, social og politisk. Christian 2. blev forjaget af adel, borgere og bønder, og da Frederik 1. var død i 1533, kom det til borgerkrig. Christian 2.s mand Skipper Clement kom til Nordjylland og rejste almuen her. Ålborg blev taget, i Vend-

syssel, i Thy og i Viborg stift blev adels- og bispeborgene angrebet, og mange gik op i luer. Det var vel ved denne lejlighed, at Vestervig Kloster blev opbrændt og „plustret“. Også Thisted-borgerne havde grebet til våben og brændte herregården Lyngholm i Hvidbjerg vesten Å sogn. Skipperen sejrede over en adelshær ved Svenstrup syd for Ålborg, men snart slog kongens feltherre Johan Rantzau oprøret ned. Skipper Clement blev fanget og senere henrettet ved Viborg Landsting.

Reformationen betød ikke blot en åndelig omvæltning, der satte sig præg på det daglige liv, efterhånden også på kirkernes udsmykning. Biskoppernes, kapitlernes og klostrenes gods overgik til kronen. Hovedlenet i Thy var Ørum, hvorunder de 4 Thyherreder lå. Der var også en del mindre len i Thy, Jegindø, Smerup på Thyholm, Øland og Vig. Nu blev der af det gejstlige gods oprettet en del nye kongelige len, Vestervig, Todbøl, Thistedgård, Irup og Hindselsgård. Efterhånden blev de solgt eller lagt under de større len, Ørum og Vestervig.

Kejserkrig og svenskekrige

De 35 år fra 1625 til 1660 blev ulykkelige år for Danmark, som blev indviklet i tre krige. Først var det de kejserlige tropper, der rykkede op i Jylland, efter at Christian 4. var blevet slået ved Lutter am Barenberg i nærheden af Harzen. Over Aggertangen holdt to regimenter deres indtog i Thy. Et af dem, et fransk under ledelse af løjtnant Bourmard, fik hovedkvarter på Ørum og i Faddersbøl, Hundborg sogn. Der blev plyndret overalt, og da regimentets soldater drog sydpå over Agger Tange havde de 200 øksne og vognlæs af voks, læder m. m. med sig. Senere kom der andre kejserlige tropper, der var under kommando af ritmester Mettecoven. Der blev foretaget hårde udskrivninger, og Christen Høg til Todbøl blev lagt i jern og arrest på sin egen gård. Mettecoven påstod, at det var, fordi han ikke havde betalt den månedlige kontribution på 100 rigsdaler. Freden kom maj 1627, og fjenderne rømmede Thy.

Næste gang, Jylland blev angrebet, var i begyndelsen af 1644, da de svenske tropper under kommando af feltmarchal Lennart Torstensson besatte halvøen. På ny måtte Thy lide

under udskrivninger og plyndringer. Flere steder blev bønderne jaget fra deres gårde. I Øster Hørdum blev Peder Madsen „hængt og ved livet ombragt“. Indkvarteringer tyngede hårdt. Jens Nielsen i Grurup havde en rytter i kvarter. Med ham var en kvinde og en oppasser. Rytteren selv fik bl. a. en frakke af engelsk klæde, en kappe og til kvinden et snørliv. Hertil kom lagner, pudevår, et nyt sengeklæde, et øg og en vallak. Da han ikke kunne skaffe to pistoler til rytteren, måtte han af med endnu en hest. Hertil kom så øl og mad, hør og havre i en fem ugers tid.

Freden i Brømsebro blev sluttet i august 1645. Der kom kun til at gå 12 år, før svenskerne på ny var i Jylland. Både blev fjernet fra Limfjordens sydkyst. Generalmajor Bötticher havde ordre til at besætte det nordlige Jylland og besluttede at forcere Agger Tange, hvor der var anlagt skanser ved Nabe, en nu forsvunden by, lidt syd for Agger. De var gravet bag en rende mellem Limfjorden og Vesterhavet. Tangens bredde var her kun et bøsseskud. Befæstningsarbejdet var endnu ikke færdigt, da svenskerne rykkede frem. Besætningen var blevet advaret af en udsendt patrulje, og Böttichers første angreb ganske tidligt om morgenen den 3. oktober 1657 blev afslået, men da det var blevet lyst, kom de svenske tropper igen, og hurtigt brød modstanden sammen. Der var måske en 900 danskere bag skanserne. En lille del var professionelle soldater, ryttere. Mange af forsvarerne blev hugget ned, og i dagene efter måtte bønder og borgere i Thy begrave deres døde, i Agger sogn 20 personer, i Vestervig 29, i Thisted mere end 12. Og Thy blev besat; på ny begyndte udskrivninger og plyndringer, mishandlinger og drab. Den 2. maj 1658 forlod de sidste svenske tropper Thy. Men freden varede ikke længe; da høsten stod for døren, kom svenskerne igen. Karl 10. Gustav ville nu gøre op med Danmark. Menigmand, præster og herremænd blev på ny brandskattet og frataget de værdier, der endnu var tilbage. Og efter dem kom brandenburgerne. De var Danmarks allierede, men ligeså umilde herrer som svenskerne. Og med krigen fulgte pesten, som hærgede landet. Freden kom den 27. maj 1660. I Thy lå mange gårde øde hen, ubesat med mennesker.

Reformer

1660 blev enevælden indført i Danmark. Dens mænd arbejdede på at gøre forvaltningen mere effektiv. De tidligere len blev afløst af amter, Ørum og Vestervig kom under samme amtmand. De fire Thy-herreder blev forenet til to retskredse, Hillerslev–Hundborg og Hassing–Refs herreder. Man søgte også at komme de små retskredse, birkerne, til livs. Nørhå birk kom under Hillerslev–Hundborg herreder i 1688, og året efter blev herredsfogden her også byfoged i Thisted. Vestervig Birk blev ved at bestå – til 1800. De to private birker, Skyum og Ørum, blev forenet 1691.

Sandflugten var ikke noget nyt, men i de svære år under og efter krigen og pesten var det, som om sandflugten tog til. Agger sogn havde endnu i 1664 været anslået til godt 93 tønner hartkorn, men ved den store matrikulering i 1688 blev den slet ikke sat i hartkorn. Den var, siges det, „et fiskerleje, som også tilforn har sået og avlet . . . men som formedelst sandflugt og vands opstemmelse er så forødt, at til det hele sogn nu ikke såes eller avles en håndfuld“. Hillerslev Herred var hårdest ramt. På grund af sandflugt fik 311 ejendomme her nedsættelse af hartkornet, 31 pct. i gennemsnit, i Hjaremål sogn 58 pct., i Vigsø 63 pct., i Hansted 70 pct. og i Tved 69 pct.

Første halvdel af 1700-årene var på mange måder en svær tid, med krig og landbrugskrise, men fra omkring 1750 begyndte det at gå fremad, og efterhånden tog man så småt fat på de vældige landbrugsreformer, som i de sidste årtier af 1700-årene skulle omforme det danske landbosamfund. Mergelen kom tidligt til Thy og kom til at spille en stor rolle. Henimod 1800 begyndte man også så småt at dyrke kartofler og at så kløver. Vigtigere var det, at udskiftningen af fællesskabet begyndte i 1780'erne og blev afsluttet i de første år efter 1800. Aagaard klagede i 1802 over, at for få af gårdene blev flyttet ud fra landsbyerne. Der var fra gammel tid mange herregårde i Thy. Aagaard fortæller, at i den sidste halve snes år var 10 hovedgårde blevet opløst eller det meste af bøndergodset bortsolgt til selveje; blandt dem var så betydelige godser som Ørum, Irup, Vestervig Kloster, Todbøl og Kølbygård, og kun

4 komplette herregårde med fuld jordegods var tilbage. Nør-
torp var det første gods, hvis fæstere blev selvejere, og bøn-
derne satte byfoged Lemvig et „taknemmelighedsminde“, fordi
han havde hjulpet dem. Når bønderne blev selvejere, hørte
hoveriet op, og derfor var der mange godsejere, som udstyk-
kede deres hovedgårdsjorder eller hovmarker til nye gårde eller
til huse. Denne store parcellering førte til en stærk vækst i an-
tallet af huse og mennesker i Thy i årene omved 1800. Men
udstykningsen af herregårdsmarkerne betød, at produktion af
staldstude – tidligere en god indtægtskilde for Thy – gik til-
bage.

Kanaler og veje, baner og broer

I disse år tog man også bekæmpelsen af sandflugten op for al-
vor. Thisted amt var hårdest ramt af alle egne i Danmark, og
et reskript til amtmanden påbød 1771, at man skulle gå i gang
ined udskiftning af klitterne, besåning med vipper af klittag,
fredning, ansættelse af klitfogder. De erfaringer, man indhøstede
her, kom til at danne grundlaget for en forordning fra 1792
om dæmpning af sandflugten. I Thy kom Lauritz Thagaard
til at yde en stor indsats som sandflugtskommissær fra 1799.

De første tre årtier af 1800-årene blev svære år for Danmark
med krig, statsbankerot og landbrugskrise, men efterhånden
gik det frem på ny. Agger Tanges gennembrud 1825 mulig-
gjorde nogle år senere sejlads mellem Limfjorden og Vester-
havet og ændrede selvfølgelig helt situationen for Thyboerne,
både for bønder, for Thistedes borgere, for fiskere, skudeskip-
pere og skudehandlere. Efterhånden sandede den til, og 1864
var sejladsen næsten helt ophørt. Men ved en stormflod 1862
kom der gennembrud på begge sider af Agger Kanal, og det
sydlige af dem holdt sig. Thyborøn Kanal blev allerede i 1868
besejlet af 288 skibe. Betydning fik det også for Thy, at Lim-
fjorden blev lettere at besejle, da Frederik 7.s eller Løgstør Ka-
nal blev færdig 1861. Senere blev sandbarrerne vest for Løg-
stør gennemgravet.

Gerhard Faye blev amtmand i Thisted i 1805. Han fik me-
get stor betydning for amtet. Under krigen fik han anlagt bat-

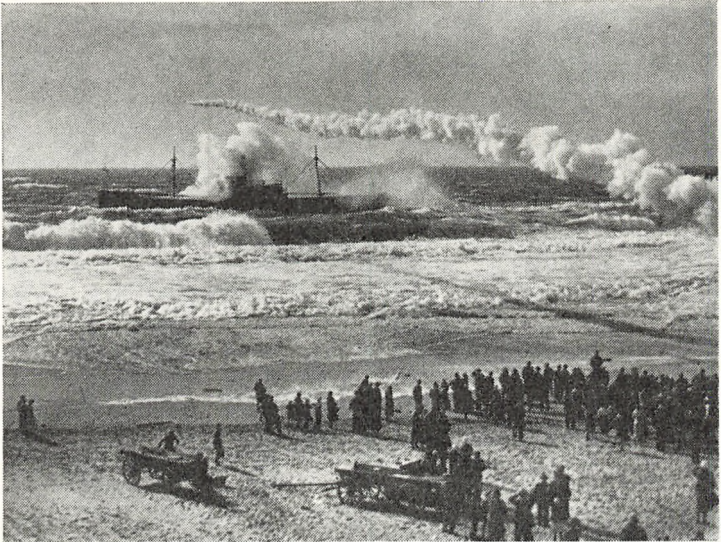
Agger-Kanalen. Af Henrik Kruse. Det kgl. Bibliotek.

terier ved Klitmøller og Vigsø, så englænderne ikke kunne erobre skibe, der sejlede tæt ved kysten. Han viste også forståelse for redningsvæsnet ved kysten, men det var dog først senere, i 1851, at der blev oprettet egentlige redningsstationer, i Thy og Vester Han Herred 4 raketstationer og to stationer med både raketter og redningsbåde. Meget stor fortjeneste indlagde Faye sig også ved at få anlagt ordentlige veje, som kunne gøre det lettere at komme ud til den store verden uden for Thy.

I 1864 var der igen fjendtlige tropper i Thy. Det var østrijerne, der kom hertil. Besættelsen varede dog kun nogle uger, og det kom ikke til krigshandlinger af nogen art. Den udvikling, Thy var inde i, fortsatte efter krigen. De store udtørringsarbejder var begyndt før krigen ved kaptajn Chr. Jagds indsats. Nu blev de fortsat og udvidet, og der blev opnået store resultater. Anlæggelse af klitplantager var begyndt i 1850'erne

Amtmand i Thisted Gerhard Faye, 1760–1845.
Museet på Frederiksborg.

Redningsaktion fra stranden ved Lyngby. Pedersen, Thisted, fot.

under ledelse af kammerherre Riegels, efter at tidligere forsøg var slået fejl. Nu kom der for alvor gang i dette arbejde, og i de følgende årtier voksede den ene store klitplantage efter den anden frem af sandet.

Udviklingen af transportvæsnet blev udvidet ved anlæggelse af jernbaner til Struer, senere til Fjerritslev, og med bilismen i det nye århundrede kom de nye store veje, de imponerende broer ved Oddesund og Vilsund. Thy var ligesom blevet landfast med Danmark. Da krigen på ny kom til landet, fik Thyboerne vel mere end de fleste besættelsen at mærke ved de vældige befæstningsanlæg på Vestkysten. Der var dem, der tjente mange penge i disse år, andre blev jaget fra hus og hjem. Men den 5. maj 1945 kimede fredsklokkerne deres glædebudskab ud over Thy, og inden mange dage var tyskerne på deres march mod syd. Ikke så mange år efter blev thyboernes – og ingeniør Jørgen Fibigers – gamle drøm til virkelighed. Thy fik sin havn, Hanstholm.

Ingeniør Fibiger. Tegning 1926. Det kgl. Bibliotek.

Hjaremål Kirke, der blev kendt ved „besættelsen“ i 1970.
Hugo Matthiessen fot. 1935. Nationalmuseet.

En ny tid

Med året 1970 blev Thys kommunale struktur ændret. Det egentlige Thy og den vestlige del af Vester Han Herred er nu delt i kun fire kommuner, og det meste af området er kommet under amtmanden i Viborg og under Viborg amtsråd. I dette

år mærkede man også på anden måde den nye tid. Lejren i Frøslev hørte man gennem uger nyt om i aviser og TV. De, der bekendte sig til „et alternativt samfund“, prøvede her for en tid at finde en anden måde at leve livet på, andre mål for tilværelsen end det „rotteræs“ – for at bruge et nydansk udtryk – som mange af de unge føler, livet let kan blive, en anden måde at kommunikere på, at klæde sig på – nogen vil måske sige ikke at klæde sig på – at finde andre musiske udtryksformer.

Det nye samfunds forsøg fandt en mærkelig afslutning. Nogle unge besatte – som det hedder i jargonen – Hjaremål Kirke. Aktionen var nøje tilrettelagt. Der var planer for, hvordan de 15 aktivister i to biler skulle bringes til kirken. De havde walkie-talkies med, så de kunne opretholde forbindelsen med lejren. Opslag på kirkedøren oplyste, at kirken var taget i brug til „andet formål end det sædvanlige“. Af senere oplysninger fremgår det, at aktionen var et „kommunikationseksperiment“. Efterhånden samlede der sig en 500 mennesker om kirken. Politiet kom til. „Her er krig, her er oprør, her er revolution“ var svaret, da man prøvede at få aktivisterne til at komme ud af kirken.

Skundefart og skudehandel i Thy

Af JOHAN HVIDTFELDT

I slutningen af middelalderen var det en fastslået regel, at al handel skulle foregå i købstæderne. Men der var flere steder i landet, hvor bønderne havde skibe og selv drev handel, f. eks. på Lolland–Falster og i Halland.

I Thy var der et godt agerland og en betydelig produktion af landbrugsvarer. Det var svært at komme fra og til Thy. Vejene var ikke for gode, afstandene var store, og Limfjorden kunne være svær at besejle for lidt større skibe. Thy var dengang skovfattigt, men borger og bonde skulle bruge tømmer til deres huse. Det måtte hentes langt borte. På den anden side Skagerrak var der et vældigt behov for landbrugsvarer fra Thy. Norge kunne ikke brødføde sig selv. Til gengæld havde man her mere end nok af tømmer i de udtømmelige skove. På et eller andet tidspunkt begyndte man at sejle over det store og vilde hav til kongens undersåtter på den anden side. Ingen kan sige, hvornår skundefarten er begyndt. Den omtales først langt ned i 1500-årene, men har vel allerede eksisteret i middelalderen.

Thisted kæmpede en hård kamp imod ulovlig handel, forprang, i dets handelsområde, fire miles omkreds. Gang på gang prøvede man at standse thyboernes handel med nordmændene – nordbaggerne som de blev kaldt – hvad enten det nu var folk fra det norske Sørland, der kom til Thy på egne skibe for at købe op, eller det var thyboerne, der selv førte deres varer til Norge og solgte dem dér. Det var nok især de store købmænd i Thisted, som var imod. De havde selv skibe i søen og kunne sejle til Lübeck og andre byer med landbrugsvarer og derfra føre kramvarer til byen. De små købmænd havde måske andre interesser. Da 16 skippere og redere i 1665 klagede til kongen over borgmesteren i Thisted, som havde forsøgt at forhindre beboerne i Hansted og Klitmøller i at sejle, fortalte de, at „vi fattige strandmænd“ altid havde brugt små „sandskuder eller

fiskerbåde at drage ud på havet at fiske med“. Når fiskeriet ikke ville lykkes, sejlede de på Norge, enten for Thistedes mænd eller for sig selv. Der var også borgere i Thisted, som selv havde skuder på vestkysten, i 1688 således 4 med en drægtighed på ialt 25½ læst eller 51 tons. Borgerne havde da også pak-huse ved stranden, 1695 var der tre i Klitmøller.

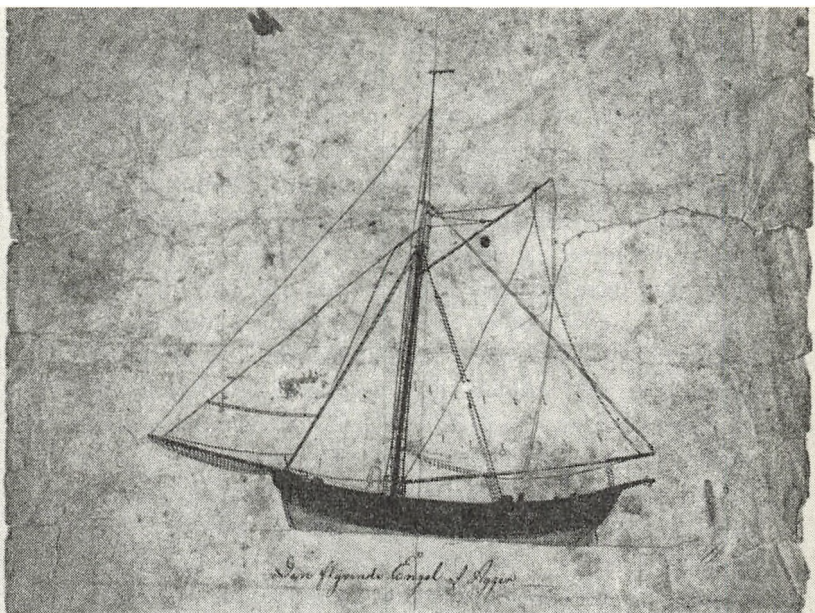
Skuder og købmænd

Skibene var alle små, gennemsnitligt en 12–13 tons. Her var jo, som toldereren i Thisted skrev, kun „åben red og den vilde hav“. Det berettes, at sandskuderne som en fiskerbåd blev slæbt op på den tørre sand. Man brugte i 1600-årene „slipper“, som skibene blev rullet på, og hertil skulle der bruges en 16 til 18 karle. Det var sværere på ny at få skibet ud i søen, og her måtte man have mindst 24 mand til hjælp. Når skuderne vendte hjem fra Norge, havde de først og fremmest tømmer som last, og det var almindeligt at kaste tømmeret over bord uden for revlerne. Indladningen foregik ude på havet, almindeligvis på 2 á 2½ alen vand. Den kunne tit være meget vanskelig, og brød stormen med ét løs, måtte man lade godset blive liggende på stranden og straks stå til søs. Vinden måtte være gunstig, fra øst, sydøst eller syd.

Skuderne blev ofte bygget i Norge, hvor tømmeret jo var. De havde næsten altid flere redere, mest bønder ved vestkysten og købstadborgere. Skuderne førtes ikke af ejerne. Besætningen var som regel 3 mand. Farten over Skagerrak var farlig, og mange af skibene gik tabt. Hvis vejret var gunstigt, kunne man komme over til Norge på en 7–8 timer.

Skudehandlerne tilhørte ofte bestemte slægter, idet forretningen gik i arv fra slægtled til slægtled, f. eks. Bagge, der vel stammer ned fra en indvandret nordbagge, Blach, Løber, Krog, Søe og Dragsbæk. Deres kunder var først og fremmest landbefolkningen, der solgte landbrugsvarer og købte tømmer.

Når en skipper stod til søs, havde han især korn om bord, men som regel også en del andre af landsens produkter, tit også fisk, bl. a. tørrede eller saltede ål, og lærred, vadmél, nu og da hjemmegjorte hatte. De skibe, der kom tilbage fra Norge,

Den flyvende Engel af Agger. Malet af Kruse. Dansk Folkemuseum fot.

førte først og fremmest tømmer med sig, men havde tit mange andre varer, norsk aske, tobak, bark, jern, norske kakkelovne, tjære, forskellige købmandsvarer, nu og da også norske hopper.

I 1600-årene havde der været sandskuder mange steder på Thys kyst. Klitmøller og Hanstholm var dog de vigtigste. I det følgende århundrede mistede Hansted sin betydning, mens Klitmøller vandt mere og mere frem. 1725 var der 11 skuder i Klitmøller, to i Hansted og to i Vigsø. Det højeste tal, Klitmøller nåede op på, var 15 i 1762.

Skudehandelen i 1800-årene

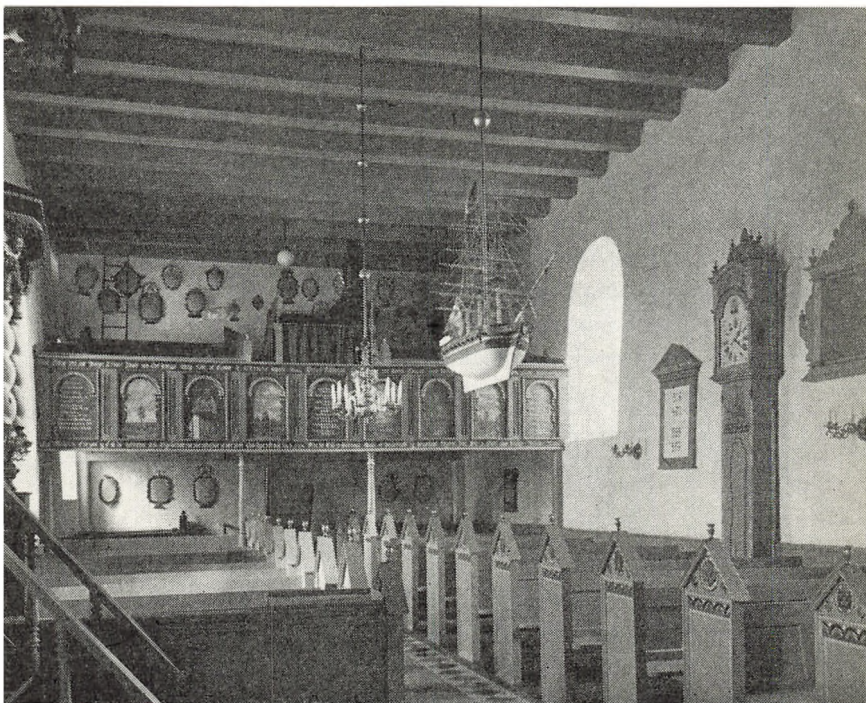
Da Knud Aagaard i 1802 skrev en bog om Thy, berettede han også om skudefarten. Skibene var af „en sådan struktur, at de endog i hårdt vejr tør løbe på land uden at tage skade. En hovedegenskab ved disse skibe er elasticitet; til den ende forbindes de ikke med jern, men med trænegler, især af enebær-

træ. Det er almindelig troet, at disse skibe er fladbundede, men de er alle kølbygget, skønt ikke med meget skarp køl“. Der var på den tid 7 skuder i Klitmøller, 4 ved Vigsø, og én ved Stenbjerg. Skuderne kunne rumme en 300–400 tønder byg, og der blev af dem udført mere end 10.000 tønder korn om året. Han fortæller, hvordan man fik skuderne bragt på land. Man lod den „med en vestlig vind løbe ind over sandrevlerne, hvorpå bølgerne selv arbejder den med siden vendt mod søen, op til den tørre havbred. Man forsamlers nu 30–40 mennesker, som uden andre midler end tov og stænger bringer den op, endog tæt til pakhusene“. Inldadning sker ved, at varerne på vogne køres ud i vandet, „hvor det modtages på både og føres til skibet“. Endnu som i 1600-årene kastede man tømmeret over borde, når man nærmede sig land. De øvrige varer blev losset i både, mens skibet lå for anker. Aagaard mente, at skuderne var skadelige for Thisted – og for Ålborg. Men de var gavnlige „for landet . . . da bonden uden disse ville finde ringe afsætning for adskillige produkter. Norge kunne ej heller undvære dem“.

Snart skulle det vise sig, hvor rigtig den sidste bemærkning var. Da krigen med englænderne kom, blev det livsvigtigt at føre korn til Sørlandet fra den jyske vestkyst. Staten samlede korn i særlige magasiner i Thisted og Klitmøller, og skudeskiperne blev opfordret til at sejle over Skagerrak, som blev blokeret af de engelske krigsskibe. De sejlede, men de fleste led samme skæbne som Terje Vigen, da han prøvede at gennemføre denne sejlads. Den engelske man-of-war var på jagt, og jagten var nådesløs. Tilsidst var der kun to skibe tilbage.

Efter krigen lykkedes det at bygge en ny flåde af handelskuder op. Fra 1825 var skudefarten atter i fuld gang. Skibene var dog nu anderledes, lidt større end de gamle sandskuder. I 1825 var der 6 skuder ved Klitmøller, 3 ved Vigsø og én ved Stenbjerg, heraf var 2 galeaser, 7 slupper og én brig; den største på 30 tons. Man begyndte også at sejle til England, til Hamborg eller til Altona, der jo hørte under den danske konge.

Da Agger Tange i 1825 var blevet gennembrudt, blev der efterhånden en rende, som skibene fra 1835 kunne sejle igen-

Vester Vandet Kirke. Det fregatriggede skib er fra omved 1800. Standuret er fra 1754 og er bekostet af skippere og skudeejere i Klitmøller. Pulpituret er fra 1694 og har malerier af Chr. Sørensen i Ringkøbing. Det blev oprindeligt kun benyttet af folk fra Klitmøller.

nem, ind til Thisted, som nu fik en rigtig havn. Skudehandelen på Vestkysten gik hurtigt tilbage. Hårdest ramt blev Klitmøller, som snart igen kun var en fiskerby. Handelen ved Vestkysten holdt sig bedre i Vendsyssel, hvor Blokhus og Løkken var centre for handelen.

Tyskerne i Thy

Af JOHAN HVIDTFELDT

Chefen for det 21. tyske armekorps, general von Falkenhorst var på øvelse den 20. februar 1940, da han fik ordre til at indfinde sig hos Føreren Adolf Hitler. Mødet fandt sted i Rigskanselliet, hvor også generaloberst Keitel og generalmajor Jodl var til stede. Falkenhorst fik her overdraget ledelsen af en operation, som muligvis skulle gennemføres mod Norge. Planerne havde været drøftet i en to-tre måneder. Herunder havde man også været inde på overvejelser om Danmarks skæbne, hvis angrebet på Norge – Weserübung var kodeordet – skulle gennemføres.

Besættelsen

I dagene efter Falkenhorsts modtagelse hos Hitler blev dette spørgsmål drøftet igennem. Den 28. februar var der møde hos Keitel, og her blev det besluttet, at også Jylland skulle besættes for at sikre forbindelserne bagud. Hvis Danmarks holdning var fjendtlig, skulle også Sjælland besættes. Da Hitler to dage senere underskrev ordren om „Fall Weserübung“, var det her slået fast, at aktionen omfattede hele Danmark. Den endelige ordre til angrebet blev dog først givet den 2. april.

Den øverste marineledelse havde meget tidligt foreslået, at i tilfælde af aktion skulle der udlægges en minespærring over Skagerrak, fra det sydlige Norge til Hanstholm, dog således at der skulle være et ca. 10 sømil minefrit bælte langs den jyske vestkyst. Allerede den 8. marts blev det også bestemt, at der i Thyborøn skulle indsættes en havnekommandant, og tre dage senere blev det fastlagt, at her både skulle være havnekommandant og havnekaptajn. Havnen skulle dagen efter „Wesertag“, som altså blev den 9. april, besættes af et antal mindre krigsskibe, som kom fra Cuxhaven. Marinen bad om, at hæren straks stillede et batteri til rådighed for forsvaret af Thyborøn og traf forberedelse til indretning af et eget kystforsvar her.

Senere bestemte general Kaupisch, der skulle kommandere tropperne i Danmark, at Oddesund skulle sikres.

Den 9. april kl. 11,25 blev der givet ordre til, at et svært flakbatteri fra afdelingen i Ålborg skulle afgå til Hansted „for at spærre hullet i minespærringen ved Hanstholm“. Det ankom den følgende dag.

Det var 170. infanteridivision, der skulle løse opgaverne mod vest. Den 9. april kl. 16,00 meldte den, at divisionen var ved at gå over Oddesund. Det må have været kort herefter, at tyskerne nåede Thisted. Nogle blev indkvarteret på Vestre Skole, andre fortsatte mod Fjerritslev. Dagen efter om morgenen løb den tyske flotille efter planen ind i Thyborøn, hvor Korvettenkapitän Michael var havnekommandant. Thy var besat af en fremmed krigsmagt. De fleste var ikke i tvivl om, at det rette udtryk var – en fjendtlig krigsmagt.

I maj 1940 oplyses det, at der var to batterier i Thy. Batterie Raule ved Thyborøn – på Aggertangen – havde fire 17 cm kanoner, 2 lette flakkanoner og 6 maskingeværer. Batterie Schill ved Hanstholm havde samme bestyknings. Thisted blev efterhånden stærkt belagt med tropper, flere og flere bygninger blev taget i brug af værnemagten. Her var der flyvestation, intendantur og „Marinezeugamt“. Hele dette vældige byggeri på Thys vestkyst blev ledet herfra.

Det er ikke på få sider muligt bare skitsemæssigt at fortælle om udbygningen af Thy til fæstning. Beskyttelsen af Skagerrakspærringen havde fra først af gjort tyskerne interesseret i Hanstholm som artilleristøttepunkt. Efterhånden som krigens år gik, blev de mere og mere bange for en engelsk invasion fra Vesterhavet, først og fremmest mente de, at området omkring Esbjerg og Thy var truet. Allerede sommeren 1941 var der 1800 soldater under „Standort Hanstholm“.

Betydning for den videre udbygning af Thys vestkyst fik den såkaldte „Weisung Nr. 40“, Hitlers ordre af 23. marts 1942, hvori det bl. a. hed, at „de europæiske kyster vil i den kommende tid i højeste grad være udsat for, at fjendtlige styrker kan gøre landgang her“. Forsvaret af kysterne var en værnemagtsopgave, og det blev klart fastslået, at det i Danmark var

den øverstbefalende over de tyske tropper, som havde ansvaret. Det førte også i Thy til organisatoriske ændringer, og det blev først og fremmest fæstningspionerstab 31, som fik ansvaret for den vældige udbygning af kystforsvaret i Thy, som blev resultatet af „Weisung Nr. 40“. Den 3. november 1943 kom en ny førerordre, der stærkt understregede, at Danmark var en del af det tyske kystforsvar mod vest, og at der også her skulle ske en hurtig udbygning. Der måtte ikke fra Danmark overføres tropper til andre fronter uden Hitlers tilladelse. I december 1943 var Rommel på inspektion for at inspicere den danske „Vestvold“. I forskellige særtog ankom han og general von Hanneken til Thisted. Rommel havde en del at kritisere, og der blev udarbejdet et „Sofortprogramm“.

Arbejdet på Hanstholm Havn blev standset i 1942, og befolkningen blev tvangsevakueret. Hanstholm blev vel det stærkeste af de tyske „støttepunkter“ på Vestkysten, den kraftigste fæstning i Danmark, efter at København var blevet nedlagt som fæstning. I 1944 var der her 6 batterier. Hanstholm II havde 4 kanoner. Kaliberet var ikke mindre end 38 cm, rækkevidden en 50–60 km. Hanstholm I havde fire 17 cm kanoner, der var et flakbatteri med fire 10,5 cm kanoner og tre andre batterier, hver med 7,5 cm Vickers kanoner. Uendelige mængder af cement var gået med til bunkers og kanonfundamenter, og hertil kom så de mange forskellige installationer, ildledercentral, pejle- og lyttestationer, tekniske værksteder, kontorer, mandskabets opholds- og samlingsrum. Det meste er borte fra Hanstholm, selvom en del endnu ligger der under jorden. Thyborøn var det andet støttepunkt, og her var der to batterier, et ved Thyborøn, et ved Agger. Også ved Vigsø var der et batteri med fire franske 10,5 cm kanoner, mens der ved Bulbjerg var et batteri med 4 russiske kanoner. Klitmøller og Lyngby var ligeledes stærkt befæstet. Ved Vust var der en „modstandsrede“, og der var kystvagter ved Lildstrand, ved Vangså, Vorupør, Stenbjerg og Lodbjerg Fyr. Ved Vigsø er sandet blevet skyllet bort, så de store bunkers ligger frit i strandkanten. De giver et indtryk af, hvad der blev bygget her – for danske penge.

En af de tyske bunkers på Thys vestkyst. Den har været gravet ned i sandet, som nu er bortskyllet af havet. Aage Pedersen, Thisted, fot.

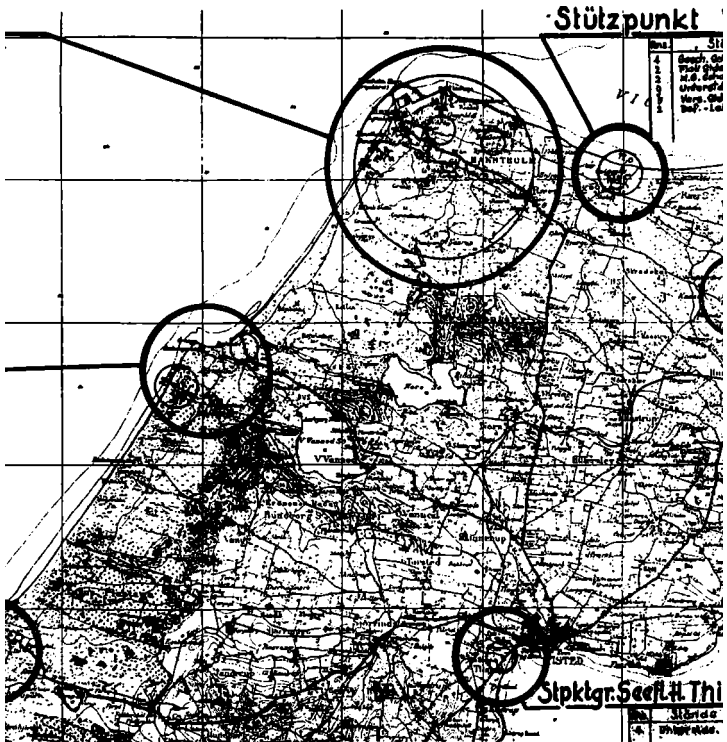
Modstandsbevægelse og fremmede soldater

Den danske modstandsbevægelse virkede selvfølgelig også i Thy. Men arbejdet her havde på sin vis en lidt anden karakter end i det øvrige Danmark. Det skulle udføres i et område, der var spækket med soldater, men hvor der på den anden side ikke var tysk sikkerhedspoliti. Der blev nedkastet våben ved Tovsig Plantage og andre steder i Thy, og utallige gange blev banen Thisted–Struer saboteret. Den 10. april 1945 blev 30 skinnelegemer lige vest for Thisted sprængt, selvom banen her var stærkt bevogtet af tyske og russiske tropper.

I den senere del af krigen var der hertil blevet sendt store styrker – flere tusinder – af fremmede tropper, der var gået i

tysk tjeneste, ukrainere, georgiere og ungare. Ikke mindst for soldaterne fra Rusland ville en tysk kapitulation være en katastrofe. Den kunne betyde, at de blev sendt tilbage til Rusland. Der var hos dem tanker om, når tiden var inde, at gå i aktion mod tyskerne. Der var nok også overvejelser igang om et samarbejde mellem dem og den danske modstandsbevægelse. Vel var de uddannede soldater, men deres udrustning var ringe, artilleri havde de ikke, og tyskerne havde strengt holdt på, at de ikke skulle benyttes i de befæstede stillinger. Det var en lykke for thyboerne, at et sådant forsøg på samlet kamp mod tyskerne aldrig blev til virkelighed. De tyske kanoner ved Hasted kunne „vendes om“, de kunne også skyde ind i landet. En frygtelig tragedie for danskerne kunne være blevet resultatet. Den sidste tyske kommandant, Knippenberg, har senere fortalt overklitfoged Rasmussen, som i kraft af sin stilling havde kontakt til alle sider, at man godt var klar over, „hvad vi arbejdede med, men han stolede så meget på, at vi havde en så god forstand, så vi ikke lavede numre, for der var én ting, vi manglede, og det var artilleri, og gå i krig uden artilleri, det skal man ikke“.

Den 3. maj var dr. Best og den kommanderende general i Danmark, general Lindemann, til forhandlinger i Mørvig ved Flensborg med regeringschefen, storadmiral Dönitz. Det skete samtidig med, at Dönitz' repræsentanter forhandlede med Montgomery på Lüneborg Hede. Best gik stærkt ind for en kapitulation i Danmark, mens Lindemann erklærede, at han var rede til at kæmpe. Kl. 15,30 var Lindemann tilbage i sit hovedkvarter i Silkeborg. 2½ time senere begyndte værnemagten fjernskrivere at tikke rundt om på de tyske tjenestesteder. Kun fire ord, kodebetegnelsen for alarmeredskab i hele Danmark. Nu skulle det vise sig, om de mægtige befæstningsanlæg på vestkysten, Kriemhildestillingen og Gudrunstillingen i det sydlige Jylland og i Sønderjylland, skulle blive brugt. 31 timer senere gik et nyt budskab ud gennem fjernskriverne: Waffenruhe, våbenhvile. Lindemann og alle andre skulle meget snart blive klar over, at der ikke var tale om våbenhvile, men om betingelsesløs kapitulation.

Udsnit af tysk kort over befæstninger på vestkysten af Thy.
Rigsarkivet fot.

Spørgsmålet var nu: hvad ville de fremmede tropper gøre? Nogle georgiere stak af og gik i stilling i Kronborg Plantage. Det lykkedes de danske embedsmænd, amtmand Egedorf, amtsrådssekretær Skaalum og ikke mindst overklitfogden, ved forhandlinger med den tyske kommandant at få det ordnet således, at overklitfogden, der talte russisk, skulle se at få klaret sagen ved forhandlinger med „oprørerne“. Det lykkedes. Snart begyndte de tyske tropper på den lange march mod syd.

Fiskerne i fortid og nutid

Af HOLGER RASMUSSEN

„Det indses letteligen, at Thy må være et ualmindeligt fiskerigt land“, sagde Knud Aagaard, da han i 1802 udgav sin beskrivelse over Thy. „Vesterhavet på den ene side, Limfjorden på den anden og mange ferske søer i landet må naturligvis kunne afgive en lige så stor forskellighed som betydelig mængde af fisk. Mangfoldige af de fiskearter, som det salte, ferske og brakke vand frembringer, er her samlede. Så at dersom her skulle kunne klages over mangel på fisk, må det være, fordi de ikke fanges“. Ved havet manglede der ikke fiskere, og han nævner fiskerlejerne Agger, Stenbjerg, Vorupør, Vangså, Klitmøller og Hanstholmen. Den sidste lokalitet omfatter Ræer, Vigsø og Hansted sogne, og så er alle lejer, der har været virksomme til nutiden opregnet. „Men havets urolighed med vestlige vinde forhindrer ofte havboerne i lang tid fra at komme på havet“. Med grund klages der imidlertid over, at fiskeriet i Limfjorden forsømmes. Blot beboerne i Østerild og Sennels sogne giver sig af med at fange helt og aborrer, der vandrer ind i de dybt indskårne fjorde i området.

Aagaards betragtninger er karakteristiske for tiden. De tekniske fremskridt var endnu små, og specialiseringen inden for erhvervene knap begyndt. Det betragtes stadig som en dyd at udnytte alle hjælpemidler. Veludviklede binæringer blandt bønderne – og det er bondestanden, der er i de topografiske forfatteres brændpunkt – var økonomisk og moralsk et gode. Derfor burde beboerne langs kysten selvfølgelig lægge sig efter fiskeri. For Aagaard er det derfor skuffende at konstatere, at ingen i eller ved Thisted giver sig af med at fiske. „Dersom ikke morsingerne fra Flade bragte nogle fisk til Thisted, skulle denne by, omgivet af overflødighed, lide mangel“.

Man talte dengang om fiskerbønder, hvis tilværelse beroede på brugen af landbrugsjord og fiskevand. Det var et almindeligt fænomen overalt ved Danmarks kyster og var karakteri-

stisk for Limfjordsegnene som helhed. Netop i store dele af Thy, der havde lidt meget under sandflugt, var en sådan dobbeltnæring naturlig, så længe teknikken var ufuldkomment udviklet. Langs havsiden havde naturkræfterne mange steder været beboerne overmægtige. Landbruget var blevet lagt øde eller så stærkt forringet, at man næsten kun havde havet at slå sin lid til. Men havet var lunefuldt. Ofte tvang det kystfiskerne til at blive i land og ørkesløst vide, at fisk i mængde var at hente, om man blot kunne få bådene ud fra den åbne strand.

Stærkest havde beboerne i det sydvestlige hjørne af Thy lidt under sandflugt og havrendinger. Agger sogn var blevet bestandig mindre og bestandig mere ufrugtbart. På Aagaards tid var her ingen landbrugsjord tilbage. Blot nogle småpletter mellem klitterne kunne bearbejdes med spade, og nogle sølle strækninger ind mod fjorden kunne give græsning til en ko eller to for enkelte husstande. Tvunget af den bitre nød måtte folkene her forsøge at slå sig igennem med fiskeri alene.

Ferskvandfiskeri

Aggerboerne havde samme vanskelighed med at komme ud fra den åbne kyst som beboerne ved havsiden iøvrigt, men til gengæld havde de kort til fjorden. Om galt skulle være kunne de trække deres havskibe over sandtangen ind til Krik Fjord og her kunne de have deres både til ålefiskeriet liggende. Ved en kombination af fiskeri i hav og fjord fik sognet en årsrytme helt tilsvarende den, deres fæller i Harboøre sogn også brugte. „Havgasserne“, som fiskerne kaldtes af fjordens beboere, satte i et par sommermåneder, fra Skt. Hansdag til Bartholomæidag, deres præg på fjorden lige til Løgstør Sande.

Det, de kom for, var ål, som efterstræbtes med et lille håndvåd, pulsvåddet, der fik sit navn af fangstteknikken. Til fiskeriet brugtes to både hver med to mand. Når våddet var roet ud og anbragt i vandet, hev to af mændene ind på det, mens de to andre „pulsede“ i vandet med store trækøller, der i den nederste ende var forsynet med en klokkeformet tragt. Larmen og boblerne fra „pulskøllerne“ skulle skræmme ålene ind i våddet. Fiskeriet gik rask fra hånden. Et pulsvådlov kunne natten

igennem, hvor fiskeriet foregik, nå at gøre helt op til 30 træk.

Fiskeriet med pulsvåd er gammelt i fjorden og har været vidt udbredt. Fiskerbønder fra hele Vestlimfjorden deltog i det, men det havde ikke øvrighedens bevågenhed. Ofte blev der skredet ind imod det med forbud og indskrænkninger. Begrundelsen var hver gang, at det ved sin larm og sit finmasketede net var ødelæggende for fiskeyngelen. Fiskeriet var imidlertid umisteligt for de hårdt ramte beboere i Agger og Harboøre, og det blev da også ved den omfattende forordning for hele fjordens fiskeri i 1750 alene tilladt disse to sogne at bruge pulsvådfiskeriet.

Ikke alene var dette ålefiskeri helt nødvendigt for havsoggenes eksistens, men det betød også en afkobling fra det strenge liv derhjemme. „Imens dette ålefiskeri varer, lever de hos bønderne deres bedste liv, da fisk ellers hjemme er deres eneste føde“, siger en af de lokale præster forstående, mens herredsfogden i Thisted 1806 surt bemærker, at fiskeriet ikke har nogen gavnlige indflydelse på dem: „Aggerboerne og de fra Harboøre anser den tid, ålefiskeriet går for sig, som deres karneval; de frådser da til det umådelige, skyller gammelt øl og brændevin i sig som vand og fordriver den meste tid med søvn og ladhed“.

Da havet i 1825 slog hul på Aggertangen og holdt det åbent, skete der en afgørende ændring i naturforholdene. Indtil da havde de stort set været statiske i flere hundrede år, og fjorden havde været en flerhed af brakvandssøer. Vel havde man kendt til havrendinger og oversvømmelser tidligere, men de havde kun haft kortvarig og begrænset indflydelse på fjorden og befolkningen omkring den. Nu var der pludselig direkte forbindelse til Vesterhavet. Det ses af Aagaards beskrivelse, at tanken om at etablere en sådan forbindelse har været overvejet, men at der var store betænkeligheder derved. „Thi når vestenvind opdynger og hæver havet ved den jyske kyst, ville vandet i Limfjorden stige så højt, at det ville forvolde oversvømmelse; desuden ville det salte havvand tilintetgøre det nuværende skønne fiskeri i Limfjorden, som næppe ville erstattes ved de havfisk, som måske kunne komme isteden for. Oven på denne

Hans Smith: Glibfiskere i Limfjorden 1915. I Kobberstiksamlingen.
Fot. i Kunsthistorisk Pladearkiv, Charlottenborg.

skade var det muligt, at havet kunne indbringe mere sand, end strømmen kunne udføre“.

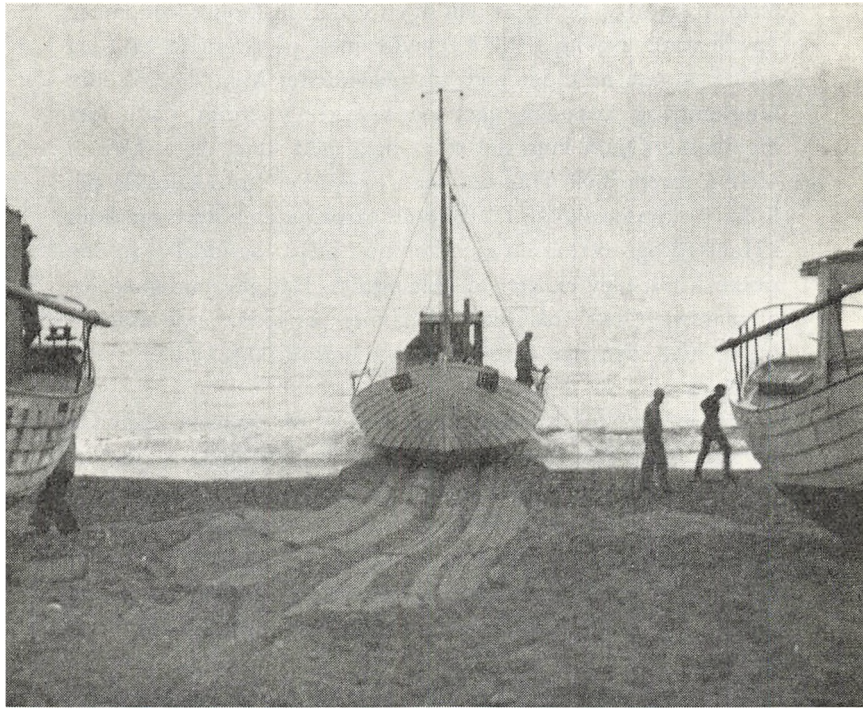
Aagaards bekymringer var berettigede. I første omgang bevirkede Vesterhavets salte vand en ødelæggelse af fjordfaunaen. Især gik det ud over brakvandsfiskene. Det betydelige heltfiskeri, der var udviklet i første fjerdedel af 1800-årene, blev næsten tilintetgjort. I 1829 oplyses således, at 30 familier i Østerild, der havde ernæret sig heraf, var „gangne under fattigvæsenets forsørgelse“. Efterhånden som forholdene stabiliseredes, vandt man ind igen ved de nye arter, især rødspætter og torsk, hvad der var tabt, ja mere til. Fiskeriet i Vestlimfjorden blev vigtigere end det, der blev drevet øst for Løgstør. I århundreder havde det været omvendt. Og for første gang siden oldtiden viste østersen sig nu i fjorden. Dens fiskeri har dog altid været nært forbundet med Nykøbing på Mors.

Gammel fisker, som i Vorupør bar fiskene ind fra bådene.
Aage Pedersen, Thisted, fot.

Vesterhavsfiskeri

Gennembruddet ved Agger skabte mulighed for det havgående fiskeri at få bådene bragt i læ, så man undgik det farefulde fiskeri fra åben kyst. Da planerne om havnebyggeri ved Vestkysten blev rejst i 1860'erne, var man imidlertid ikke særlig tilbøjelig til at lægge en havn her. Man anså stedet for vanskeligt, og arbejdede i stedet med kanalprojekter, der skulle føres fra farvandet omkring Thisted til nordvesthjørnet af Thy. I første omgang var det ønsket om en eksporthavn, der lå bag planerne, men fra 1880'erne kom fiskeriinteresser med i billedet. Større søgående både skabte behov for sikre anløbspladser. Bygning af læmoler, som blev udført ved Vorupør og Hansted i begyndelsen af dette århundrede, var kun en nødtørftig afhjælpning af ulemperne. Undersøgelser og overvejelser tog tid, for problemerne var store, men endelig bestemte man sig for at udbygge den naturlige læhavn, der fandtes ved Thyborøn.

En fiskerbåd i Klitmøller hales ud. I slæbesporet ses tre fordybninger, efter kølen og de to støttelister. Wiren er fastgjort til bådens bagende og går ud til en blok, som med ankere er gjort fast på havbunden. Wiren går op til spillet, der trækker bådene på land og i vandet. Til wiren er fastgjort et tov, og når båden er flot, gøres den fri af wiren, der hales ind med tovet. Yde Andersen fot. 1958.

Dansk Folkemuseum.

Arbejdet udførtes under 1. verdenskrig, og siden er havnen gentagne gange blevet udvidet og har til fulde bevist sin nytte.

Den lange jyske vestkyst havde nu to fortrinlige fiskerihavne: Esbjerg og Thyborøn. Men endnu måtte bådene på mangfoldige pladser sættes ud fra åben kyst og ved hjemkomsten møjssommeligt hales op på stranden. Det var selvfølgelig en lettelse, da lejet ved Vorupør i 1940 fik opstillet et motordrevet ophalingspil, men alligevel så man her og ved andre lejer i Thy

frem til færdiggørelsen af den havn ved Hanstholm, som længe havde været i gang. 1914 begyndte man på overvejelserne og i 1918 kunne arbejdet tage sin begyndelse. Men det gik kun langsomt, og havneanlægget var knap halvfærdigt, da landet blev besat. Og så kom det til at ligge helt stille, da tyskerne i 1942 krævede hele Hansted sogn evakueret for sin lokale befolkning. Staten havde i 1920'erne eksproprieret store områder i Hansted og overtog nu ejendomme i privat besiddelse, så den praktisk talt blev eneejer af hele sognet. Det gav mulighed for at planlægge fremtidsbyen ved havnen, et spændende eksperiment, hvor den nye befolkning vist endnu ikke helt er rystet på plads.

Argumentet for havnen var hensynet til de store søgående kuttere, og så regnede man også helt bestemt med, at fiskerne fra de små lejer i området ville flytte hertil. Det er da også sket i stor udstrækning, men måske knap så hurtigt, som man havde ventet. Det er ikke sådan at rykke op fra en plads, man er kendt med, selv om arbejdet er besværligt. Og det betaler sig måske ikke med de små kystbåde, der er tilpasset den åbne strand.

Ved de gamle fiskerlejer bliver derfor fortsat nogle tilbage og fortsætter på tilvant måde. Men det bliver bestandig besværligere, jo færre man bliver både med at klare det daglige og med at holde anlæggene ved lige. De gamle fiskerlejers tid er ved at løbe ud.

Bonden og hans bolig

Af PETER MICHELSEN

„Iblandt sandbakkerne er allevegne små boliger, som formelst fiskeri af havet opholdes“. Det er den yderste udkant af landet, der beskrives sådan i en indberetning til Ole Worm i 1630'erne. I store dele af Thy var det ikke muligt at oprettholde livet ved dyrkning af jorden. Men det var en landsdel, der rummede store modsætninger. Det fremhæves f. eks. af præsten Knud Aagaard, der i sin beskrivelse fra 1802 gav udtryk for en tidstypisk, rationalistisk opfattelse af de forskellige landskaber. Han kaldte klitterne „det fæleste syn, man kan forestille sig“. Samtidig måtte han dog indrømme, at „på den anden side derimod, ved Limfjorden, frembydes så smukt et syn, som man kan vente sig i et skovmanglende land“. Han mente, at „dersom sandflugten ikke havde ødelagt så meget af Thy, og jordbunden var overalt så god, som den er på nogle steder, så kunne det måske regnes blandt Danmarks bedste provinser“.

Dette er i kort begreb den geografiske baggrund for landbefolkningens tilværelse i Thy. Selv i vore dage sætter landsdelens særpræg spor i landbrugsstatistikken. Nordvestjylland som landbrugsgeografisk region karakteriseres af godt hektarudbytte i de dele af arealet, der er opdyrket, idet agerjorden stort set er frugtbar, men dyrkningen hæmmes noget af en sommer, der er lidt mere kølig, fugtig og blæsende end i det øvrige Danmark.

Landbruget

Helt ind i vort århundrede mærkes de geografiske forholds betydning for landbruget, f. eks. gennem den rolle, de forskellige afgrøder spiller. Det fugtige klima, som er godt for græsarealerne, har givet en tendens til særlig forkærlighed for husdyrbruget. Når det for andelsbevægelsens periode hævdes, at tilslutningen til kontrolforeningerne har været forholdsvis lav i

Thy, skyldes det formentlig, at bønderne har lagt vægt på studeopdræt. Det har dog ikke hindret, at man også har kunnet gøre en indsats med hensyn til mælkeprodukternes behandling. I hvert fald synes landsdelen allerede på landboreformernes tid at have haft et vist ry for fremstilling af thybo-oste, der havde en helt anden smag end andre egenes oste.

Særegenheder i landbruget skyldes naturligvis ikke blot særlige forhold med hensyn til jordbund og klima. På mange punkter har thyboer båret sig anderledes ad end vendelboer og himmerlændinge, simpelthen fordi de er thyboer, og det indebærer, at de i nogen grad har en anden tradition, en anden kulturel arv end andre egenes befolkning.

Som eksempel på et landbrugsredskab, der har fået en særlig udformning i det nordvestlige Jylland, kan nævnes den gammeldags hjulplov. Den blev benyttet, indtil den blev afløst af svingploven, som fra midten af 1800-årene blev almindelig. Hjulploven i Thy var, ligesom forskellige andre kulturelementer, nordvestjysk på den måde, at den lignede plovene på Mors, men var klart forskellig fra plovene i de øvrige tilstødende egne af Jylland. Man har ment, at manglen på træ fra lokale skove har været afgørende for udformningen af thyboploven med dens korte og lige konstruktionsdele. Samtidig skal den lokale tradition for under pløjningen at gå på land, dvs. på den endnu upløjede jord ved siden af ploven, have været bestemmende for plovens mest karakteristiske træk, nemlig at plovkæppen var anbragt sådan, at den som et bekvemt håndtag ragede langt ud til siden.

Landmandens bisysler

Landmandens arbejde har ikke blot været at dyrke jorden og bringe husdyrene på græs eller fodre dem i stalden. Erhvervs-mæssig flersidighed er ikke noget nyt, men har tidligere haft en anden karakter end efter de strukturelle ændringer i landbosamfundet i de allerseneste år, hvor mange landmænd med mindre ejendomme skaffer kontante midler til huse ved en indsats i helt andre erhverv. Det har før i tiden mest været husmænd, der havde brug for at tjene ekstra ved et bierhverv, i

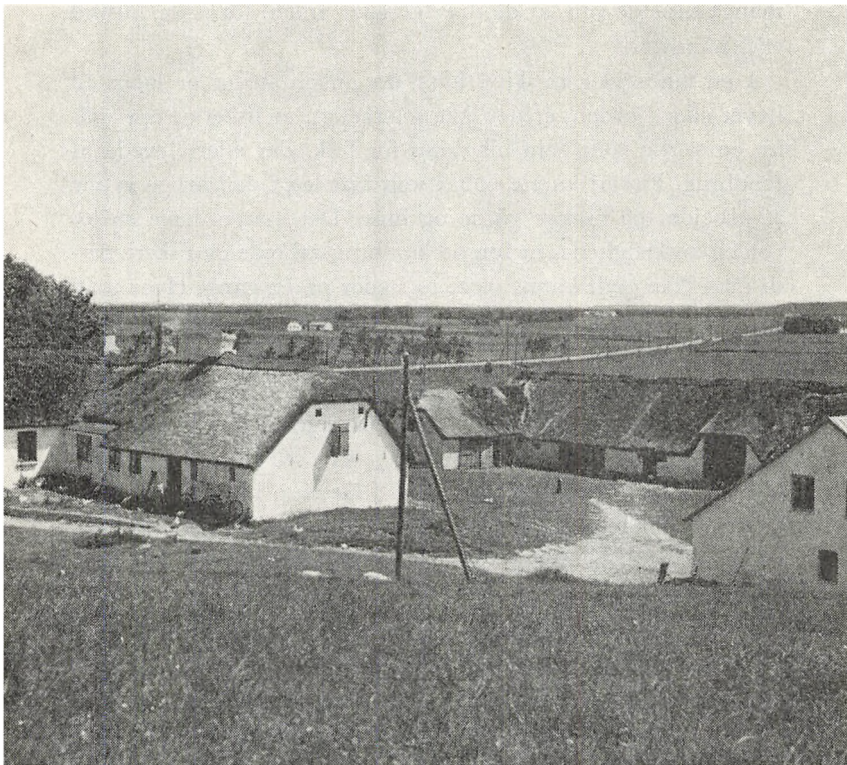
mange tilfælde ved, at de drev en eller anden form for husflid eller håndværk.

I en landsdel som Thy, hvor der ingen steder er langt til havet eller fjorden, er det ikke mærkeligt, at fiskeriet har spillet en særlig rolle som binæring for folk, der ellers levede af landbrug. Fiskeri kunne indgå som fast led i den årlige rytme af arbejdet på mange gårde og huse. Det kunne nogle steder volde vanskeligheder at forene landbrugsarbejde og fiskeri, fordi man ikke godt kunne være to steder på én gang. Hvor man blot satte bundgarn i fjorden om efteråret og stangede ål fra isen om vinteren, var det en ekstra indtægt og god beskæftigelse i den stille tid for landmanden. Men andre bønder tog slet ikke del i fiskeriet, som det f. eks. siges omkring 1800 om Stagstrup sogn i det mellemste Thy, selv om dette sogn ligger lige ud til Limfjorden. På en gård i Gettrup i Sydthy var den eneste forbindelse med havet tilsyneladende, at man et par gange om året hentede sand til gulvene samt torsk i det nærliggende Agger.

Denne oplysning stammer fra slutningen af sidste århundrede, og da var en vis specialisering allerede begyndt. Den gammeldags selvforsyning var under afvikling. Mange var holdt op med at fiske og købte i stedet den fisk, der var brug for i husholdningen. Tilsvarende holdt man op med at bage selv og købte i stedet rugbrødet hos bageren. Og når der skulle bygges en længe på gården, så var det ikke mere et arbejde, der hovedsagelig blev gjort af gårdmanden og hans karl med hjælp fra den lokale bygningshåndværker, der kunne lidt af hvert. Nu sendte man bud efter mureren, som byggede gården op i grundmur. Så undgik man også det årlige arbejde med vedligeholdelse, som var nødvendigt ved de gamle bygninger i bindingsværk med lerklinede vægge.

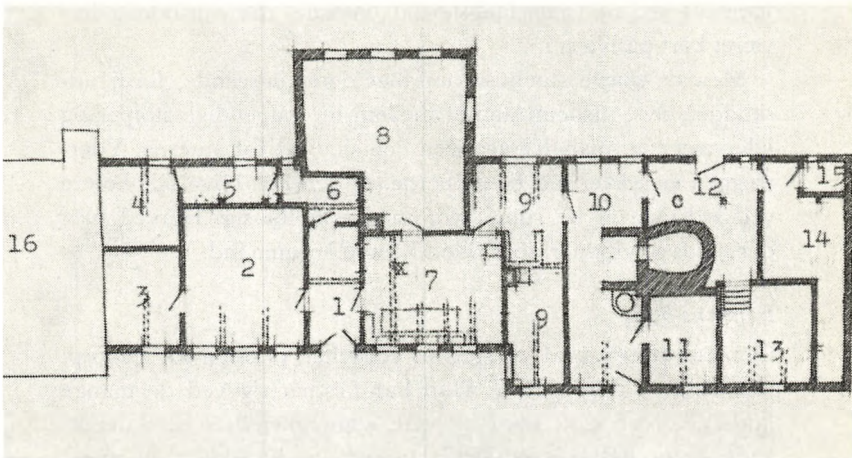
Byggeskik

Thy er en af de landsdele, hvor turisten tidligst kunne få en fornemmelse af moderne tider. Det skyldes bl. a. et flygtigt indtryk af eternittage og vindmotorer på de gårde, der lod sig se fra vejen. Samtidig er Thy imidlertid et område, hvor den

Rolsgård i Bjerget by, Lild sogn. Set fra nordøst.
E. Laugsand fot. 1949. Dansk Folkemuseum.

lokale byggemåde har aner meget langt tilbage i tiden. Ved en skildring af bøndernes byggeskik i denne egn må man gribe helt tilbage til de første århundreder af vor tidsregning. Ved udgravninger i Ginderup i det sydlige Thy lærte man for første gang de jyske jernalderbønders huse rigtigt at kende, og siden er denne egn blevet det klassiske fundområde for store jernalderbebyggelser. De fleste af de udgravede huse har tydelige spor efter en række stolper i husets længderetning lidt inden for hver af husets to langsider. Det må være rester af en såkaldt højremskonstruktion, der også i nyere tid har været en almindelig byggemåde i Thy.

Rolsgård i Bjergby, Lild sogn. Skitseopmåling af stueplanen ved Ester Andersen og E. Laugsand 1949. 1:200. Stuehuset er en oprindelig højremsbygning. Den er sammenbygget med aftægtsbolig fra omved 1900. Laden syd for stuehuset ligger parallelt med denne bygning, og en ny staldbygning er bygget vinkelret på laden. 1. forstue, 2. tidligere storstue, nu sovekammer, 3. og 4. tidligere gæstekamre, 5. tidligere ølkammer, 6. spisekammer, nu toilet. 7. stue, 8. pæn stue, 9. køkken. Tidligere delt i to rum. Her var åben skorsten; det ene rum, „gammel mors stue“, var til en indsidder. 10. bryggers, 11. bagekammer, 12. tidligere brændselsrum, 13. kælder, 14. brændselsrum, 15. tidligere lokum, 16. aftægtsbolig fra omved 1900.

Denne konstruktion er årsagen til den mærkelige skæve profil, man stadig kan se på mange af de bevarede ældre bygninger i Thy. Nu er der jo på denne egn i det hele taget ikke mere ret mange virkelig gamle bygninger, stråttækte og med hvidkalkede bindingsværksvægge, oprindelig udfyldt med lerklining. Men den skæve profil findes også under faste tage og i en del huse med grundmur. Det kan være gamle huse, der er bygget om, eller blot halvgamle, der i grundmuringens første tid er bygget efter gammel sædvane. Når det er en lade, der er usymmetrisk i tværsnit, hænger det i reglen sammen med, at man på et eller andet tidspunkt har bygget en køre-

gang til ved den ene langside af en lade, der oprindeligt har været kørt på tværs i.

Men de skæve stuehuse har fået deres udseende, fordi udskuddet, dvs. mellemrummet mellem de indvendige stolper og ydervæggene, mangler ved den ene side ud for stuerne. Ydervæggen er rykket ind til stolperne, så den kan blive lidt højere ved sydsiden af de rum, hvor man opholdt sig. Herved blev der plads til vinduer, som tillod lyset at komme ind.

Bondens bolig

Om indretningen af et stuehus fortæller præsten C. Diørup, som beskrev Thy i 1842. Han har fæstnet sig ved de mange „udskud, især mod nord og vest, som afbenyttes til indelukede senge, fadebur, saltkælder m.m.“, og han taler om stuerne, der er „vel forsynede med chatoller, dragkister, jernbilægger (kun i dagligstuen, da der ved de andre værelser ej haves skorstene), stueur og andet nødvendigt bohavede i overflødhed, og hos de velhavende fjælegulv i flere værelser“.

Det er en træffende beskrivelse af de ældre bondestuer, sådan som man nu kun finder dem på museerne. Ved midten af sidste århundrede har dette endnu været de almindelige forhold. Området nord for Limfjorden er ellers den del af Danmark, hvor skorstenen har været længst om at trænge igennem. Men det har kun været i få tilbagestående huse, at der ved den tid ikke var en rigtig skorsten i det rum, der på stedet kaldes fremmers. Dette rum svarer til, hvad vi nu ville kalde køkken, men kan også, især i mindre huse, have haft bryggersfunktioner. Herfra fyrede man i bilæggerovnen inde i stuen gennem et hul i væggen. Denne jernovn var ofte norsk, men kunne også være en nyere dansk fra tiden efter adskillelsen fra Norge. I så fald kunne den f. eks. være kommet fra Bonnes jernstøberi i Thisted eller N. A. Christensens i Nykøbing Mors.

Mange bilæggerer i Nordjylland var indrettet til tørring af malt inde i stuen. Det gav en ubehagelig lugt, og det var derfor en fordel, da man kunne gå over til at købe øl fra et bryggeri og på den måde også slippe for den besværlige brygning. Sådan ændrede tilværelsen sig efterhånden. Brugen af bilæg-

gerovn blev allerede før begyndelsen af vort århundrede noget yderst gammeldags. Om ikke før, blev den i hvert fald afskaffet i forbindelse med en ændring af madlavningsildstedet, hvorved man fik lukket af til skorstenen. På den før omtalte gård i Gettrup fik man et jernkomfur indsat i den åbne skorsten 1876. Det må have været en revolution i landhusmoderens arbejdskår, der måske kan sidestilles med de tilsvarende forbedringer i vort århundrede, indføringen af flaskegas og elektricitet til kogebrug og installeringen af rindende vand.

Thybomål

Af TORSTEN BALLE

De fleste jyder siger *a* om sig selv. Thyboer siger *æ*. Det lyder mere diskret, og mange fremmede lægger ikke mærke til det. Derimod høres det straks, at man siger *en* eller *den* om alt: *en hus, en bord, en får*. Så ligetil er det nu ikke. Det gælder kun for, hvad der kan tælles og altså kan forekomme i ental og flertal. Om et flertal siger man *mange, nogle, ingen, de, dem: mange huse, nogle borde, ingen får*. Men der er ting, der ikke kan tælles, stoffer. Om dem siger man *meget, noget, intet, det: meget mælk, noget tid, intet kaffe, det pløjning*. Visse „stoffer“ opfattes dog som en samling små enheder, hvorfor man siger *mange grød, flere suppe, nogle fløde*. Det gælder også i Vestjylland, men i Thy kan det modsatte også være tilfældet, så en samling ensartede enheder opfattes som en helhed, et „stof“, en kategori. Man siger *har I meget svin? – vi havde noget får – vi fik intet fisk – det børn, det børn, det er det bedste i verden*.

Bestemte kendeord står altid foran navneord, men i det nordøstlige Thy og på Hannæs knyttes der i nogle tilfælde intet kendeord til visse navneord. Man siger *Sol er på Himmel, Måne skinner på Fjord, Hav er gal*, som om ordene var egennavne. Det gælder ord for ting, hvoraf der nok er flere, men hvor der i almindelighed kun kan være tale om én bestemt, den nærmeste, „*vor*“.

Sådanne nøgne navneord findes i thybomål i forbindelser svarende til rigsmålets *være i skole, i kirke*, dvs. være et sted for at gøre, hvad man normalt gør dér. *At være i mark, i kær, på hav, i by* betyder altså at være på markarbejde, tørvearbejde, fiskeri, besøg.

Thyboer holder af deres dyr. Men de gør forskel på dyr og mennesker, når de bruger stedord. De siger ikke *han* eller *hun* om dyr, men *en*: *en hå fot kal'*, den har fået kalv. I flertal bru-

ges om mennesker *dem: wi tow dem mæj*, vi tog dem med, men om dyr og ting *em: wi tow em mæj*.

Det henførende stedord *som* udelades oftest, men undertiden bruges i stedet *da: dæmm wuun, da di hå'r no*, de vogne, som man har nu; *man* bruges ikke, man siger *den*, tit forkortet til *en*, eller *di*, altid trykløst: *den ku got fo low te' å slå' let gres; de ka en trow', åm en wel!*

Målet præges af mange lange lyd, især i ord, der på rigsmål er tostavelles og ender på *-e*. De har her kun én stavelse, der til gengæld forlænges eller har vestjysk stød. Det kan være selvlyden, der er lang: *lææs*, læsse, *klææm*, klemme, *sloof*, sluffe, eller slutmedlyden: *komm*, komme, *pell*, pille, *sorr*, surre. Ender ordet på *p, t, k* efter selvlyd, får det vestjysk stød: *ho'p*, hoppe, *ka't*, katte, *do'k*, dukke; i Sydthy også, hvis der foran *p, t, k* er *l, m, n, r, w*: *lam'p*, lampe, *hen't*, hente, *sær'k*, særke, *skjow't*, skjorte, men i Nordthy siger man *lamm'p, hennt, særrk, skjowwt*. De lange selvlyd glider, da munden under udtalen åbnes eller lukkes mere. Langt *å* kan lyde i retning af *åouw, påouwn*, pande.

I Thy bruges kun det åbne *w: wi wellt werkelig werrløs wæjjsten e wejlewej we wæjjsløs*, vi væltede virkelig pludselig vestfor vejleveje ved Vesløs. Det bløde *d* (som i fader) er alle vegne; tit findes det som forlyd, især i trykløse småord som *da, de, du* efter selvlyd, men også ellers: *ðe æ ða ðæmm ðæær*, det er da dem der. Noget lignende gælder blødt *b* og *g*, som er almindelige lyd.

De bløde lyd giver målet et særpræg. Johan Skjoldborg, født på Hannæs, men af thylandsk rod, sagde engang: Når jeg kom til Thisted og hørte det bløde thybomål, tænkte jeg altid på, at det mål skulle have været mit.

Der er to *l*-lyde i målet, et *lj*-agtigt, svarende til *ld*, og et „normalt“: *kalj'*, kald. *kal'*, kalv. En kone fortalte en præst, at hendes søn havde fået *kalj'* (præstekald). Den rare præst spurgte, om det var en kviekalv! Tilsvarende er der to *n*-lyde, *nj* (*nd*) og *n*, så der er forskel på *wænner* (venner) og *wænjer* (vender).

I Thy, undtagen i den nordøstlige del, har man i visse til-

fælde det såkaldte klusilspring efter *i*, *u*, *y*. Det betegnes her *kh*, men varierer fra hårdt *k*-agtigt i Sydthy til et blødere i Nordthy, hvor det kan ligne *ch* i tysk *ach*: *tikh*, *tid*, *hukhs*, *hus*, *bykh*, *by*. Det erstatter det almindelige danske stød, der også bruges i Thy.

Sammensatte ord opfattes enten som to selvstændige ord, der så får lige stærkt tryk (undtagen når trykket sænkes for at betegne afslutning): '*jæærn'plow*', jernplov, '*ryww'skawt*', riveskaft, '*kykken'bow'r*', køkkenbord, '*roosk'ræ'n*', ruskregn, eller også er de to led groet så stærkt sammen, at sidste led er trykløst og har tabt længde og stød: *treesko*, træsko, *hwikol*, hvidkål, *hönnhus*, hønsehus, *prææsjar* – pressejern, *forrkle*, forklæde.

Målet ændres med tiden. Ord for ting og fremgangsmåder, der er gået af brug, forsvinder, f. eks. *å boog*, at løsne skindet fra en fårekrop ved at støde med knyttet hånd mellem hud og kød, *en roog*, en korndyng, der samles i en krog i loen, efterhånden som man tærsker, *en sijm*, et halmreb. Nogle ord afløses af andre, der kendes i et større område: *en sloof* – *en moogboor*, en møgbør, *en fænnng* – *en lo'k*, et lukke. Bøjningsformer ændres: *wa't* – *we'ked*, vækkede, *bo'g* – *bag't*, bagte, *bow'* – *bowed*, boede, *graw'* – *grawed*, gravede. Gamle former forsvinder, f. eks. 2. person ental af visse udsagnsord: *est do bår fu'd!* er du barfodet! *når æ sej'r*, *do ska*, *så skat do!* når jeg siger, du skal, så skal du! *wet do så kom a ste!* vil du så komme af sted! Den gamle nægtelse *ikke* er næsten forsvundet. De gamle sagde: *næj' æ wel' ek!* nej jeg vil ikke! *ek sannj!* ikke sandt! Dog hører man endnu visse faste forbindelser som *e'k en gång'*, ikke engang, *e'ke de mennjste*, ikke spor, også sagt af unge. Nye ord kommer til, men præges ofte af dialekten: *tragtor*, *bikhl*, *mejjtææsker*.

Nogle benævnelser er ikke ens i Nordthy og Sydthy. I nord hedder kantstenene i en bås *bessom*, i syd *sææs*, et stuehus er nordpå *en rååleng*, sydpå *en salls*, dagens arbejdsperioder hed i nord *be'd*, i syd *troww*. Der kan også være betydningsforskelle, som når *en kowwreng* nordpå er en slags tvebak, men sydpå et mindre, rundt brød.

I enhver dialekt er der eller har der været ord, som synes ukendt andre steder; her f. eks. *donn*, besvær, *dees*, rejse tørv, *fænnng*, indelukke, *ru't*, rykke hastigt. Af fransk oprindelse var *a'lat* – alerte, kvik, *kasse'sorr* – cache-desordre, lille hængeæske, *ka'stråål* – castrole, kasserolle. Særlige vendinger kan forvirre fremmede: *han gik hen*, han gik på dagleje; *han har et stort hjerte*, han vil gerne tage sig ud. – Helt uforståeligt for fremmede er: *det er der mon om!* det er formålsløst!

De gamle havde næsten kun lejlighed til at høre rigsmål i kirken; i byen talte de fleste dialekt, også købmænd og håndværkere. Man læste en del, især prædikener, salmer, faglige skrifter og aviser, men man læste bogstavret, og tidens skriftsprog fik ingen indflydelse på dialekten. Så kom jernbanen og med den en stor indvandring af fremmede til Thisted og de hastigt voksende stationsbyer, hvor folk søgte at lempe deres mål efter de fremmedes og „snakke fornemt“, men med et ynkeligt resultat: stationsjysk. En kone spurgte i en butik efter *en krave af en slave*, for når en *kraww* hedder en krave, må en *slaww* (slags) vel også hedde en slave! Men man følte sig dog som borgere og foragtede bøndernes „simple“ mål. Foragten blev gengældt.

I vore dage har den yngre og yngste generation fået mere kendskab til rigsdansk gennem skole, radio og fjernsyn og har lært at tale det. Men følgen er, at de er blevet tosprogede og derfor kan holde dialekten adskilt fra rigsmålet, når de taler med thyboer. Målet får da et vist intimt præg. Kommer man ind i en butik, bliver man tiltalt på rigsmål, men svarer man på dialekten, slår ekspedienten ofte over i den, og så er der straks en ganske anden, næsten kammeratlig kontakt. Det at have to sprog, det formelle, korrekte, og det intime, passer da også os thyboer særdeles godt. Det stemmer med karakteristiske sider af vort væsen.

Jens Søndergaard

Af HENRY BAILUM

Thylands store maler, Jens Søndergaard, var født Morsingbo, han kom til verden den 4. oktober 1895 i landsbyen Øster Assels.

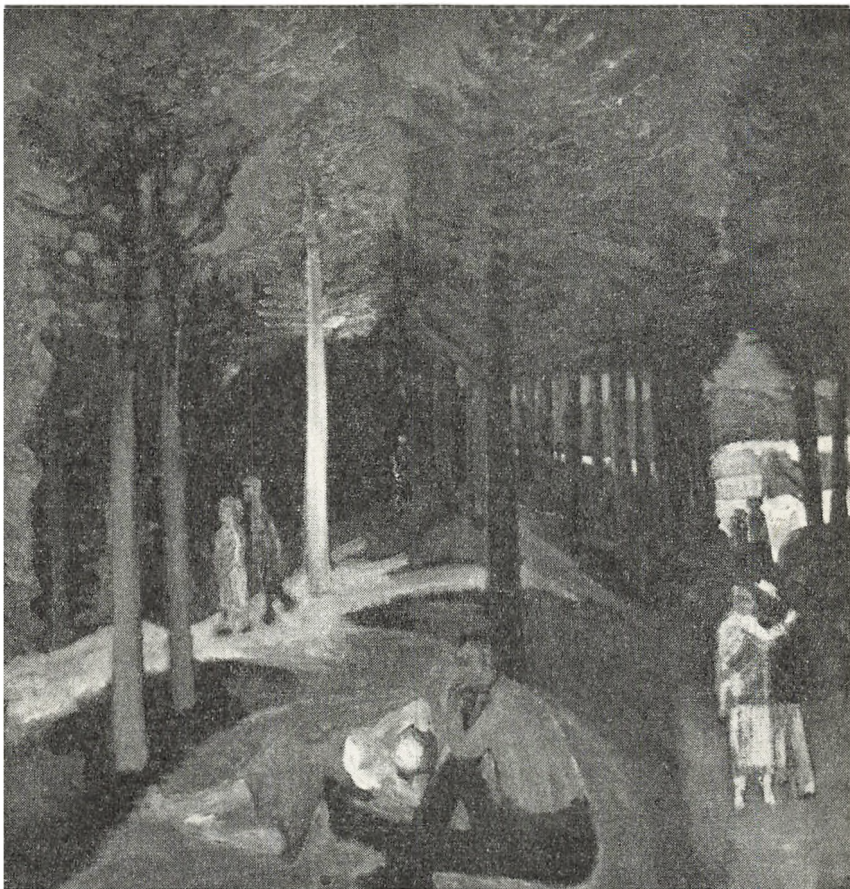
Hans far, Anders Søndergaard Andersen, var på det tidspunkt malermester, men ernærede sig senere som cykelhandler, efter at familien var flyttet til stationsbyen Hurup i Thy. Det var i året 1900, da Jens var fem år gammel.

Det var således Thy, der blev hans egentlige hjemstavn, og det var naturen her, der kom til at præge hans sind og senere hans kunst.

Faderen var ikke videre glad for sønnens kunstnerykker, men ville ikke sætte sig imod det, blot han skaffede sig et svendebrev som maler først for at have et fag at falde tilbage på, såfremt det viste sig, at kunsten ikke kunne skaffe ham føden.

Den unge Jens Søndergaard kom i lære hos farbroderen, Jeppe Søndergaard i Hurup, og stod sin læretid ud, skønt hans hu stod til maleriet. Enhver tænkelig lejlighed blev benyttet til at drage ud i naturen med malerkassen. Et af hans kæreste motiver var udsigten fra Ashøj Plantage mod Vestervig Kirke, fiskerlejet Agger og havet, et motiv, han forblev tro.

Selv har han beskrevet stedet således: „jeg vidste bestemt, hvor jeg ville hen, op på en lille høj, mit udgangspunkt var Vestervig Kirke, som ragede op langt ude. Lyset skifter ustandseligt, sveden driver af mig, hugorme glider lydløse forbi og millioner af fluer. Der driver dampe over egnen, indtil solen hviner og driver i nådeløs skarphed ned over mig. Andre dage, mørke, tunge som elefanter, torden ruller, himmel og jord er eet, og aftenen så stille, at jeg hører mit hjerte banke. Solen gik i sæk, havgusen satte ind, da de kom frem, nisser og trolde, man aner dem lige i lyngen. Store, sorte fugle flyver hvileløst omkring mig i den gule liglagenluft, som landet var indhylet i.“

Jens Søndergaard: Granskov. Malet ca. 1935–36. Fot. i Kunsthistorisk Pladearkiv, Charlottenborg.

– Ja, bedre kan det ikke siges, og havde Jens Søndergaard ikke valgt at male, kunne han måske være blevet en stor skribent – digter måske, som Thøger Larsen. Han havde noget af den samme kosmiske verdensopfattelse i sine billeder som Thøger Larsen i sine digte. Selv følte han sig som en folkekunstner, rundet af folkets rod, som han var, en landsbyspillemand, blot var hans instrumenter pensel og palet.

Han siger et sted i et af sine digte:

Jeg går altid og hører musik.
Jordbunden grov og simpel, langt, langt borte.
Det er ikke klaverer og violiner, der klager.
Det er naturen, der spiller:
en gammel folkemelodi,
en simpel, jordbunden,
gammel, grov melodi.

Jens Søndergaard var op gennem årene i besiddelse af en helt eventyrlig skabertrang, hans energi flød tilsyneladende af uudtømmelige ressourcer.

Hvert år kunne han mønstre et stort antal billeder, resultatet af sommerens slid, enten fra Thylands bølgende bakker og knudrede høje eller, i de senere år, fra Bovbjergs gule skrænter med det alt dominerende, frådende hav, under tunge, urolige skyer eller en blodigrød solnedgang.

I dette vældige, kosmiske landskab var mennesker kun for ubetydelig staffage at regne, naturen var alt.

I hans tidligste år blev han ofte bebrejdet, „at han ikke kunne tegne.“ Folk forstod ikke dengang, at han, for rigtig at udtrykke det storladne i den natur, der omgav ham, måtte slække på nogle af de almindeligste perspektiviske regler og helt give sig over i sin egen forestillingsverden, hvor de thylandske landskaber antog en foruroligende karakter af eruption og jordskælv og andre omvæltende naturkatastrofer, befolket med små, sorte menneskefigurer og troldlignende kvæg. Mange af dem, der kritiserede ham, kendte heller ikke hans udgangspunkt for disse vældige syner – det thylandske landskab. Landet her er virkelig, som Søndergaard har skildret det, en af de få landsdele i vort land, endnu forholdsvis uberørt – et landskab, hvor alle søndagsbilister ligesom „drukner“ og forsvinder.

Man kan ved at færdes her gang på gang stå overfor landskaber, man genkender fra Søndergaards kunst, klitbjergene ved Vorupør og Stenbjerg – sidstnævnte sted havde Søndergaard et hus med atelier – fra Lodbjerg og Vestervig, fra fiskerlejet Agger og landet omkring Hurup, med det tidligere

Jens Søndergaard: Søndag i Thy. Malet ca. 1952–53.
 Fot. i Kunsthistorisk Pladearkiv, Charlottenborg.

nævnte landskab, Ashøj, hvorfra også flere varianter af hans Folkefest i Thy stammer.

Fra Heltborg og Hundborg, to andre thylandske lokaliteter, er der stærke billeder af Skt. Hansbål og ringridning – motiver, han også tog op i de senere år ved Bovbjerg, hvor de dog selvsagt fik en helt anden karakter.

Også vinterlandskaber malede han, bl. a. det kendte Vinterbillede i Thy fra 1920 og Landskab med Skøjteløbere, 1952–55, som blev tildelt Guggenheim-prisen.

Dette sidste er også med motiv fra Ashøj mod Vestervig Kirke, men ret frit komponeret, og det er mit indtryk, at disse store billeder, hvortil også visionen Søndag 1922–28 hører, er mere fjernet fra den rent objektive lighed med lokaliteterne til fordel for en friere, digterisk behandling af motivet.

Jens Søndergaards største udsmykningsarbejde findes i Thisted By og Amts Bibliotek og består af syv store olie billeder på lærred, bekostet af Ny Carlsbergfondet og fuldført i tidsrummet 1937–39. Motiverne til disse 2×3 m store billeder er hentet dels fra Thy, hvoraf navnlig det ofte anvendte motiv fra Ashøj med udsigt mod Vestervig Kirke og havet, hører til de mest vellykkede – dels fra Sallingsund og Hanstholm Fyr og et pragtfuldt plantagebillede, ret forskellig fra Søndergaards øvrige produktion, men malet med stort mesterskab. Desværre er disse billeder alt for lidt kendt af offentligheden.

Statens Museum for Kunst ejer en virkelig god og repræsentativ samling af hans bedste arbejder, som bliver set af mange. Et stort besøg har ligeledes det lille museum, der er oprettet i kunstnerens sommerbolig på Bovbjerg, og som han testamenterede Vandborg-Ferring kommune, der skulle overtage det efter hans død. – Desværre må man sige – skete dette, før han selv og andre havde regnet med, ved hans alt for tidlige bortgang.

– Måske var det ønskeligt til slut at beskæftige os lidt med mennesket Jens Søndergaard.

Hvordan var hans psyke, hvordan så han ud?

Ja, man må vel sige, at han var en ret sammensat natur, på samme tid både følsom og robust, men måske har netop denne dualisme været den kilde, hvoraf hans kunst udsprang, i hvert fald var alle hans billeder robust anlagte, men samtidig meget følsomme i det maleriske.

På tomandshånd var han venlig og imødekommende, men skiftede ofte ganske væsen i en større forsamling og kunne blive både grov og brovtende, måske blot for at dække over en indre følsomhed og sårbarhed.

Heller ikke det religiøse var ham fremmed, dybt i hans sind lå slægtens forhåbning om et guddommeligt forsyn, indprentet ham gennem moderen og bedstemoderen, som han begge elskede.

de. Hans eget syn på disse ting blev vel dog med årene mere en natur-religiøsitet, fjernt fra al dogmatik.

Af udseende mindede han allermest om en vestjysk fisker, rødskægget og rødmosset, høj og kraftig og stak heller ikke meget af fra disse i sin daglige klædedragt, som kunne være plettet både af maling og tjære, når han lige havde givet sine hustage en omgang. Få ville ved synet af ham gætte på, at han var en af Danmarks store kunstnere. –

I sommeren 1956 var han som sædvanlig rejst til Bovbjerg for at arbejde, men følte sig træt og uoplagt.

Midt på sommeren måtte han lade sig indlægge på sygehuset i Holstebro. I oktober blev han opereret på Rigshospitalet, men han kom ikke til kræfter efter operationen, og han døde i sit hjem den 21. maj 1957, kun 61 år gammel.

Kendsgerninger om Thy

Ved JOHAN HVIDTFELDT

Det område, der er behandlet i denne bog, består af det egentlige Thy, nemlig de fire herreder Hillerslev, Hundborg, Hassing og Refs, og den vestlige del af Vester Han Herred.

Areal og befolkning. Dette område er fra 1. april 1970 opdelt i fire kommuner: Sydthy, hvori der 1965 levede 13.313 mennesker, 1. april 1970 var tallet 12.725. Arealet er 32.129 ha. Thyholm havde 1965 et indbyggertal på 4208, 1. april 1970 var det kun på 4006. Arealet er 7692 ha. Thisted, hvori der 1965 var 29.014 mennesker, fem år senere kun 28.986. Arealet er ialt 58.414 ha.

I disse tre kommuner har der været tilbagegang i befolkning fra 1965 til 1970, kun i den fjerde kommune, Hanstholm, var der fremgang, fra 4352 til 4847 beboere. Dens areal er 19.552 ha. I selve Thisted var der 8698 indbyggere i 1965, i landsognet 1963.

Højdepunkter. Troldsting i Vust sogn er 59 m, Bulbjerg i Lild sogn 47, Skarreklit 15, Hjertebjerg på Hanstholm i Ræer sogn 67, Venbjerg og Isbjerg i Nors sogn 55 og 56, Dåsen og Volshøj i Tilsted sogn 52 og 39, Grønhøj i Sjerring sogn 52, Skårup Høje og Torshøj i Torsted sogn 56, Bavnehøj og Grimshøj i Skjoldborg sogn 52 og 48, Bavnehøj i Hundborg sogn 71, Dyrhøj Bakker i Nørhå sogn 58, Pallehøj i Snedsted sogn 53, Skyum Bjerger i Skyum sogn 47, Galgehøj i Hassing sogn 59, Staversbøl Høje i Ashøje i Hurup sogn 93, Thys højeste punkt, Skårhøj i Heltborg sogn 67, Sangershøj og Hjælpensbjerg i Gettrup sogn 60 og 69 m.

Søer: Lund Fjord ved Vust, Selbjerg Vejle og Tømmerby Fjord, Arup Vejle, Østerild Fjord, Lønnerup Fjord, Nors Sø på 357 ha, Vandet Sø 480 ha, Vorup Sø i Hundborg sogn 53 ha, Ovesø, Ørum Sø 551 ha, Flade Sø 661 ha.

Større plantager. Lild 2090 ha, Hjaremål 1943 ha, Østerild 1526 ha, Tved 2157 ha, Vilsbøl 1056 ha, Vandet 646 ha, To-

rup 1950 ha, Nystrup 1437 ha, Stenbjerg 1605 ha, Lodbjerg 879 ha, Hvidbjerg 1396 ha. De ejes alle af staten.

Samfærdsel. Der er nu kun én jernbane i Thy, fra Thisted over Hurup, Hvidbjerg, Oddesund til Struer. Der er med Uldjyden én daglig lyntogsforbindelse til København i begge retninger. Fra Thisted udgår en række rutebiler, bl. a. til Nykøbing M, til Ålborg, til Østerild, til Lild Strand, til Hansted, til Klitmøller, til Vorupør, til Stenbjerg og til Sønderhå, til Vestervig, Agger og Hurup, til Sundby, Vestervig, Ydby, Hvidbjerg og Struer. Der er som regel to daglige flyforbindelser i hver retning til lufthavnen, der er fælles for Thisted og Hanstholm.

Broer. Oddesund-broen blev færdig 1938; fra 1883 var der dampfærgesfart. Broen er 472 m lang. Broen over Vilsund blev indviet 1939; her havde der fra 1905 været dampfærge, Fladlusen kaldet. Broen er 381 m lang.

Færger. Feggesund, overfart 7 minutter. Hver hele og halve time fra Mors, 10 minutter senere fra Arup i Thy. Næssund. Dag og aften hver hele og halve time fra Mors, ti minutter senere fra Thy. 5 minutters overfart.

Fyr. Hanstholm Fyr er opført 1843. Det er 23 m højt og har en synsvidde på 22 sømil. Lodbjerg Fyr, opført 1884, er 35 m højt.

Afstande. Fra Thisted er der til Agger 38 km, til Bulbjerg 35, Fjerritslev 46, Hannæs 35, Hanstholm 22, Hurup 30, Jegindø 52, Klitmøller 17, Nykøbing Mors 29, Oddesund 53, Skyum Bjerger 15, vejlerne 30, Vestervig 32, Vildsund 10, Vorupør 24, Ålborg 96.

Aviser. Der udkommer kun ét dagblad i Thy, nemlig venstrebladet Thisted Amts Tidende i Thisted, oplag 11.283.

Administrativ inddeling. Af de fire kommuner hører Thyholm under Ringkøbing amt, de øvrige under Viborg amt. De ligger under Ålborg stift. Der er to underretter, i Thisted og i

Peder de Moldrups kort over Thy 1761. Han havde Vestervig Kloster og Ørum. Det kgl. Bibliotek.

WESTER HAV

HUNDBORG

HERRED

HILLERSLÆF HERRED

WESTER
HAN
HERRET

S. S. M.

F. J. W. G.

Om den gamle Hundborg Kirke
På Hvide Sande
Den gamle Kirke er bygget af Hvide
og er en af de gamle Kirker
i den gamle Hundborg
Kirke er bygget af Hvide
og er en af de gamle Kirker
i den gamle Hundborg
Kirke er bygget af Hvide
og er en af de gamle Kirker
i den gamle Hundborg

På Hvide Sande

KENDSGERNINGER OM THY

Vestervig. Vester Han Herreds tingsted er i Fjerritslev. Hele området er delt mellem politimesteren i Hurup og i Thisted.

Nogle kendte mænd fra Thy. I Thisted er født digteren Malthé Conrad Bruun 1775, skolemanden Christen Kold 1816, forfatteren J. P. Jacobsen i 1847, grafikeren P. Tom-Petersen 1861, i Skippergade, Øsløs sogn forfatteren Johan Skjoldborg 1861, i Ræer sogn forfatteren Jørgen Falk Rønne 1865, i Skjoldborg sogn gehejmearkivar Jakob Langebek 1710, i Vang sogn naturforskeren Japetus Steenstrup 1813, i Nørhå sogn planteforædleren H. A. B. Vestergaard 1872, i Skyum sogn diplomaten Marinus Yde 1879, i Hassing sogn personalhistorikeren Th. Hauch-Fausbøll 1879.

Thisted

Af JOHAN HVIDTFELDT

På den lille halvø ved Thisted Brednings nordlige kyst har der boet mennesker allerede i stenalderen. Mange fund i jorden fortæller herom. I middelalderen lå her en landsby. 1367 nævnes Tystath, der vel indeholder det gamle gudenavn Ti, oldnordisk Tyr. Her var der en romansk kirke, bygget af granitkvadre, med kor og apsis. Byen var velegnet som losseplads, og købmænd og håndværkere slog sig ned på stedet. Biskoppen i Børglum havde gods her, 1446 fik han således to bol i Tisted. Da reformationen kom, havde han en større ejendom, Thistedgård eller Tisted Bisgård, hvis jorder især lå i Tingstrup mod nordvest. Biskoppen var i byen repræsenteret ved sin official, som i 1479 var sognepræsten Jasper Lauerssen.

Thisted bliver købstad

Der var to ting, som i middelalderen var karakteristisk for en købstad. Den udgjorde en retskreds for sig, var ikke en del af herredet, og den havde borgmester og råd. Thisted fik egen jurisdiktion i 1454, da kong Christiern gav biskop Jep Friis, som året før var blevet biskop i Børglum, „birkebrev“ på Thisted i Thy. Byen var ikke mere en del af herredet. Der kan ikke være tvivl om, at det var fra den tid, den blev købstad, og i de nærmeste årtier herefter nævnes da også bymænd, byfoged og rådmænd. Vil man fejre byens jubilæum på ny, kan man gøre det i 2004.

Byen må være vokset godt i disse år, og omkring 1500 kunne man bygge den nye store kirke i gotisk stil. 1524 fik Børglum bispedømmes købstad Thisted købstadret og privilegier, som Jyllands gamle hovedstad Viborg havde det. Byen havde dog en konkurrent, Hovsør ved Lønnerup Fjord. Holger Rosenkrantz, der 1531 fik Ørum len i pant, ville „have Hovsør til en købstad og Thisted til en landsby“ og flyttede folk dertil fra Hostrup, som lå i nærheden. Thisted fik støtte af biskop-

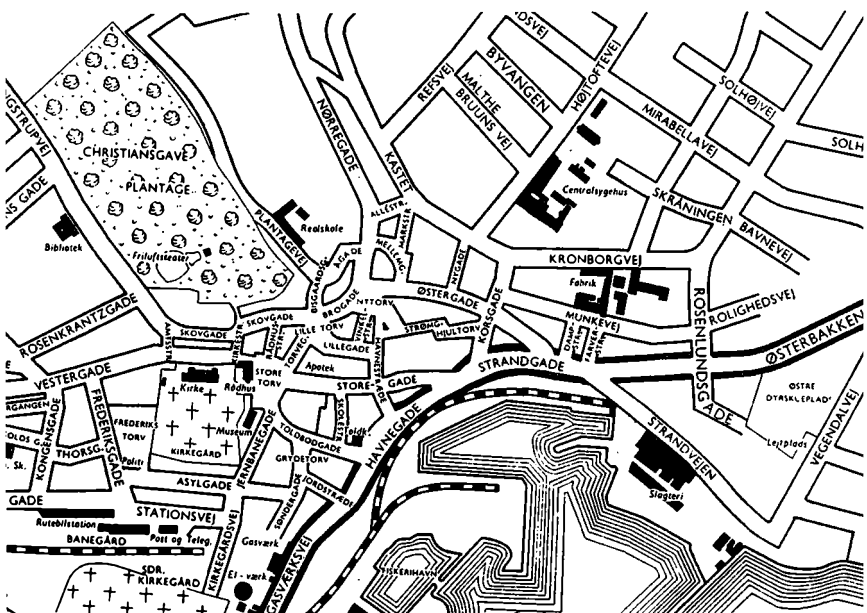
pen. Da skipper Clements oprør også bredte sig til Thy, greb borgerne i Thisted til våben, stormede og brændte herregården Lyngholm, hvis ejer var Holger Rosenkrantz' svigerfar. Gennem mange år var der strid mellem Hovsør og Thisted, der fra 1536 var kongens by. Thisted sejrede, men senere var Hovsør vinterhavn for Thisted.

Ålborg var Limfjordshandelens behersker, og det kunne være svært for den lille by mod vest at få sin ret mod den mægtige nabo. Der blev sluttet en overenskomst i 1581, men alligevel kom det stadig til sammenstød mellem de to byers borgere om retten til at handle, ikke mindst i egnen omkring Feggesund.

Christian 4 blev indviklet i trediveårskrigen, og 1627 gik de kejserlige tropper op i Jylland. Den udvalgte prins Christian skulle rejse thyboerne mod fjenden. Ved Drabæk lidt udenfor Thisted væltede vognen med ham, og han brækkede benet. Da fjenden nærmede sig, blev prinsen fra Thisted bragt ned til Vesterhavskysten, hvorfra han blev overført til Norge. Den 20. november 1627 rykkede de kejserlige tropper ind i Thisted. Borgerne blev talt op, der var 1276 indvånere. Alle måtte aflevere deres våben, 26 musketter, 42 lange bøsser og 2 lange piker. Det blev en tung tid med store økonomiske byrder for borgerne, indtil der blev sluttet fred i maj 1629.

Næste gang en fjendtlig armé kom til Thisted var under Torstensson-fejden, da byen havde tyngende indkvartering af de svenske tropper. Krigen var forbi i 1645, men kun 12 år senere kom svenskerne på ny. Generalmajor Bötticher angreb Thy over Agger Tangen. Unge mænd fra Thisted var med ved kampen her, og en del af „borgerskabet blev dér slagtet og formyrdet“. Det fortælles lidt senere, at svenskerne efter sejren ved Agger „førte en blodfane halvanden mil gennem landet og nedhug og skød alle mandkøn, som kom dem for, og i samme deres vrede og ivrighed kom her til vor fattige by over 1500 mand stærk, så vi blev af dem skammelig ruineret“.

Krigenes ulykker havde ramt hårdt, og i 1672 var der kun omkring 1000 indbyggere. Fra 1682 var der ikke mere borgmester og råd i Thisted, kun en byfoged, byens handel var truet, ikke mindst af Ålborg, og skudehandlerne på vestkysten

Kort over den indre del af Thisted.

var farlige konkurrenter. Da århundredet var ved at rinde ud, blev Thistedts navn kendt over det ganske land, den thistedske besættelse blev den sidste egentlige heksesag. En ung kvinde, Maren Spillemands, havde nogen rysten og gysen i sine lemmer. Præsten i Thisted, magister Oluf Bjørn, mente, at hun var legemlig besat af djævelen. Efterhånden udviklede sagen sig, flere og flere blev besat. Biskop og amtmænd, underret og landsting var indviklet i den. Fire kvinder blev dømt til døden ved en kommissionsdom, og Oluf Bjørn fik en meget streng straf. 1698 fandt sagen sin endelige afgørelse ved højesteret. Dødsdomme og andre domme blev mildnet. Ingen heks i Danmark behøvede herefter at frygte døden på bålet.

Bedre tider

Første halvdel af 1700-årene var på mange måder en tung tid. Der var krig, og senere kom en alvorlig landbrugskrise. Fra midten af århundredet begyndte det dog at gå frem. I 1769 var der kun 815 mennesker i Thisted, men i 1801 var indbyggertallet steget til 1068. Thistedes anseelse var i stigen. Da Thisted amt blev oprettet i 1793, fik amtmanden residens i byen. 1805 blev Gerhard Faye amtmand i Thisted. Han var en dygtig mand, der fik stor betydning for amtet. Men også byens anliggender tog han sig ivrigt af. 33 år senere skrev han: „Da jeg . . . ankom her til amtet, fandt jeg Vestergade, Torvet, Algade – nu Storegade – slet brolagt, alle øvrige gader henlå i et morads, hvori beboerne måtte for at komme tørskoede til deres naboer springe fra sten til sten, som de i den hensigt havde henkastet i gaderne“.

Byen fik sin første avis i 1824, Den nordcimbriske Tilskuer. Den blev senere til Thisted Amtsavis, der gik ind i 1960. Fem år senere fik Thisted en sparekasse. Stor betydning fik det, at der i 1821 blev anlagt en plante- og træskole nordvest for byen. Den skulle forsyne de nye klitplantager med træplanter. Efterhånden ændrede den karakter, blev en skov, som kong Christian 8. forærede amtet i 1844. Byens folk skulle „bestandig forbeholdes adgang til plantagen som forfriskningssted“. Den blev nu kaldt Christiansgave.

Den 30. marts 1848 fandtes et opråb i avisen. Det hed heri: „Thisted vågn af din slummer! Følg tiden, vis at du er dansk og virk!“ Dagen efter samledes borgerne på rådhuset. Begejstringen var stor, og der råbtes hurraer for kongen og hans råd, for krigsmagten, amtmanden og borgervæbningen. Der blev straks indsamlet 1500 rigsdaler, 50 mand meldte sig til borgervæbningen, der blev bragt op på 120 mand. Kort efter kom der bud: „Fjenden er i Skive“. Rygterne fortalte, at „slaverne“ i Rendsborg var brudt ud og nu drog nordpå, hærgende og plyndrende. Styrker fra borgervæbningen blev sendt afsted for at tage imod dem, byens kanoner blev bragt i stilling, en vedetkæde blev trukket om byen. Borgerne kunne dog snart vende tilbage. Det var falsk alarm.

Tiden mellem krigene blev her som i andre jyske byer en opgangstid. I 1840–41 havde byen fået en egentlig havn. Da der efter Aggertangens gennembrud 1825 blev forbindelse fra Limfjorden til Vesterhavet, fik det betydning for det økonomiske liv i Thisted. Kanalen her sandede dog til, men da Frederik 7.s Kanal ved Løgstør var blevet færdig i 1861, blev forbindelsen mod øst til gengæld lettere. Byen fik i 1858 telegraflinie til Hobro, året før var der blevet bygget et sygehus.

I 1864 blev byen på ny besat af fjendtlige tropper. Østrigerne kom den 14. juli 1864 og blev i seks uger. Opgangen fortsatte efter krigen. I 1850 var der 2343 indbyggere i byen, i 1901 var der 6072. Byen fik 1882 jernbaneforbindelse med Struer over Oddesund, 1904 kunne man åbne trafikken på banen fra Thisted til Nørresundby, og kort efter blev havnen udvidet med Søndre Kaj og en fiskerihavn. De to store ydermoler blev bygget 1916–22, og i 1954–55 fik havnen sin nuværende form. Gasværket blev taget i brug 1883, telefoncentral 1890 og elværk i 1907.

Det fik betydning for de sociale forhold, at pastor Sonne i 1866 efter engelsk mønster oprettede Thisted Arbejderforenings Brugsforening, den første brugsforening i Norden. Også kulturelt kom man med. Amtmand Faye havde allerede 1807 sørget for, at byen fik Det thylandske Provincialbibliotek. Et folkebibliotek kom i 1919, og Museet for Thy og Vester Han Herred var blevet oprettet i 1910. Skolevæsenet blev efterhånden stærkt udbygget, og tre år efter befrielsen fik Thisted sit eget gymnasium.

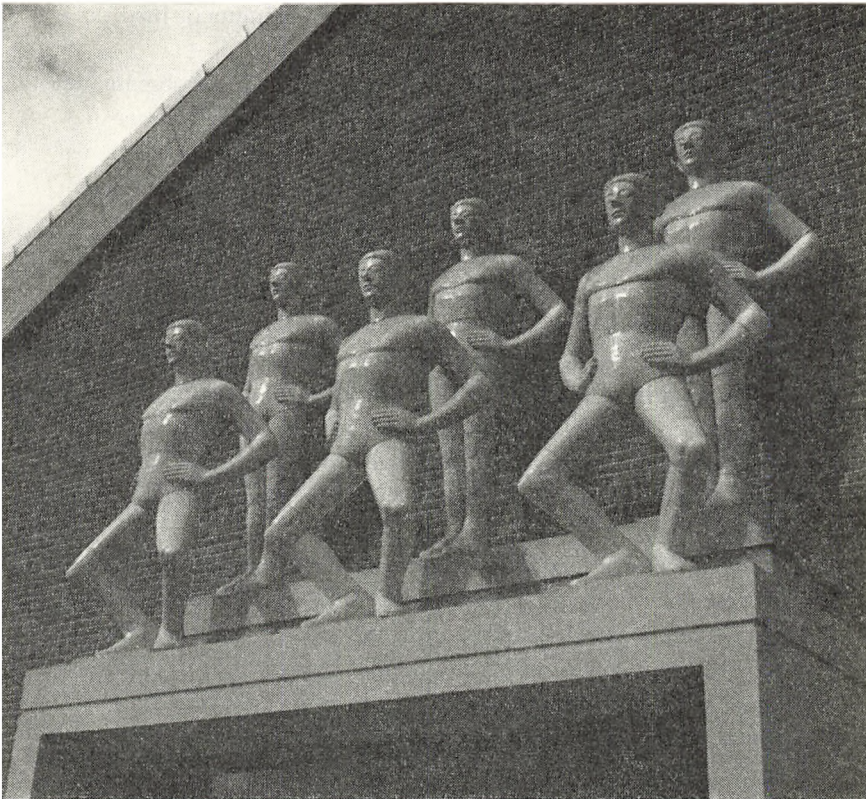
Den 9. april 1940 blev Danmark på ny besat af fremmede tropper. Da vestkysten, ikke mindst Hanstholm, spillede en stor rolle i det tyske forsvar af Danmark, blev Thisted en vigtig by for værnemagten. Herfra udgik en del af vejnettet til de tyske forsvarsstillinger, herfra kom en stor del af forsyningerne. Der var en flyvestation, „Fliegerhorst“, ved Dragsbækbugten syd for Thisted, og her blev der også – i 1942 – bygget store barakker til brug for „Marinezeugamt Thisted“, af militæret kaldet Maza. Marineintendanturen havde også et „tjenested“ i Thisted. I barakkerne blev der i 1945 skaffet plads til tyske

flygtninge, og i det følgende år blev 600–700 ikke-tyske flygtninge anbragt her.

Flere berømte danskere har begyndt deres liv i den lille Limfjordsby. Her fødtes i 1775 digteren Malthe Conrad Bruun, hvis fader var amtsforvalter. I sine satiriske digte håned han kirken og angreb kongemagten. 1800 blev han landsforvist; i Paris blev han senere en berømt geograf. Christen Kold, født i Strømgade 1816, blev banebryder for Grundtvigs skoletanker, friskolens fader. Digteren J. P. Jacobsen fødtes 1847 i det hus, der står endnu. Fra 1875 til 1881 opholdt han sig mest i Thisted, og værkerne Marie Grubbe og Niels Lyhne er blevet til her. Juli 1884 vendte han på ny tilbage til sin fødeby, hvor han døde 30. april 1885.

På tur gennem Thisted

Kommer man til Thisted fra syd, kører man ind ad Struervej-Dragsbækvej-Vestergade til Storetorv, byens centrum. Her ligger Rådhuset, hvor der er dommerkontorer, mødelokaler m.m. Bygningen er opført 1853 efter tegning af G. B. Bindesbøll på en grund, der tidligere var en del af Kirkegården. Det gamle rådhus stod midt på torvet. Går man op ad Vestergade, ligger kirken på venstre hånd. Lige ved indgangen ses en indskrift, der fortæller, at her stod Thisted Latinskole 1549–1739. Den gotiske kirke er bygget omkring 1500 på den gamle romanske kirkes plads. Tårnet har fire høje blændingsgavle med slankt pyramidespir over tagskæringen. Kirkens langhus er dækket af syv ret lave gotiske hvælv, der støttes af lave murepiller. Altertavlen er fra 1890 og malet af A. Dorph. En tidligere fløjaltertavle fra omkring 1520 står i tårnrummet. I midtskabet tre figurer: Paulus, Maria og Maria Magdalene. I fløjene de 12 apostle. Prædikestolen er i renæssance fra 1594 med rigt billedskærerarbejde. Af de fire epitafier kan nævnes Enevold Nielsen Berregaards. Han var borgmester i Thisted fra 1681 og købte senere Kølbygård. 1726 blev han adlet under navnet Berregaard. Han var gift med Anne Søe. Da hun døde 1736, efterlod hun sig en formue på 168.437 rigsdaler. Mange mente, at en så stor formue kun kunne være samlet ved djæ-

Udsmykning på gymnasiet i Thisted, udført af William Fridericia og bekostet af Ny Carlsbergfondet. Aage Pedersen, Thisted, fot.

velens hjælp. I kirken er der i det nordre sideskib et kapel indrettet af Enevold Berregaard. Det er lukket med et smedejernsgitter.

Udenfor kirken er der flere romanske gravsten. To af dem er anbragt på sydturen. Den ene har en runeindskrift: „Thord Amdissøn hviler her“. En tredje gravsten er formet som et gravtræ med hvælvet ryg. Kirkegården syd for kirken er prydet med store gamle træer, et fredeligt sted midt i byens travlhed. Den er for længst nedlagt. Her er bl. a. begravet amtmand

Faye og J. P. Jacobsen, over hvem der er monument med portrætmedaillon.

Ved enden af Vestergade går man ad J. P. Jacobsensgade ned til Tingstrupvej, hvor Plantagen eller *Christiansgave* ligger. Her er friluftsteater og bronzestatuer af Frederik 6. og senere danske konger og af amtmand Faye. Desuden mindesøjle for J. P. Jacobsen og mindsten over Chr. Kold. På Tingstrupvej ligger *Biblioteket* i Jens Fogeds bygning fra 1938. I udlånssalen er der 7 malerier af thyboen Jens Søndergaard.

Tingstrupvej fortsætter i Skovgade, der fører ned til Nytorv. Her er det egentlige rådhus, kommunens administrationsbygning, bygget af V. Norn 1917. Fra Nytorv kommer man ad Torvegade tilbage til Storetorv, idet man passerer forbi pastor Sonnes brugsforening, der har haft til huse her siden 1868. Lige overfor ligger Hotel Royal, bygget i begyndelsen af 1800-årene.

Fra Storetorv fortsættes lidt hen ad Jernbanegade til *Museet*. Viceskoleinspektør P. L. Hald, død 1958, en udmærket skolemand, en fortræffelig museumsmand og en ypperlig lokalhistoriker, har hovedæren for dets høje standard. Fra Jernbanegade ned ad Toldbodgade til huset, hvor J. P. Jacobsen blev født. Her er nu Turistkontor. Derfra videre ned ad Toldbodgade til Havnegade, som fortsætter i Strandgade. Disse to gader og Strandvejen omgiver det store Havneanlæg. Fra Strandgade ad gågaden Storegade tilbage til Storetorv.

Vil man forlade byen for at tage nordpå til Hanstholm, kan man køre over Nytorv ud ad Nørregade med en del gamle, yderst beskedne huse. Den fortsætter i Nørreallé. Skal man mod øst til Fjerritslev og Ålborg kan man, hvis man ikke har set den smukke udsigt fra Kystvejen ud over Limfjorden, køre fra Storetorv ad Vestergade og Dragsbækvej, hvorefter man drejer skarpt til venstre ad Kystvejen, Havnegade, Strandgade, Østerbakken, der fortsætter i Ålborgvej.

Ture i Thy

Af TAGE CHRISTIANSEN

Oddesundbroen er vejen ind i Thy sydfra. Der var bedre tid til at se Thyholms odder og klinger og andre Limfjordskyster, da man skulle sejle til Thy. Siden 1938 er turen gået over den 500 m lange bro og de landtanger, den forbinder mellem Venø Sund og Nissum Bredning, så man kun i hastige glimt får orienteret sig. Men det er en lovende indkørsel til Thy – og man skuffes ikke.

THYHOLM OG JEGINDØ

Selv om hovedvej A 11 er en nok så udmærket vej gennem Thyholm og Thy, må man gøre mange sidespring for at lære Thy at kende. Allerede i den første landsby på Thyholm, Odby, må man ad sidevejen til Søndbjerg, eventuelt helt ud til et fredet område med god badestrand og kig over til Kås Hoved i Salling og til Jegindø – som vi dog kommer klods op ad ved fra Søndbjerg at fortsætte til færgestedet ved Tambo Sund. Efter at der er kommet dæmning med bilvej til Jegindø, er her en lille hyggelig havneplads ved *Tambohuse*, en herlig idyl med en kro helt ud til vandet, værd at se også ovre fra Jegindø med den dominerende Jegind Kirke. Navnet *Tambohuse* kan synes besynderligt, men har sin forklaring. Den Christen Pedersen, som i 1842 her grundlagde en kgl. privilegeret kro, havde været trommeslager under soldatertjenesten og bosatte sig i 1830 på Thyholm som fisker – men stadig under navn af „*Tambouren*“. Han reddede en gammel dame fra at drukne og fik kongelig belønning i form af en bestalling som færgermand og tilladelse til at lade sit færgested, senere med gæstgiveri, opkalde efter det navn, han var kendt under, så det blev til *Tambohuse*.

Hvidbjerg

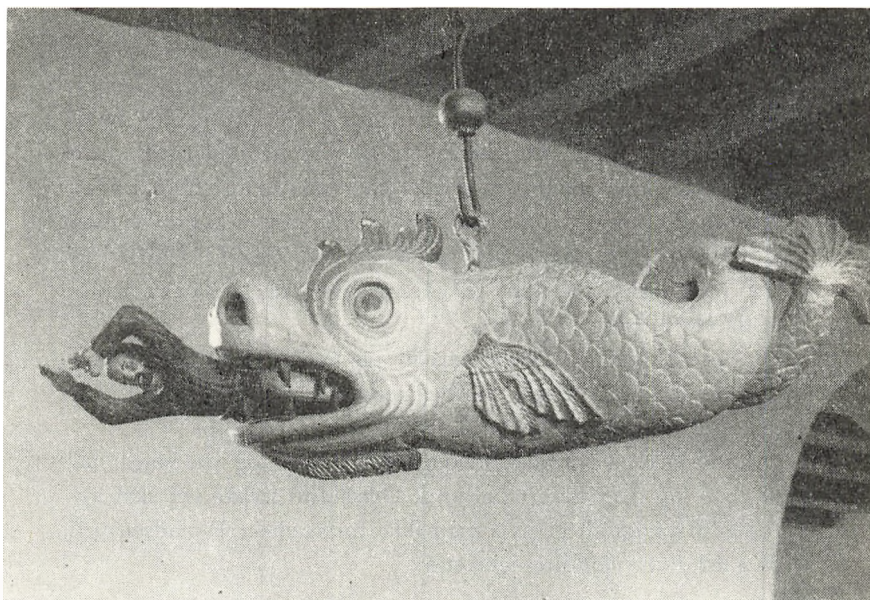
Fra to sider går bilveje til dette fredelige sted ved det smalle Tambo Sund. Begge veje fører også til Thyholms storby, sta-

tionsbyen *Hvidbjerg*. Følger man den sydlige vej fra Tambohuse gennem den lille landsby Hellerød og kører mod Hvidbjerg, passeres Thyholms højeste punkt tæt ved vejen – med udsigtstårn i en lille beplantning. Højderyggen har også gravhøje – og overalt lægger man mærke til, hvordan vestenvinden ligesom har snittet træer og buske til, så alle grene vender mod øst.

Vil man se mere af Thyholms fjordlandskab, kan man fra Hvidbjerg køre over Sem til kysten ved Hindsels overfor sydspidsen af Mors, Hester Odde – og samme vej tilbage.

Hvidbjerg er kendt for sin kirke og for dramatiske begivenheder, der knytter sig til den. Det er en anselig middelalderkirke med den gamle kirkegård omgivet af et højt og kønt stendige. Navnet Hvidbjerg – som forekommer flere andre steder i Jylland – skal her stamme fra kalkgruber og kalkværker. Kirken er bygget af granitkvadre. Senere er tilbygget kapeller og vesttårn. En tilbygning til vestenden af skibet og nordsiden af tårnet blev revet ned 1896. Omrids af en tilmuret stor portal ses i skibets nordside lige ved tårnet. Se i øvrigt kirken fra det nordøstre hjørne, så har man det smukke syn af gamle kvadre med romanske vinduesåbninger. Ved restaurering i 1971 afdækkedes væggen til det for 600 år siden byggede gotiske våbenhus med pilastre og søjlehoveder. En gammel kirkedør, beslået med jerngitter, har årstallet 1668, men et malm-dyrehoved, som har båret en dørning, er fra ca. 1300. Indvendigt virker kirken meget stor. Altertavlens ældste dele er relieffer i terracotta fra o. 1500. Et korbuekrucefiks fra 1450–1500 er anbragt på en kraftig pille, men den mest ejendommelige udsmykning er en hval, der hænger i det nordlige kapel. Den har et menneske i munden, profeten Jonas, der blev slugt af en hvalfisk, men uskadt kom ud af dens mund. Figuren er fra omkring 1750.

Hvidbjerg Kirke er berømt for et morddrama, som her skal have fundet sted i tiden omkring 1260. Olav eller Elav Glob var biskop i Børglum. Han skal have ønsket et jordegods i Thy, som var tilfaldet enken efter hans broder, og han lyste forbandede over godserne, så længe striden var uafgjort. Enkens søn,

Hængefigur i Hvidbjerg Kirke, Refs Herred. Jonas ses i Havuhyrets gab. Fra omkring 1750. N. T. fot. Nationalmuseet.

Jens Glob, svor hævn og sendte sin svoger, Oluf Hase i Salling, til Hvidbjerg julenat, da biskoppen ville være til messe i kirken. Jens Glob modtog ifølge legenden og dens måske historiske baggrund Oluf Hase i våbenhuset og førte ham ind i kirken. På gulvet foran alteret lå biskoppen med flækket hoved og omkring ham lå alle hans mænd døde. Kirken blev derefter af paven bandlyst i syv år, så der måtte bygges et kapel. En ganske tilsvarende beretning om syv års bandlysning kendes fra Højby i Odsherred, hvor ridder Ebbes to døtre julenat dræbte deres forførere under julemessen.

H. C. Andersen har skrevet om begivenheden i Hvidbjerg kirke i fortællingen *Bispen fra Børglum* og hans *Frænde*, og et andet sagn har inspireret Carsten Hauch til *De 10 økser*.

FRA DRAGET TIL VILSUND

Fra Hvidbjerg kører vi ud til hovedvejen, der fører os over landtangen mellem Thyholm og Thy. Med tanken på østers går turen mellem disses gode hjemsted i den lavvandede Skibsted Fjord og Nissum Bredning. *Draget* hedder landtangen med enge og moseland mod øst, på nogle steder høfder mod Nissum Bredning. Draget betyder en landtange, hvorover man kan drage sine skibe. Den norske konge Harald Hårderåde skal have ladet sine skibe trække over her, da han var forfulgt af danske skibe.

Allerede med sit første vejskilt på højre hånd præsenterer Thy sig så karakteristisk som vel muligt for netop denne landsdel: Oldtidshøjene 3 km.

Landskabet er frodigt med gårde og køer og fra vejen har vi gode kig over Skibsted Fjord. Det sidste stykke vej skal køres med forsigtighed, hvis man ikke foretrækker P-pladsen ved en gård, hvor vejskiltet igen står.

Oldtidsminder og Midgårdsormen

Vi er på *Ydby Hede*. Her ligger på lynghede med lidt naturlig bevoksning den ene lyngklædte gravhøj tæt ved den anden i spredt orden. Terrænet skråner fra højene ned mod Skibsted Fjord. Denne bronzealder-kirkegård viser, at her i sin tid var stor bebyggelse. I dag råder omkring de godt 30 fortidsminder, „fædrenes lynggroede høje“, en betagende stemning. At denne oldtidskirkegård er uberørt landskab kan botanikere hurtigt overbevise sig som. Her findes bl. a. tre insektædende soldugsarter.

Når vi ved gården er tilbage på den asfalterede vej, følges den videre til Bodum. Vejen går i randen af Dover Plantage ned over lidt af Brokær Mose, som strækker sig nordpå til Doverkil-fjorden. Engang nåede vandet gennem denne lavning ud til Skibsted Fjord, så Bodum var en ø, hvortil der allerede i oldtiden blev anlagt vej over et vadested.

På Kløvenhøj, 41 m over vandfladen nede i Skibsted fjord, er man i *Bodum bakkernes* helt eventyrlige verden med gravhøje, åbne lyngskråninger, vældige slugter, fyrretræsbevoksning

Heitborg

Hurup

Ginderup

Dover

Ydby

Dover
Plantage

Bodd

Ivolum

SKIBSTED

Sindrup Veil

Lyngs K

Frostgård
Veigård

ger og Limfjordskysterne længere ude. Til den anden side falder terrænet så stejlt, at man næsten i fugleperspektiv ser køer græsse mellem skrænterne.

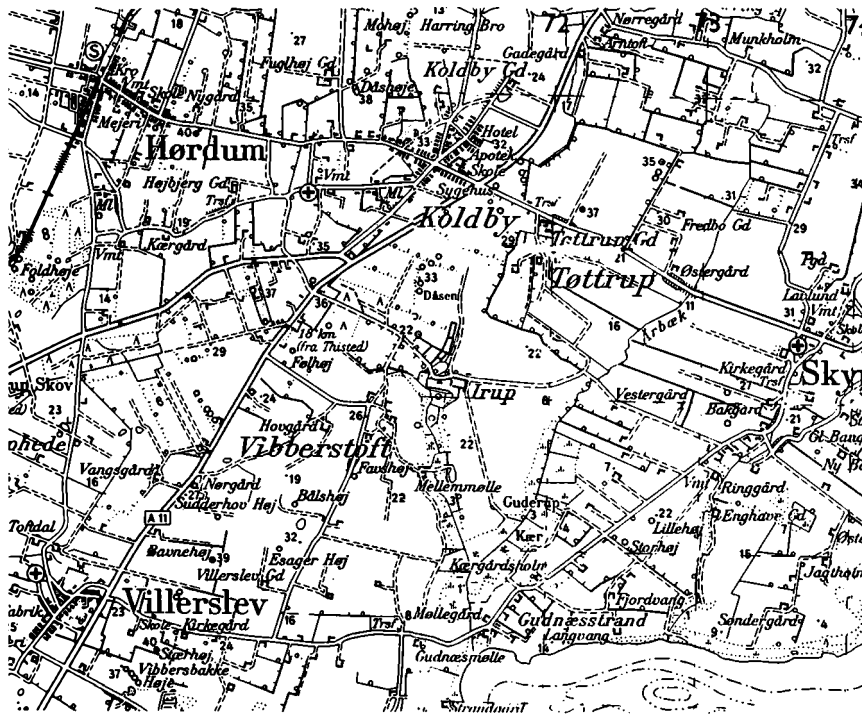
Bodum Bakker er som Ydby Hede fredet med offentlig adgang. Får man lyst til at se sig lidt mere omkring, køres gennem Bodum by og ud mod kysten – her mellem gravhøje på dyrkede marker. Men man skal tilbage samme vej og mod Doverodde.

Man må standse lidt, når man fra en bakketop har udsigten ned over dæmningen over den lille fjord og en lille kvaderstenskirke helt nede ved bebyggelsen ved fjordkysten. Lidt til højre ligger Bodum Bisgård, dvs. bispegård, idet den i middelalderen tilhørte Børglum-bisperne – og iøvrigt i tidens løb flere stormandsslægter.

Udsigten fra vejen over dæmningen mellem den indelukede Doverkil med rørbevoksning og den åbne del af Næssund er meget smuk. Forbi en silo, der i modsætning til kirken ses viden om, og forbi en umådelig mængde rødbrogede køer skal vi på Doverodde-siden opad i terrænet, og når vi har den lille landsby Dover på venstre hånd, kører vi til højre gennem *Ginderup*. Man ser ikke, at der her fra 1922 i løbet af en årrække blev afdækket en større boplads med godt 30 igen tildækkede hustomter fra ældre jernalder og gjort værdifulde fund. Her kom man grundigt ind i landsbysamfundene fra tiden omkring Kristi fødsel og i de næste 300 år. Nationalmuseet har en model af et Ginderup-hus.

Fra Ginderup tager vi en lille afstikker ad vejen til højre. Vejen slutter som en bugtet hulvej og pludselig er man ved et lille charmerende færgested overfor de lave klinte ved Næs på Mors.

Når vi igen er ved det lille vejkruds ved Ginderup, kører vi til højre ad en lille vej, som gør os fortrolige med landskabet, og efter Toftum kommer vi i en stigende bue op til den højt liggende *Heltborg Kirke*. Det er en anselig kvaderstensbygning med hvidkalket tårn, der har udvendig trappe. Man kan beundre det smukke farvespil med mange rødlige nuancer i granitblokkene, men kirken er aflåset.

Drejer man herfra ind på hovedvej A 11 og har passeret en velbevaret vindmølle, viser et skilt *Jættestuen Lundehøj* ned til en gård, hvor man kan låne nøglen til en interessant jættestue, hvor man gennem en snæver passage kommer ind i gravkammeret.

Hovedvejen fører op mellem en række gravhøje og her drejes til venstre til *Villerslev*. Kirken har bl. a. et gammelt korbuekrucifiks og et par figurer fra en forsvundet sengotisk altertavle, korbue og alter af kvadersten og trefløjet renæssance-altertavle.

Fra Villerslev Kirke fortsættes til *Hørdum*. I et gadekryds lige før den nye Hørdumhal køres til højre, og et godt stykke uden for byen viser et skilt vej til kirken. Undervejs passerer oldtidshøje, der er af usædvanlig størrelse.

Den store ensomt beliggende Hørdum Kirke inden for kirkegården's vældige kampestensdiger, har fået et nyt, kraftigt tårn, kvadratisk og med rækker af glughuller oppe under det røde tag. En trækirke i forbindelse med det nuværende kor har stået her, før kirken blev færdigbygget i sten. Men kirkens største seværdighed står i våbenhuset og hertil er der adgang, selv om kirkedøren er låset. Man ser her på en stor kampesten den eneste bevarede billedgengivelse fra den hedenske gudeverden, en helleristning, der i få streger skildrer Thors forsøg på at fange Midgårdsormen. Helleristningerne er trukket op med rødt, så man tydeligt ser båden og illustrationen til den kendte beretning om, hvordan Thor på fisketur med jætten Ymer får Midgårdsormen på krogen og trækker til, så hans ben stikker gennem bådens bund. Men da Midgårdsormen er ved at være halet ombord, skærer jætten i angst snøren over. Stenen blev fundet, da man i 1954 gravede ud til fundament for det nye kirketårn – og det hedenske gudebillede fik plads i våbenhuset.

Fra Hørdum Kirke fortsættes til Koldby, herfra tværs over hovedvejen til Skyum. Kirken ligger lige ved vejen, men er aflåset. Vi følger Vilsund-vejen nogle kilometer, indtil terrænet stiger med flere gravhøje øverst, her drejes mod *Skyum Bjerge*, hvor vi stopper på en P-plads umiddelbart ved de bakkeformationer, som her – og andre steder – har fået hædersnavnet bjerge. Og her er virkelig vidunderligt. Man ser fra et bakkefald fra 47 m højde ned over det smalle Vilsund og kysterne på Mors med halvøen mellem Rovvig og Dragstrup Vig lige for og i syd Visby Bredning og Næs-odden. Øverst på det 18 ha store fredede bakkeområde ligger en gruppe gravhøje, de seks største af ialt 17 bronzealderhøje. Herfra er der en smuk udsigt ned over lyngskråninger, slugter og spredt fyrrebeplantning, der truer med at brede sig.

Fra vejen mod Vilsund får man snart efter øje på Thisted. Det gælder Thisted som næsten alle vore købstæder, at de helst skal ses fra søsiden, og det har man god lejlighed til her. *Vilsundbroens* elegante buer er undervejs en slags pynt i landskabet, selv om færgestedernes idyller aldrig kan blive slået. Et godt kig har man fra højderne, når man er forbi broen.

OVER THISTED TIL VEJLERNE

Men der er anledning til at se sig omkring mange gange på denne vejstrækning langs Limfjorden. I Silstrup, sidste landsby før Thisted valgte en mand, der bedre end de fleste kender smukke steder i verden, pastor Ejlf Krogager, at købe en gård for denne udsigts skyld.

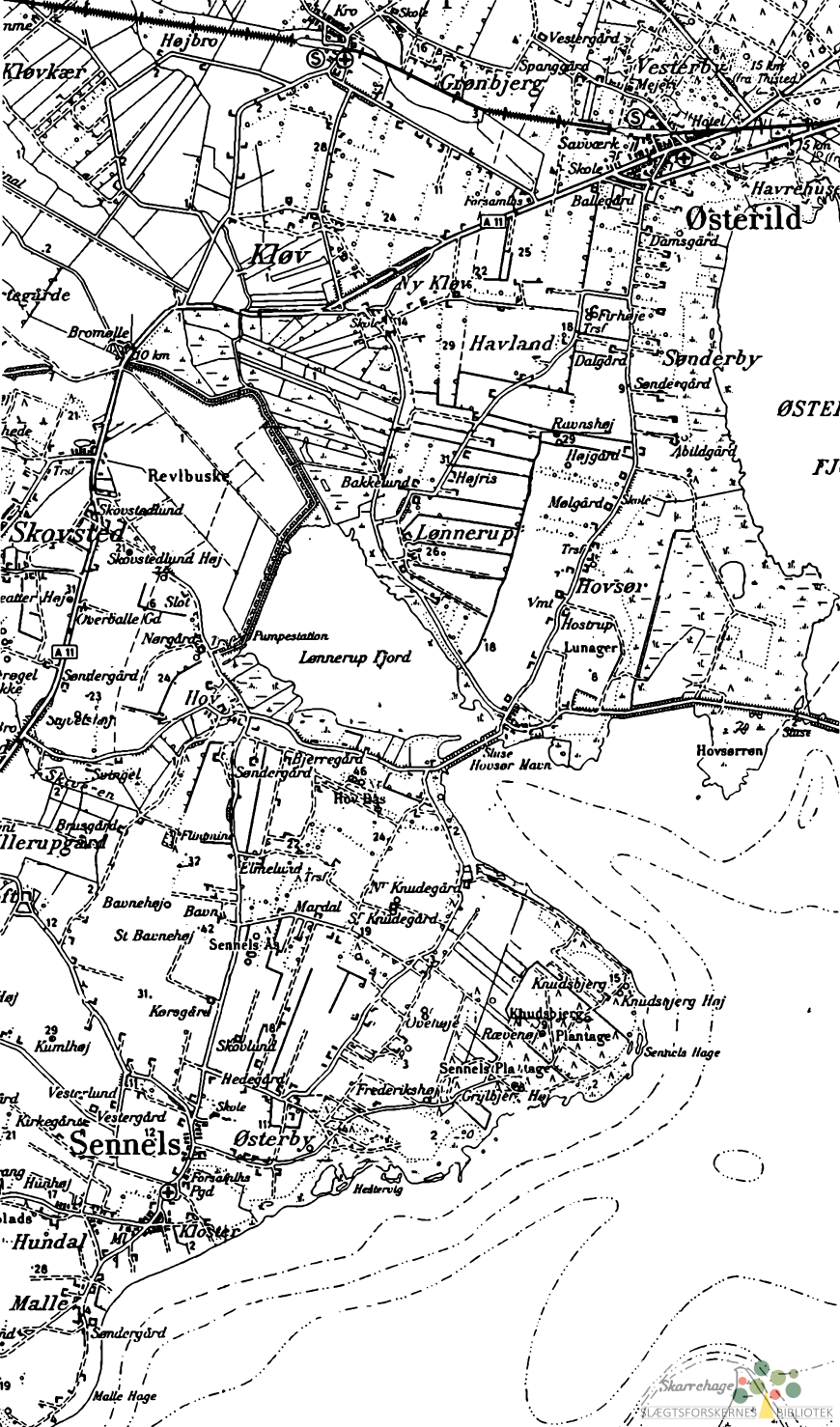
I Thisted løber hovedvej 11, som vi forinden er stødt ud i, langs fjorden i en bue uden om byens centrum – forbi Wienberg Jensens bronzestatue af Thistedpigen og gennem havneområdet. Når vi godt og vel er ude af byen, drejes til højre ved vejskilt Sennels og vi får endnu mere udsigt. Vi passerer flyvepladsen og standser et øjeblik ved *Sennels Kirke*, som har en særlig hygge, hvortil farverne i østvæggens store kalkmaleri fra ca. 1500 bidrager. Mellem bjælkeloft i skib og krydshvælv i kor sætter en stor korbue af granitkvadre sit præg på kirkerummet, men først og fremmest må man beundre den romanske døbefont, der er i kløverbladsform og et fremragende stenhuggerarbejde med megen reliefudsmykning.

Vejlerne

Fra Sennels kører vi til Hov. Men har man god tid er hele landskabet mellem Sennels, udflugtsområdet Knudsbjerg ved kysten, Sennels Hede og Lønnerup Fjord både smukt og interessant. I kridtklinterne i *Sennels Ås* har yngre stenalder folk hentet flint ved regulær minedrift. Adskillige af disse flintminer er i nyere tid kommet for dagens lys. Man har i skakterne benyttet træstammer med tilhuggede sidegrene og hjortetakhakker.

Fra Hov er det en oplevelse at følge vejen til Hovsør. Den går mellem den første, vi møder, af de store vejler, Lønnerup Fjord, der er inddæmmet med tørlagt område på 170 ha, og stejle kystskrænter. Vejen fører os videre på diget, der lukker for Lønnerup Fjord, som her er en sø med megen rørbevoksning inden for diget og et rigt fugleliv. Til den anden side har vi åben Limfjord.

Vejen fører efter vejlen gennem *Hovsør*, der engang som købstad konkurrerede med Thisted, til Østerild, der skæres af

Højbro

Kløvkær

Grønbjerg

Vesterbø

Osterild

Kløv

Havland

Sønderby

Revlbuske

Lønnerup

Skovsted

Lønnerup Fjord

Hovsø

Skovstedlund

Hov

Søndergård

Mardal

Illerupgård

Bavnehøj

Kumlhøj

Vestergård

Hundal

Malle

Malle Hage

Hovsø

Knudsgård

St. Knudsgård

Knudstjerg

Frederiksha

Grubbjerg

Hestervig

Sennels Hage

Sennels Hage

Østerild Fjord og Arup Vejle. Geodætisk Institut fot. 1967.

hovedvej A 11. Vi følger landevejen gennem det flade land med gode engstrækninger vest for Østerild Fjord og gennem lidt af den 1525 ha store Østerild Plantage med en del løvskov.

Langs med indhegnede græsningsenge, der mod syd går over i sumpe og åbent vand, kører vi mellem *Tømmerby Fjord* og *Vesløs Vejle*, vidtstrakte, delvis tørlagte inderfarvande, som ligger under havets overflade og som er fuglereservater af enestående betydning.

I Vesløs støder vi til landevejen til Nykøbing Mors via Feggesund og følger den gode bilvej sydpå, bl. a. for at få lejlighed til at se mere af Vesløs Vejle og Arup Vejles søområde. Vi passerer Amtoft med en lille tagrytter på kirken ved siden af vejen, men fortsætter herfra langs med Løgstør Bredning med vid udsigt, indtil vi drejer ud på en lille odde med færge til *Feggesund Færgegård* på nordspidsen af Mors. Ved oddens læside er dannet en hel vejle med rørsump og græsser, den mærkelige mellemting mellem land og fjord, som er disse egners særpræg.

På tilbageturen fortsætter vi fra Amtoft ad den nye bilvej og kører østpå ved Øsløs. Øsløs Kirke har vi kunnet se langt borte fra, men den har haft en endnu mere dominerende plads i landskabet, da Hannæs var en halvø med åbent vand på begge sider, hvor nu de store vejler når frem. Vi har med den nye vej over *Bygholm Vejles* dæmning fået mulighed for at se også denne vejle udefra – med på højre åbent vand med Løgstør i baggrunden og til venstre en kanal mellem rør- og græssumpen og vejen. Det samlede reservat, Han Herreds vejler, omfatter ca. 6000 ha vand- og landareal beliggende lavere end havets overflade. Der er ingen offentlig adgang hertil uden tilladelse fra ejerne og i fuglenes ynglingstid også fra Naturfredningsrådet. Det er et fuglereservat af stor international værdi.

Vi skal blot turen over dæmningen. Hvor den første vej går ind over fast grund i vejlen, til Klim Fjordholm, kan vi vende og køre tilbage til Øsløs. I vejkrydset kører vi op til kirken.

Øsløs Kirke, som er gæstfrit åben, har en interessant repræsentation af kirkekunst fra forskellige tider: romansk granitfont i kløverbladsform, romansk alterbord af granitkvadre, renaissance-prædikestol og som altertavle et smukt nutidigt maleri fra 1922 af Troels Trier: Den tolvårige i templet.

Kører man omkring kirken ned i den gamle bydel og drejer

Feggesund. Geodætisk Institut fot. 1967.

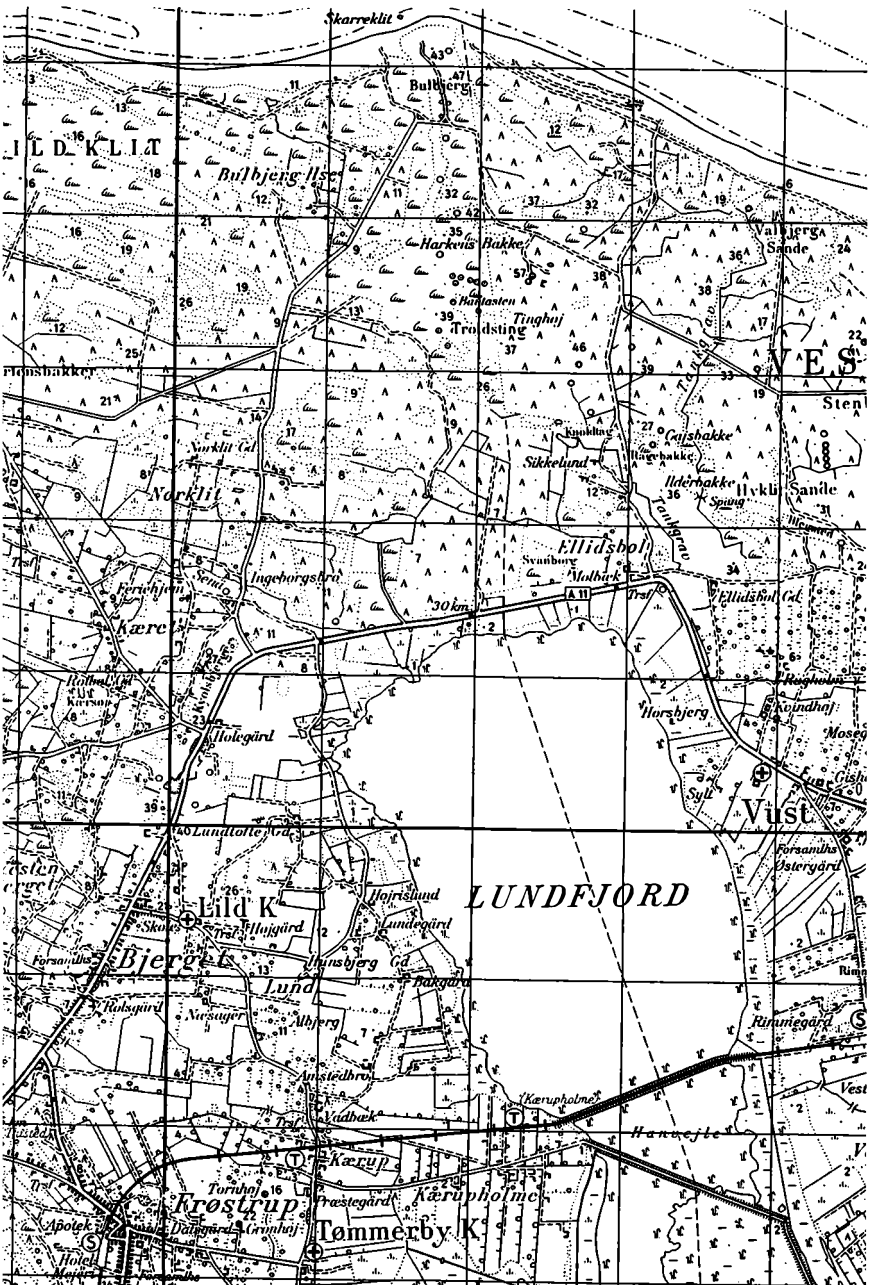
til venstre, er man ved digteren *Johan Skjoldborgs* barndomshjem i Skippergade, et hvidkalket stråttækt hus med tre døre og små vinduer – overfor en gård med rødmalet port. På en ubehandlet træplade på husmuren fortælles, at det er hans barndomshjem. Huset blev i 1960 købt af kommunen og året efter, på 100-års dagen for hans fødsel, indviet som Skjoldborgmuseum med mange ting, der har tilhørt digteren, og med det skomagerværksted, der var hans fars arbejdsplads. Johan Skjoldborg er begravet i Løgstør, men har skildret udsigten fra Øsløs Kirke, hvorfra man ser „Lyw aa Fur aa Himmerland, aa Moes o hywer håen“.

Fra dette mindehus følges vejen øst for kirken op gennem noget mere af den fredelige lille by imod Skårup; før Højstrup køres til venstre ad vejen til Vesløs og så er man oppe på en højderyg, Skårup Høje, med en gruppe bronzealderhøje. Herfra køres ned på landevejen og til højre mod Frøstrup med Tømmerby Fjord på venstre side. Vi kommer her forbi stejle lyngskråninger og derefter åbner sig en lyngslette, en af klinger og plantage afgrænset lille åben hede med en mængde bautasten. De fleste bilister synes at køre forbi uden at bemærke den, men standser man, er det med tanken på en forladt kirkegård. Det er det også, men en kirkegård fra vikingetiden. Helt ud til vejen står tydeligt i lyngen en skibssætning, sten opstillet i skibsform med en særlig stor sten i den ene ende. Går man rundt i lyngen – der er trådt små stier, men ikke af mange fødder – opdager man lave gravhøje, rester af endnu et par skibssætninger og ellers fritstående bautasten over begravede. I alt skal her have været 30 rundhøje og 7 langhøje, repræsenterende forskellige gravskikke, men ca. 70 sten er tilbage. Det er Lindholm Høje ved Ålborg i mindre format, men mere betagende her i ensomhed og skønne omgivelser – ikke mindst ved solnedgang, når lyset falder på stenene og lader dem kaste skygger over lyngen.

Tømmerby og Vust

Ad landevejen fortsættes langs vejen Tømmerby Fjord til den tidligere stationsby *Frøstrup*, hvor vi drejer til højre og kører

OVER THISTED TIL VEJLERNE

til den højt og frit beliggende *Tømmerby Kirke*, som er en af landsdelens mest interessante. Først skal man se billeder udvendigt. Under buefrisen på apsismuren sidder granitkvadre med relieffer: mandshoveder, løve med menneskehoved, en jæger, der står med spyd og hund og blæser på horn, et fabeldyr, en såkaldt basilisk, en hane med dragehale, og en hjort tæt forfulgt af en hund. Alt sammen fremragende romansk billedkunst. Kor og skib har hver tre bevarede romanske vinduer. Kirken blev i sin tid indviet til den i Nordjylland meget dyrkede engelske helgen Skt. Botulf, der har givet navn til Budolfi Kirke i Ålborg. Over indgangsdøren i nord er en tympanon med relief af en drage. Alteret har granitbordplade med helgengrav. Prædikestolen er skåret af den såkaldte Tømmerby-mester, og døbefonten har på foden en morsom illustration til den gamle fabel om storken og ræven. Storken drikker af en høj, snæver krukke. Prædikestolen fra tidligt i 1600-årene er en efterligning af prædikestolen i Thisted. En brudeskammel er fra 1748.

Ved alteret står en ejendommelig korsarm-formet romansk gravsten fra ca. 1200 med mandshoved og Guds oprakte højre hånd. Blandt andre gravminder finder man dog den mest ejendommelige i våbenhuset. Den er fra romansk tid og uden sidestykke i vor gamle kirkekunst, en forneden ottekantet ornamenteret pille, men iøvrigt i stil med symboler på oldtidens frugtbarhedsdyrkelse.

Fra Tømmerby Kirke med dens udsigt over Selbjerg Vejle, der ligger nord for Bygholm Vejle og ved dæmning er skilt fra Lund Fjord, er der ikke langt til Lild Kirke, der ligger kønt i landskabet med hvide og røde farver. Herfra skal vi ad en lille vej til landsbyen Lund. Vi skal først og fremmest denne vej, fordi vi fra den har en fantastisk udsigt over bl. a. Lund Fjord med Vust Kirke på den anden side søen, og fordi man ofte får sådanne udsigter i meget skøn og klar belysning af vejlerne og deres „kyster“.

Her følger vi søen halvvejs rundt, idet vi støder ud til hovedvej A 11 ved nordsiden og ad den får et skarpt sving om fjordens nordøstre hjørne til *Vust Kirke*. Dens meget brede

Bulbjerg 1845. Af Henrik Kruse. Det kgl. Bibliotek.

tårn og en ualmindelig hyggelig kirkegård med lave bøge- og birketræer fortjener et øjeblikks stop, før vi ad en sidevej kører gennem en del af Vust by langs randen af fjorden. Vi skal dog tilbage ad hovedvejen til nordvesthjørnet af vejen. Her viser et vejskilt 5 km til Bulbjerg.

BULBJERG OG HANSTHOLM

Turen ud til *Bulbjerg* går gennem landbrugsland med „ødegårde“ og andre sommerboliger, men man mærker hurtigt en brat overgang fra vejernes sumpede områder til flyvesand og bølgeformet klitlandskab med skiftende fyrrebeplantning, lyng og græs. Man passerer et skilt, hvorpå oplyses, at man er i fredet område. Asfaltvejen slutter ved bjergets fod, men man kan

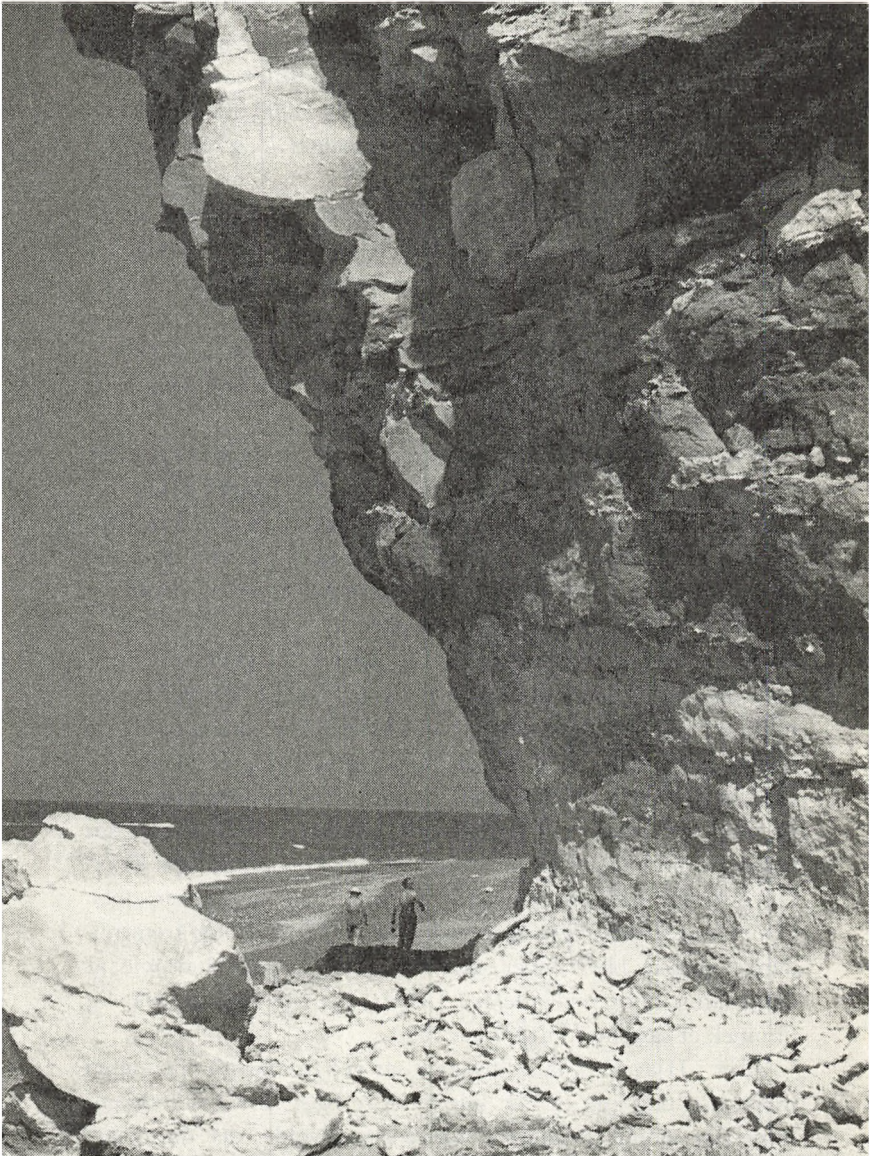
fortsætte i bil som en slags bjergbane på to brede striber beton til hjulene. Og oppe på toppen af Bulbjerg må selv de varmeste tilhængere af at blive i og ved deres vogn være tilfreds. Man kan køre så langt ud til randen af den 47 m høje klint mod havet, at man inde fra bilen kan se ned på *Skarreklit*, 130 m uden for klintens fod. Der er dog også rig mulighed for at parkere neden for Bulbjerg.

Den limsten, som Limfjorden har navn efter, når her i nord at række sin knytnæve ud mod havet, som ikke respekterer fredningsbestemmelser, men kun den flint, der for oldtidens dansker var afgørende som det stærkeste redskab, man havde. Flintknolden *Skarreklit* står som en manifestation heraf. Det er ikke en løsrevet klippeblok, men et stykke kystklint, der er svigtet af landet bag det. Klinten med sit blandede indhold lod sig i tidens løb lidt efter lidt vaske bort af bølger med sand og sten til hjælp. *Skarreklit* er nu så langt borte, at vandet er dybere og uden de stærke skrubbemidler. Menneskeværk hjalp en overgang havet med nedbrydning. „Havet og arbejderne, der tager kalksten, har hjulpet hinanden med at udhule klip-pens fod“, skrev digteren Meir Goldschmidt i *Bolbjergreisen* 1885. Det er forlængst ophørt. Nu er Vesterhavet ene om kam-pen. Og her skal man netop være gæst, når det rigtigt tordner løs mod klinten. Så fornemmer man, at det er alvor og at den 15 m høje *Skarreklit* ikke bare er en turistattraktion og et til-holdssted for de sorte skarver. Man fornemmer lidt af, hvad det generation efter generation har betydet for befolkningen på denne kyst at kæmpe mod havet og sandet for det daglige brød.

Eller man skal stå her i klart og stille vejr, så klart og med så gennemsigtig luft, som man kun har den i Thy og lade øjet følge Vesterhavet – med *Lildstrands* husrække som et fata morgana på det nærmeste lille næs, bag det *Hanstholm*.

Lild og Hjøremål

Vi skal se også den sandede og mere smilende kyst i dette vildsomme rige. Vi forlader de bløde græstæpper på *Bulbjerg*-toppen og kører tilbage til hovedvejen, hvor lidt efter et vej-

Bulbjerg. Inga Aistrup fot. Danmarks Turistråd.

skilt viser 5 km til *Lildstrand* – med et par dekorative lyngklædte gravhøje ved indkørslen. Et vejskilt viser af til Glæde, men man fortsætter frimodigt gennem sandflugtsområdet med dets parabelformede klitter og den godt 2.000 ha store Lild Plantage, hvoraf dog kun 880 ha er bevokset – og omtrent lige så meget fredet.

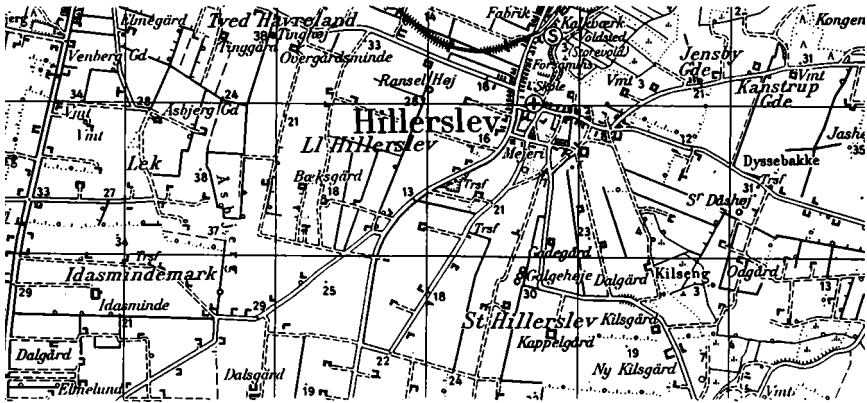
Lildstrand er fiskerleje og badeby og har i byens udkant redningsstation og kirke side om side. Her er lyst og åbent, her må man i sommersonne kunne blive solbrændt lige så hurtigt som i Syden.

Den næste seværdighed er på selve hovedvejen. Den er lagt op over *Bjerget* – for at give enhver vejfarende lejlighed til at nyde et overblik over hele egnen herfra.

Men straks efter – ved en omsorgsfuldt anbragt benzintank – drejer vi ind i det „ingenmandsland“, der hedder *Hjaremål Klit*. Det er et næsten endeløst sandflugtsområde med kun denne ene vej igennem. Hjaremål Klitplantage på omtrent 2000 ha er på kortet kun en grøn plet i området, en ret ny plantage og erkendt som statens dårligst beliggende.

Det er en ensom, men på sin vis meget betagende tur gennem en smuk ødemark med lave klitter, lyng, græs og bevoksning, en reserve, som landet har i behold, en naturpark, som meget få kender, bl. a. fordi vejen først nylig er asfalteret. Landskabet skifter omkring et åløb, men fladen fortsættes, indtil man ser forude det høje, hvide kirketårn i Hjaremål, der ligger i landskabet som en ø med stejle skrænter til alle sider. Selve kirkebygningen er omtrent skjult bag grantræer, men tårnet er usædvanligt, også ved sine stejle gavle og fremtrædende gotiske blændinger. Kirkens alter – med altertavle af Ingemanns blidt malende fru Lucie – har en ikke almindelig himmel, et firkantet loft fra ca. 1600.

Vi er i Hjaremål på en nyistandsat vej til Hanstholm – men følger den dog kun til den lille landsby Kåse. Fra bakkeskrænterne her udgår Danmarks største strandvolde, der dog snart er tømt for deres flint og kalksten. Og der går en bivej til Kåstrup og Hillerslev. Der er kun 13 km til Hanstholm, men vi skal opleve en del på en omvej. Skulle det første stykke grusvej

virke afskrækkende, kan man tage omvejen Hjaremål–Hundstrup.

Hillerslev

Bivejen fører os over den brede lavning, hvorover Skagerrak engang stod i forbindelse med Limfjorden, og man passerer det inderste af Lønnerup Vejle og kommer over Storå, lidt før landet stejlt hæver sig mod Kåstrup og Hillerslev. Vi skal til *Hillerslev Kirke*, men det er en silo med kirkeagtige konturer, man har foran sig undervejs. Vi skal gennem Hillerslev by for at se kirken – og for herfra at finde Hillerslevhus.

Den fornemme store, romanske Hillerslev Kirke er navnlig kendt for sit alterbord, en meget stor, flad granitsten, hvilende på en rund granitsokkel. Men der er meget mere at beundre. Udvendigt den rige udsmykning af apsis med bl. a. halvsøjler, på en kvadersten et relief af en løve med benet af en mand stikkende ud af gabet, på en anden et mandshoved; en lille kvader med tre runde fordybninger er fragment af en stenlampe. Indvendigt har våbenhuset en samling gammel kirkekunst. I det smukke kirkerum fanges opmærksomheden måske først af et ualmindelig stort kirkeskib, et lineskib med et utal af kanoner og navnet Jomfru Hedevig Suleima. Det er fra mid-

ten af 1700-årene. Apsis har kalkmalerier fra 1920 af R. Rud-Petersen, som også har tegnet et forgyldt træ Kors på alterbordet. Østruden bagved har glasmosaik i dunkle farver. Et kiste-krucifiks er ophængt i korbuen. Det har tidligere været benyttet som alterudsmykning. På kirkegården ligger udfor tårnindgangen en træstammeformet romansk granit-gravsten med græske kors.

Kører – eller går – man fra kirkens parkeringsplads den lille strækning til en af stejle skrænter omgivet eng nordpå og følger den primitive vej til udfor et stort kalkværk, 500 m fra kirken, er man lige ved det voldsted, hvor det kongelige slot, *Hillerslevhus* har ligget. Man ser tydeligt voldstedet, selv om det i tidens løb er udjævnet en del. Det består af to borgbanke, omgivet af en grav. Borgen er måske fra begyndelsen af 1200-årene. Kongen pantsatte 1406 den faste gård Hillerslev, og 1423 nævnes Henrik Gyldenstjerne som høvedsmand på borgen, der menes ødelagt under bondeopstanden i 1441.

Fra Hillerslev Kirke viser vejskilt til *Nors* – og fra byen fortsættes 1 km til Nors Kirkeby med bl. a. skole og alderdomshjem. Oppe i kirkens østgavl sidder en granitsten med et udhugget hoved. Indvendigt står kirken med vægge af kvadersten i ren natur. Det virker smukt med de mange nuancer i bl. a. rødlige toner. Døbefonten er firkløverformet og alterbordet af granitkvadre. Et gravkammer er skilt fra kirkerummet ved et gitterværk. Et gammelt pulpitur, hvorover orglet er anbragt, er fra 1641 med malerier fra 1679.

Hanstedreservatet

Fra Nors Kirkeby går turen videre vestpå mod Hinding for at se Nors Sø og *Hanstedreservatet*. Fra en bakkekam har man en smuk udsigt over søen og dens skrænter og omliggende plantage. Søen er 357 ha stor og har en dybde på ca. 22 m. Den hører med i det landskab, der slutter sig til reservatet. Vi kører forbi en gård og fortsætter ad grusvej til vi er ved reservatet og ikke må køre længere. Det er ved foden af de højeste klitter med Isbjerg, 56 m o. h. i udkanten af den 2157 ha store Tved Plantage. Det er lidt møjsommeligt at komme til vejs i

klitterne, der har åbne pletter med flyvesand, men når man er oppe, har man et storslået overblik over store dele af reservatet.

Hansted-reservatet strækker sig fra Hanstholmknuden i nord langs Vesterhavet til Klitmøller, Vilsbøl Plantage, Nors Å og Sø i syd og omfatter ca. 4000 ha, et område omtrent som Amager. Det var i stenalderen havbund, men da landet hævede sig, kom flyvesandet og der dannedes klitter flere kilometer ind i landet. Jo længere man er fra havet, jo ældre er klitterne, og mange steder danner de kraterlignende „månelandskaber“. Når klitterne ved Isbjerg er særligt høje, er det, fordi sandflugten her er gået ind over gamle kystskrænter. Mellem klitterne ligger sumpe og kær og over det meste vokser lyng og revling, nøjsomme græsser og det grågrønne lav, der navnlig karakteriserer de grå klitters farve i modsætning til de yngre klitter. I fugtige lavninger vokser klokkelyg og pors og andre moseplanter.

Jorden i reservatet er umådelig mager og derfor trues vegetationen ikke som de fleste andre steder med hedebevoksning ved indtrængen af bjergfyrr og andet. Ikke alene fugle, men også dyrevildt, navnlig rådyr, har et fristed i reservatet. Det er Danmarks største ubebyggede område.

Når man har løsrevet sig fra den oplevelse, mødet med denne 40 km² store vildmark er, går vejen tilbage til Nors Kirkeby og mod Hansted, indtil man er ved *Tved Kirke*. Den ligger gemt inde i Tved Plantage – og har af seværdigheder navnlig en døbefont med granit-relieffer, tre løver og et vildsvin ved et livstræ.

Hanstholm

Fra Tved fortsættes mod det bjergland, der hæver sig ret stejlt forude, Hanstholmknuden, en ø i stenalderhavet, en kalkklint på indtil 53 m højde. En sensommerdag med kontrast mellem det lyse græs på skråningerne og de mørke læhegn, der løber parallelt ned ad dem, ser det ud som om knuden var surret fast med mørke ringe. Men vi skal have tålmodighed lidt endnu, for der er en mulighed for at køre ind og kigge på reser-

vatet også fra denne side. Vejskiltet viser Sårup og det er en god asfalteret vej, der dog ender som grusvej. Det er plantagevej og hvor den slutter, kan man selv til fods finde nye overraskelser i reservatets natur.

Fra Sårup kører vi til *Ræer*. Landsbyen ligger op ad skråningen mod Hanstholm – og har fået del i Hansteds nye vækst som en smukt beliggende forstad. Ræer Kirke har dog altid interesseret. Dens apsis er et fornemt kunstværk af en middelalderlig stenmester – med arkader og søjler og brede lisener, der hviler på løveagtige dyr med menneskelignende hoveder, næsten ægyptisk virkende i deres komposition, medens søjlebaser viser hen mod vikingetiden.

På Hanstedvejen kører vi nu lidt til højre og kommer til vejen til lufthavnen og Ålborgvejen, som vi følger til vejskilt *Vigsø*. Her forcerer vi den stejle skråning – og standser, da vi skal nedad mod havet. Her ligger til venstre en kullet nyere kirke med stærkt røde tegl, men det er orienteringen om Hanstholm vi får ved udsigten mod vest. Her ser man over den gamle fjordarm mod Bulbjerg.

Lige for, på en sydvendt skråning, ligger Folkeferies store *Vigsø-by* af ens huse. Fra *Vigsø* kan man køre ned til stranden og opleve det mærkelige – og enestående – syn af mægtige betonbunkers fra tyskertiden. Det er næsten, som om de ligger og svømmer i havstokken. Fra *Vigsø* fortsætter vi ad vejen gennem Hamborg og Pugdal til *Hansted* og har oppe fra plateauet jævnlige udsigter ud over havet, før vi kører ind i en by, der foreløbig nok er den ejendommeligste på Danmarkskortet. Et fiskerleje, der i årtier har kæmpet for en vestkysthavn, et fiskerleje, som i 1916 havde en befolkning på 421 mennesker.

I dag står ved indkørslen til et stort anlæg byområde „Velkommen til den grønne by ved det blå hav“. I 1917, da der blev gjort de første forsøg på havnebyggeri, begyndte optimismen og der opstod en lille by på den forblæste top. Men alt gik i stå – og så kom krigen med først nyt initiativ til havnebyggeri og så tyskernes besættelse af Hanstholm, der forvandlede til et gigantisk fæstningsanlæg, og beboernes evakuering. Efter krigen overtog staten Hanstholm og et storstilet havne-

anlæg blev efterhånden sat i gang. I 1967 indviedes fiskerihavnen med plads til 250 kuttere. Værdien af denne havn med dens hurtigt voksende tilførsel af fisk har ikke alene svaret til, men hidtil overgået forventningerne.

Ikke mindre er forventningerne til trafikhavnen, der giver muligheder for trafikforbindelser til Thisted, Ålborg eller andre danske byer og til fremmede lande. Noget af den ikke-færdige trafikhavn vil vel også blive fiskerihavn. Vejnettet fra Hanstholm er fortsat under udbygning.

At havnen er det bærende for Hanstholms fremtid, ser man oppe i byen af de mange skilte til „Udsigt over havnen“, og imponerende er det vældige moderne havneområde, man kører igennem ad Kaj Lindberggade neden for højderne.

Betonkolosserne har voldt store vanskeligheder ved byens anlæggelse, og ejendommeligt er det at køre omkring i de mange gader, hvor husene endnu ligger ret spredt, mens nye huse stadig skyder frem i mellemrummene, og hvor alt er under fast planlægning af en by med 10–20.000 indbyggere.

En særlig oplevelse i dette barske hjørne af Danmark, „Jyllands skulder mod nordvest“, er et besøg i *Hanstholm Fyr*, landets største. Det er fra 1843 og blev i 1889 Danmarks første elektriske fyr. Fyrtårnet er 23 m højt og flammehøjden er 65 m o. h. med en lysstyrke på 8 mill. lys. Desuden er det skibsradiofyr.

LANGS VESTERHAVET MOD SYD

Hanstholmknuden slutter i vest med en 67 m høj græsklædt kalkklint og herfra er vid udsigt ikke alene over havet, men også over Hanstedreservatet. Fra Hansted går nu en fin *kystvej* gennem reservatets vestlige del til Klitmøller. Her var tidligere kun et kørespor, forbeholdt redningsvæsenet, men da den nye fiskerihavn var ved at være færdig og tiltrak mange fiskeskipere, der tidligere måtte trække deres kuttere op på strandbredden, ønskede navnlig fiskerne i Klitmøller en direkte vej, og efter lange forhandlinger sejrede de over fredningsmyndighederne. Det blev den nye vej Hansted–Thisted, en meget benyttet turistvej.

Klitmøller og Vester Vandet

Der er et par P-pladser undervejs. Skilte forkynder, at man er på statsreservat og at „al jagt og færdsel med skydevåben og hunde, uvedkommende motorkørsel, ridning, teltslagning, brug af åben ild og tobaksrygning er forbudt“. Desuden står der ved P-pladsen nærmest Hanstholm: „Advarsel. Badning livsfarlig. Dybt vand og stærk strøm“.

Efter en tur gennem dette ejendommelige ødeland med dets vældige havklitter når man *Klitmøller*. Der er asfalterte veje ud til de yderste klitter med store P-pladser.

Man skal give sig tid i Klitmøller, dette kønne gamle fiskerleje og klassiske badested. Strandbredden er ganske vist ikke

mere præget af store fiskekuttere, der er halet på land, de ligger nu i Hansted, men man skal se både stranden og byen og køre ud til Ørhage med redningsstation og med nogle af de gamle fiskerboder, tjærede træhuse med gavlen mod vejen. Man kan se sådanne huse til fiskernes grej på Frilandsmuseet i Sorgenfri. Fra Ørhage er der smuk udsigt til kystklitterne nord for Klitmøller og Hanstholms højtliggende huse.

Vandmøller skal man ikke lede efter, selv om de har givet stedet navn. Der har ligget flere langs Klitmøller Å, der afvander Vandet Sø, men de er forlængst forsvundne.

Fra Klitmøller skal vi ad bilvejen gennem smukke strækninger mod Thisted. Turen går langs reservatet og i udkanten af den 1056 ha store Vilsbøl Plantage, der først er anlagt siden 1893 og har en del løvskov på de steder, hvor sandflugten ikke har været betydelig. På den anden side af vejen har man de blanke bredder af *Vandet Sø*. Søbræmmen er fredet af hensyn til udsigten. Den 480 ha store sø er ligesom Nors Sø gammel havarm med kridtbund og derfor uden rørbevoksning ved de uberørte bredder. Dybden er indtil en snes meter.

Vester Vandet Kirke ligger højt ud mod søens østlige bred. Grundplanen for denne romanske kirke er usædvanlig, idet den store apsis slutter sig direkte til skibet uden nogen mellemiggende korbygning. Alterbordets stenplade har relikviagemme, en helgengrav, og i kirkens vestende er et pulpitur fra 1694 med morsomme malerier. Det blev bekostet af og var forbeholdt Klitmøllerfiskere og deres familier, indtil de fik deres egen kirke. Her er gammel præste- og degnestol, men det mest ejendommelige inventar er et meget stort skabsur fra 1754, skænket af skippere og skudeejere i Klitmøller. Det har i sin tid stået i et korgitter, men er nu anbragt i korbuen. Det har urskive til begge sider, men viser ikke altid samme tid til præsten og til menigheden.

Sjørring

Gennem V. Vandet fortsættes ad sidevej til højre fra Thistedvejen. Målet er *Sjørring*, hvis egentlige navn er Sjørrind, idet navnet kommer af sø-ende. Byen ligger ved nordsiden af den

tidligere Sjørring Sø og gennemskæres på langs af jernbanen Thisted–Oddesund. Selv om stationsbyen ikke ser ud af noget særligt, skal man sætte god tid af til et besøg.

Sjørring har været et gammelt knudepunkt i Thy. Her krydsedes veje og her var tingsted. Knytlingasaga omtaler Sjørring, men det er ikke historisk korrekt, når sagaen beretter, at Knud den Hellige opholdt sig „at Sævarenda“, da oprøret mod ham brød ud i 1086. Et halvt hundrede bronzealderhøje vidner om stormænd her på egnen og fra senere tid ligger flere voldsteder. Thy har været rigt og tæt befolket.

Sjørring Sø, 1600 tdr. land, blev i årene 1858–60 udtørret ved et enestående og meget dristigt initiativ. Kaptajn J. C. Jagd og i begyndelsen andre lodsejere, som dog snart trak sig tilbage, bekostede tørlægningen. *Kaptajn Jagd* organiserede under Treårskrigen et frikorps, De gule Kanarifugle, og blev senere folketingsmand. Hans bedrift her regnes for et af de dygtigste landvindingsarbejder, der er udført i Danmark. Han byggede herregården Egebaksande i skotsk herregårdsstil på grænsen mellem klitterne og den udtørrede sø og han oprettede på gården Rosvang mejeri og kostalde i stor stil. Men efter krigen 1864 kunne Jagd ikke klare gælden ved den vellykkede udtørring og arealerne blev overtaget af et aktieselskab og i 1918 for 1,5 mill. kr. solgt til udstykning.

Af den gamle kongeborg i *Sjørring* er bevaret et *voldsted*, der er et af landets mest storslåede. Det ligger delvis omgivet af park i forbindelse med en hotelhave i byens udkant, omtrent helt ud til landevejen mod Vorupør. Anlægget er et af de bedste eksempler her i landet på et tidlig-middelalderligt motteanlæg, en kvadratisk midterbanke, motten, omgivet af grave og volde. Bankens side måler ved foden 40 m og rejser sig $7\frac{1}{2}$ m over gravens bund. Graven er opbygget af græstørv. Der er fundet rester af en pælebro. Strategisk har den befæstede kongeborg haft en fortrinlig beliggenhed på et næs mellem Sjørring Sø og en i 1870'erne udtørret Sperring Sø i sydøst. Borgens beboelses- og avlsbygninger kan muligvis have ligget på det nuværende Hotel Sjørring Volds område. Mod syd og vest er volden delvis fjernet og der er indgang fra lande-

vejen. Stedet har været meget benyttet til folkemøder. Siden 1885 har det været fredet.

Men vi er ikke hermed færdig med *Sjørring*. Over jernbanesporet kommer vi til kirkegården og kirken. På kirkegården ligger ved kirkens østende, syd for apsis, et berømt gravminde, en bispegrav, der stadig har sine uløste gåder. Man ser mellem to gavlsten – som på Liden Kirstens grav i Vestervig – to store gravsten. På den ene er i relief indhugget en engel med løftede vinger, på den anden en biskop med krumstav. Begge relieffer er meget fint stenmesterarbejde. En mindre sten imellem dem har utydelig latinsk indskrift, som ikke giver de historiske oplysninger, man savner. Sagnene fortæller dels at det er en Børglum-bisp, som forliste i Vesterhavet, dels at det er en engelsk biskop, som drev i land og medbragte pest-smitte. Antagelig er stenene fra tiden henimod 1200. Det kan ikke udelukkes, at de kan have ligget over forskellige grave, men der er en smuk stemning over graven, og en bispegrav i denne i middelalderen så betydelige by er vel ikke usandsynlig.

Også *Sjørring Kirke* er præget af dygtigt stenmesterarbejde, og det kan måske sættes i en vis forbindelse med kongsgårdens

beliggenhed. Sokkelen har fin dobbeltprofilering og der er en prægtig søjleportal ved den tilmurede syddør. Også norddøren, som er i brug, men er inde i våbenhuset, har søjleportal. Bortset fra Vestervig er det de eneste søjleportaler i Thy.

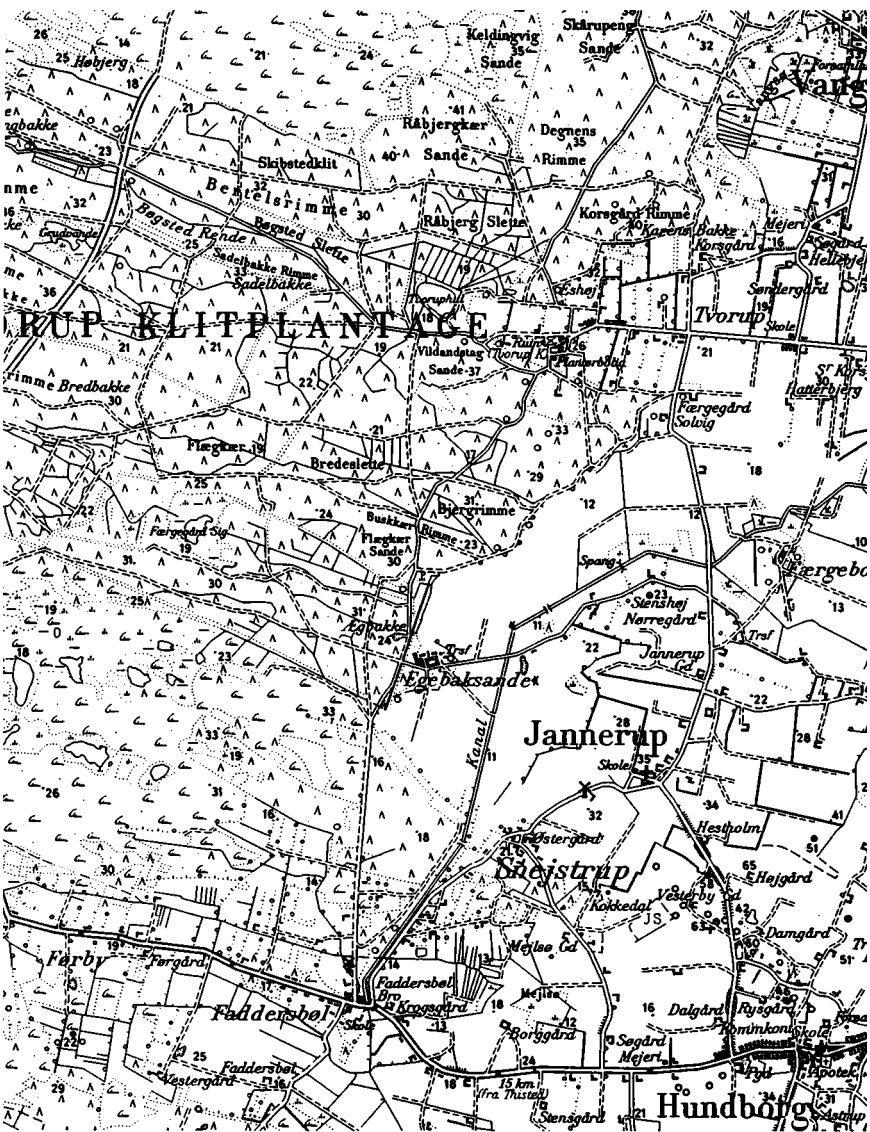
Korbuen har nicher fra katolske sidealtre, malede panelfyldinger fra et pulpitur fra sidst i 1600-årene står i koret; på skibets sydvæg hænger et korbuekrucifiks fra ca. 1350, og der er stolegavle fra ca. 1590. Tårnet er nyt, fra 1929. Et middelaldertårn blev nedrevet i 1700-årene.

Vangså og Vorupør

På gården *Nordentoft* – tidligere også kaldet *Norringtonft* – østligt i Sjørring sogn, skal ridder Ebbe Skammelsen, der ifølge folkevisen „bor sig nær i Thy“, have haft sin gård.

Fra Sjørring skal vi igen ud til Vesterhavet. Der køres nordpå og vestpå til landsbyen Vang med kullet kirke og med refugium, en landsby inden for klitområdet, men kun med en lille del af sognet uberørt af sandflugten. Fra Vang fortsættes 5 km til *Vangså*, først gennem den 1437 ha store Nystrup Plantage. Den nordlige del af dette område, godt 1300 tdr. land sandflugtsområde, købte staten i 1900 af herregården Nystrups ejer for 10 kr. pr. td. land. Turen til havet er meget smuk, efter plantagen gennem et flyvesandsområde med lyng og græsser og de for Thy karakteristiske parabelformede indlandsklitter, derefter en bræmme med havklitter. Efter at have set det lille fiskerleje glæder man sig over at skulle samme vej tilbage.

I Vang køres i vejkryds mod Jannerup. Undervejs skal vi en afstikker fra Torup mod Torup Plantage. Når man er ved plantagen, slår vejen et brat sving uden om plantørboligen, men et skilt viser lige frem ad en lille markvej til *Torup Kirkeruin* og den følger vi. På et delvis bevokset område, hvor en træække til alle sider vokser over et gammelt kirkegårdsdige, ligger her på græsjord ruinerne af den gamle sognekirke, som i 1741 blev tilsandet. Den blev nedrevet 1794 efter i 200 år at have modstået en sandflugt, som efterhånden havde fordrevet beboerne fra deres gårde og huse mellem kysten og ca. 200 meter øst for kirken. Der var, da kirken blev nedrevet og dens

materiale anvendt andre steder, kun 10 beboere tilbage i sognet, som blev indlemmet i Vang sogn.

Man ser murrester af kirken, så man kan danne sig et ind-

tryk af den, og gravtuer på græsplænen, som er ramme om ruinen. Sidste begravelse indført i Torup kirkebog fandt sted i 1796. Siden 1925 har denne lille stemningsfulde ruinplads været fredet og der er af Nationalmuseet foretaget udgravninger. Man ser i fundamenterne til kirkens kor kvadersten, medens der af murrester på indtil en meters højde i skibets sydside kun står murfyldet tilbage.

Fra ruinen køres lidt tilbage og til *Jannerup*. Den lille landsbykirke blev i sin tid regnet for den fattigste i Thy og var tækket med lyng. Herfra til Hundborg.

Undervejs hertil ses mod øst det 71 m høje bakkeparti Bavneshøj. Nord for det ligger den udtørrede Sjørring Sø og mod syd en stor moseflade, Hundborg Mose. Vi er så ude på den store vej til *Nørre Vorupør*, passerer Faddersbøl Mølle og bag et lille lyngtæppe Vorup Sø, 53 ha stor. Allerede her omkring dominerer parabelklitter og lyng mellem spredte markstykker, men der er ingen plantage langs vejen til Nørre Vorupør. Kystvejen krydses 1 km fra byen.

Nørre Vorupør er en by i klitterne. En halvanden kilometer lang bymæssig bebyggelse, der afsluttes med en lang læmole til fiskerbådene, der dog må trækkes på land, når de er tømt for deres last. Det er et søgt ferieområde. En væsentlig del af fiskerlejets indtægter kommer nu fra sommergæsterne.

Der er 2 km til Sønder Vorupør. Her ligger ensomt en bydel af ens sommerhuse til udlejning. Men her som i andre af Nordthys fiskerlejer er der en rig udvikling i gang efter at den nye kystvej er lavet. Det er ikke en udvikling, der kommer bag på nogen. Den storslåede og næsten uberørte naturpark, Nordthys brede bræmme af klit- og plantageområder udgør, er forlængst planlagt i samarbejde mellem amt, fredningsplanlæggere, turisme og kommuner. Sommerhusbyerne i Nordthy vil efterhånden kunne give plads til ca. 15.000 sommerhuse. I første omgang er mange bestående huse overtaget til feriebrug.

Stenbjerg, Hvidbjerg vesten Å og Ørum

Kystvejen fører os hurtigt de 3 km, der er til *Stenbjerg*. Her er asfaltvej helt ud til en stor P-plads ved de yderste klitter,

og her er de parkerede biler næsten skjult af kunstige klitvolde. Uden for sæsonen er det her som andre steder navnlig den evige ral-kørsel, de er til nytte for.

Klit- og hedearealet fra Nørre Vorupør sydpå vest om Stenbjerg Plantage, ialt 677 ha, er fredet i en bredde af 1 km og en længde af 7 km.

Efter besøg i Stenbjergs høje klitter kører vi fra disse herligheder ad en meget smuk vej, 4 km til Istrup. Turen går gennem Stenbjerg Plantage og efter den forbi enkelte gårde og huse og små lyngheder til *Ovesø*. Vi krydser Hanstholm-Thistedvejen og stopper på en P-plads ved søen.

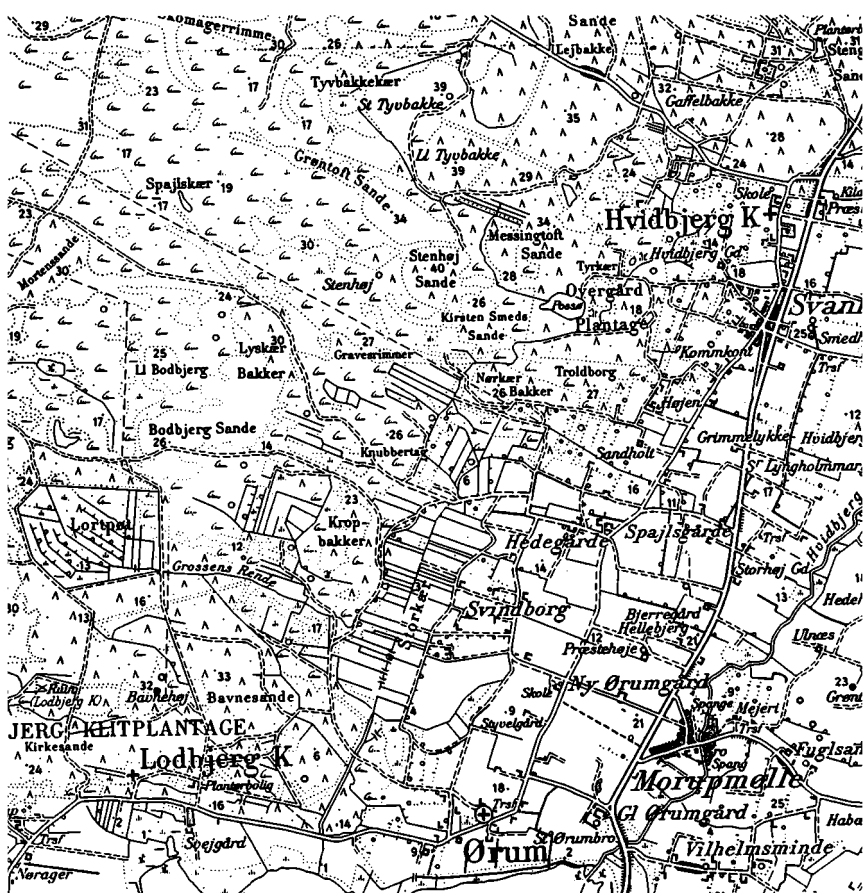
Her ser vi kalken, som nu og da er nær overfladen i Thy, helt fremme i dagslyset. Ved nordenden af den 10 km lange *Ovesø* brydes kalken i et stort kalkværk, *Legind Kalkværk*. Kommer man nærmere, vil man se, at man er ved sydgrænsen af kalkområdet, idet lagene hælder sydpå. En vej går forbi kalkklitterne op gennem et landskab i voldsomme former, men den udrettede og jævnt stigende vej slår stedets naturlige dramatik i stykker.

Vi tager Thisted-vejen sydpå langs *Ovesø*, som man dog ikke ser så meget til. Men kører man denne tur en efterårsdag, vil man ikke glemme de mange stærke farver i bær og bøge-, birke- og egeløv og landskabets ynder, der måske nok virker særlig stærkt, når man kommer fra kystens klitter. Men vi er på vej ud endnu engang til klitterne. Og det er den skønneste tur. Den lille Vesterhavsby *Lyngby* ser man pludseligt ligge næsten uvirkeligt i det skarpe lys, og efter den er der ingen bebyggelse, kun storslåede havklitter, til man er ved havet i en skøn og vildsom natur. Fyrregrene i mange rækker er sat i de yderste klitter for at holde på sandet. Strandbredden er landevej for ral-graverne, før de når op på asfalten, der også her går til den yderste klit.

Vi skal ind i landet igen. Svankær står der på vejskiltet, og vi kommer lige til Hvidbjerg Kirke, *Hvidbjerg vesten Å*, som denne kirke vest for Hvidbjerg Å hedder. Den tager sig godt ud på sin mod vestenvinden beskyttede plads og med klokkestabel på kirkegården. Norddøren er muret til med strandsten,

omkring syddøren ligger våbenhuset, der ligesom kor og apsis har rødt tegltag, mens skibet har blytag.

I nyere tid har man samlet penge ind til et tårn til Hvidbjerg Kirke, men Nationalmuseet modsatte sig, at man lavede om på dette stilrene, historiske bygningsværk – og pengene blev brugt til istandsættelser. Under dette arbejde, som blev afsluttet i 1965, fandt man gemt i tilmuringen af kirkens tidli-

gere kvindedør i nordsiden den oprindelige egetræsdør. På et par munkesten fandt man aftryk af en barnehånd og af hundeg og kattepoter fra dengang da stenene lå til tørring.

En mindetavle på kirkens væg fortæller om 8 fiskere, der 23. december 1885 druknede ud for Lyngby.

I byen Svankær lidt længere fremme tager vi vejen til *Morup Mølle*. Her kører man ind i den dejligste idyl ved den meget brede Hvidbjerg Å, der kommer med vand fra Ovesø og tidligere har drevet en vandmølle. Her har været farveri og meget andet – og stor ålefangst. Nu er her kro.

Fra Morup Mølle går turen langs med Ørum Sø mod Lodbjerg. Vi har Lodbjerg Klitplantage på højre hånd. Den er på 879 ha, men kun det halve er beplantet. Den blev først anlagt i 1923. Men før sandflugten var her skov. Navnet Skovsted minder endnu herom. Den blev ødelagt af sandflugt. En del af *Ørum Sø* er afvandet. Der er lerede jorde og gode enge ved søen inden for plantagen. I den fører mange træer en kamp for tilværelsen. Ingen rører dem, når de er segnet og ligger med oprakte grene. Det er hårde vilkår at gro i flyvesand.

Gården *Ørum* nævnes første gang 1367, da den blev skødet til Valdemar Atterdag. Indtil 1661 boede de kongelige lensmænd her. Et voldsted, to lave banker, adskilt ved en tværgrav, ligger i *Ørum Sø*. I 1500- og 1600-årene var slottet en firfløjet bindingsværksgård, som blev nedbrudt ca. 1748.

Efter *Ørum Sø* følger *Flade Sø*. De to lavvandede søer er indbyrdes skilt ved en vejdamning.

Lodbjerg

På en strækning går vejen fra *Ørum* til *Lodbjerg* lidt inde i plantagen. Når man er forbi plantørboligen viser et lille skilt vej til *Lodbjerg Kirke*. Man ville ellers let køre forbi.

Nord for kirken har ligget en landsby, men der er ikke noget spor af den i dag. Kirken er pyntelig med hvide mure og rødt tag, der liver op i de lidt dystre omgivelser. Det er en af vore mindste kirker. Den består kun af skib og kor og en klokke op-hængt ved vestgavlen. Kirken skulle have været nedlagt i 1555, men det blev ikke gennemført. I det lille kirkerum er flere sen-

gotiske kalkmalerier: passionsscener, Maria som smertens moder, kobberslangen i ørkenen.

Lidt efter kirkevejen er der en grusvej til *Lodbjerg Fyr*. Det ligger 1 km inde i plantagen. Fyret er opført 1883 og mod 1 kr. i entré kan besøgende tage turen op ad stentrapperne og fra fyrets platform få et overblik over egnen, som er øde og fattig.

Flade Sø ligger lidt i vejen, når man skal videre til Agger. Men der går vej omkring den til begge sider. Vi kører fra fyret gennem den lille landsby Tolbøl mellem de to søer. Inden for de gamle søskrænter er side enge. I det fjerne ser man straks efter Tolbøl-husene Vestervig Kirke på sit store højdedrag. Dæmningen mellem søerne ender med en bro, før vi kører op ad fra *Flade Sø*. Det lykkedes aldrig at få udtørret dens 661 ha store område. Man begyndte i 1868 og ofrede mange penge, men gang på gang trængte vandet fra Vesterhavet ind, og i 1882 gav man op.

FRA AGGER TIL ODDESUND

Landstrimlen mellem Flade Sø og Krik Vig, *Agger* med dens bymæssige bebyggelse og den 8,5 km lange Agger Tange er anderledes end hvad vi hidtil har set i Thy. Det er ikke fiskerlejet mellem klitterne og slet ikke Limfjordens kystskrænter. Det er en by i blæst og kamp. Her er ikke landbrugsjord eller skov. Her er sol og luft og badestrand.

Fortiden har bragt mange tragedier. Fremtiden er uvis. For den, der som gæst kommer til Agger, virker det chokerende, at kampen mod havet kræver så stor indsats. Det har været nødvendigt at sikre den ialt 10 km lange kyst fra Thyborøn Kanal til nord for Flade Sø med *høfder* af usædvanlig effektivitet. Med knap 400 meters afstand ligger 29 høfder, bygget i årene 1900–08 af betonblokke og sten, i længder på 220–385 m. Men havet er grådigt, det æder stadig af bunden ved kysten og flytter rundt på sten og sand. Havdybderne rykker nærmere og høfderne må stadig udbygges. Samtidig med at der hvert år må fjernes trekvart million m³ sand fra havneindløbet ved Thyborøn. Et 9 km langt dige følger siden 1953 Agger Tangen ca. 1300 m inden for kystlinien til yderligere

sikring mod stormflod. Når skumflagerne fyger tæt fra en larrende brænding mod høfderne, forstår man, at kampen er alvorlig.

En mindsten ved byens udkant fortæller om thyboernes kamp mod svenskerne ved Nabe den 3. oktober 1657. Nabe og mange andre byer er forlængst væk. Stedet, hvor kampen fandt

sted, må udpeges i Vesterhavet. For blot et par hundrede år siden var tangen $1\frac{1}{2}$ –2 km bred med seks bosteder med gårde og huse og dyrkede marker.

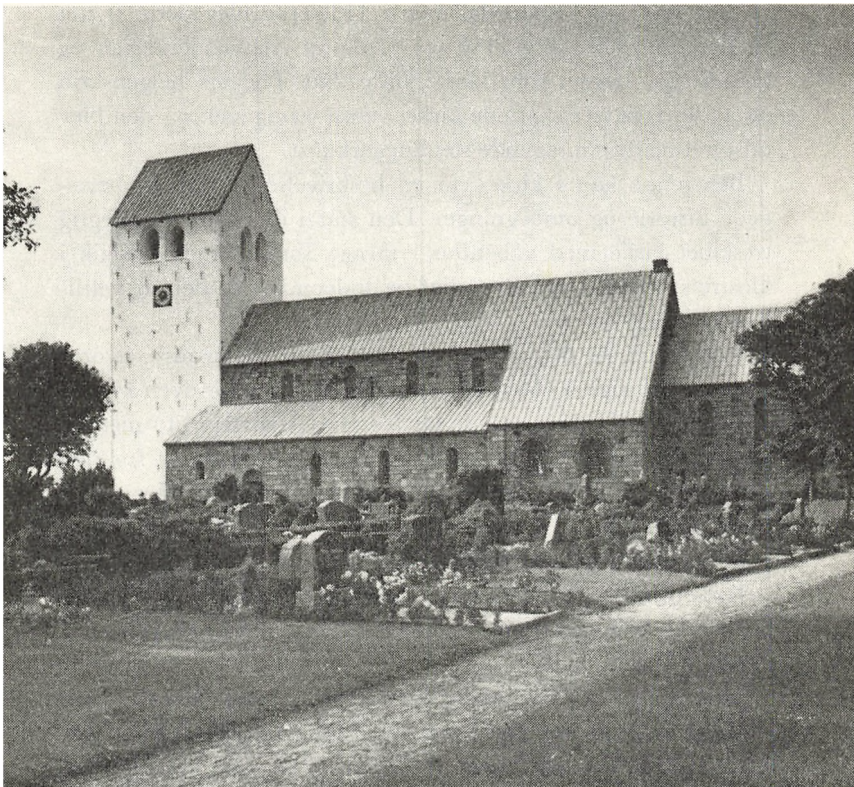
Fra Agger kører vi forbi fiskerihavnen, der er indrettet i læ af det nye dige, langs *Krik Vig*. Det er Limfjordskysten, vi er vendt tilbage til. Og det er en brat overgang at komme fra bølgernes brøl til stilheden og de blide linier med de høje klinger ved Vestervig forude.

Vestervig

Vi drejer i Krik af til *Vestervig Kirke*, som ligger 1 km nord for Vestervig by. Hvorfra man kommer, ses kirken øverst på højderne – med det hvide tårn som sømærke. Vi standser dog et par hundrede meter før kirken, ved en hyggelig kirkegård med gammelt dige og træbeplantning. Her lå Vestervig sogns kirke indtil reformationen, da klosterkirken på bakkens top blev sognekirke. Kirken her blev nedbrudt, og i 1660-årene blev de sidste rester af mure revet ned, tomten jævnet. Kun nogle granitkvadre ved kirkegårdsdiget er tilbage af kirken. Den var viet til Skt. Thøger, egentlig Theodgar.

Vi kører til P-pladsen nord for Vestervig Kirke, med sine rotunder, hvor bilerne mellem høje græsvolde står skjult i landskabet, den mest avancerede P-plads hidtil. Men den skal også tage mod besøgende ved det frilandsmuseum, der er at se ved siden af den. I en årrække indtil 1965 gravede Nationalmuseet her og afdækkede hustomt efter *hustomt* fra en jernalderlandsby, beboet fra et par hundrede år f. Kr. til ca. 400 år efter.

Vestervig Klosterkirke fra begyndelsen af 1100-årene er berømt for sin størrelse. Næst efter Viborg Domkirke den anseeligste kvaderstenskirk i Nørrejylland. Den er også kendt for sin gamle granitkunst og for en grav på kirkegården, ved tårnets nordside. Det er *Liden Kirstens* og Prins Buris' fællesgrav. En nu ulæselig indskrift fortæller, at gravkisten „indeslutter en søster tilligemed en broder, et så inderligt forbundet par, at disse højfornemme hviler i en og samme grav“. Undersøgelser af graven, hvorover ligger en lang, romansk granitsten med to processionskors indhugget som relief, har vist, at de begravede

Vestervig Kirke. Sven Thoby fot. Danmarks Turistråd.

er en kvinde og en mand. Efter en gammel tradition er det folkevisens Liden Kirsten, Valdemar den Stores datter, og hendes elsker, Prins Buris. De måtte ikke indgå ægteskab, men forholdet fik følger, og da faderen opdagede det, lod han Liden Kirsten hente fra barselsengen til fest på Skanderborg slot og lod hende danse til døde. Prins Buris skal have fået øjnene stukket ud. I 11 år skal han have været lænket til klostrets mur, så han kunne nå hendes grav. I mindet om denne trofaste kærlighed ud over døden har det navnlig tidligere været skik, at brude i Vestervig Kirke har lagt en buket på graven.

Vestervig var bispesæde, men i 1130'erne blev dette flyttet til Børglum. Omkring 1110 oprettedes et Augustinerkloster og kirken blev bygget som klosterkirke. Skt. Thøgers helgenskrin og andre relikvier skaffede kirken store offergaver, og den blev udstyret med fremragende stenhuggerkunst.

Besøgende kan i kirken få en beskrivelse af kirkens bevægede historie og ombygninger. Den står i dag som en prægtig treskibet kirke med våbenhus i tårnet, som tidligere indgik i klostrets vestfløj, og udvendigt og indvendigt er den af veltilhugne kvadre.

Udvendigt ser man i murene adskillige billedkvadre, hvoraf nogle er fra sognekirken. I korets østhjørner er for oven kvadre med løver, på korets sydside ses Vestervigs vartegn, to menneskehoveder og to masker. Præstedørens overligger er fra den nedlagte sognekirke, det er også vestportalens hoveder under hjørnesoklerne.

Et indmuret solur er Danmarks ældste.

Kirken har kalkmalerier fra flere perioder, de ældste er dekorationer i nordmuren fra 1444 og det danske rigsvåben i søndre sideskib.

Altertavlen var oprindelig bestilt til Viborg Domkirke og var også anbragt der efter branden 1726, malet af Mogens Chr. Thrane, men den blev købt af Vestervig Klosters ejer. Kirken har to døbefonte, en lille norsk font i klæbersten i kirkens vestende og en nyere granitfont, som afløste den. Prædikestolen er i begyndelsen af 1600-årene skåret af en Ålborg-snedker. Det smukke stoleværk er fra ca. 1600.

Særlig interessant er i Vestervig Kirke en enestående samling ejendommelige romanske gravsten, der står i kirkens vestende. Mange er øjensynligt fra samme værksted omkring år 1200 og er præget af en usædvanlig lyrisk patos i indskrifterne. Den smukkeste og bedst bevarede har navnet Christine, et stort kors og følgende indskrift i hexametre på latin: „Skamløs mod skønhedens stråleglans, grum mod ungdommens blomst har den dag, som ikke ynkes over noget her, ak, ladet dig, byens sol, ugifte jomfru, Christine, formæles med jorden“.

En mere ligefrem tekst fra en sten i søndre sideskib begynder

således: „Her hviler en udmattet krop, assessor Peder Molde-rop, til 14 børn fader –“.

Også Danmarks ældste daterede gravsten findes her, sat over præsten Tue før 1210 – man kan kun læse tallene 120.

Ashøje, Hurup og Ydby

Fra P-pladsen ved Vestervig Kirke følger vi vejen mod Hurup. Når vi på landevejen har rundet toppen af et stort bakkedrag, *Ashøje*, drejer vi til højre ind ad en lille skovvej og er på en mødeplads med pavillon og åkande-sø og med mindsten med portrætter af J. Christmas Møller og landstingsmand L. K. Kristensen. *Ashøje* er med sine 93 m Thys højeste punkt, og øverst oppe er der et udsigtstårn. Her kan man som afslutning på Thy-turen samle indtryk fra hele Sydthy – fra Vesterhavet og klitterne til klinterne ved Limfjorden og 20 af landsdelens kirker.

Lidt efter er vi i *Hurup*. Det er den afdøde maler Jens Søndergaards barndomsby, en by med både levende nutid og fjern fortid. Da man i 1965 skulle anlægge en ny kommuneskole i Hurup, blev der udgravet en byhøj fra ældre jernalder i lighed med den i Vestervig. Man kunne spore fem lag af hus-tomter, de ældste fra ca. 150 f. Kr., de yngste ca. 350 år yngre.

På kirkegården står et stort fragment af en runesten, som 1910 blev fundet i kirkegårdsdiget. Den er rejst af Thormod, en velbyrdig „drenge“. Af sognets ca. 30 gravhøje er flere meget anselige.

Fra Hurup skal vi endnu have et glimt af Thys Limfjordsland. Vi følger den gamle landevej til Gundtoft og drejer om ad Gettrup med en gruppe store gravhøje ved landevejen vest for byen. I den 60 m høje Sangershøj er udgravet brændte ben og bronzesværd, som ses i museet i Thisted. Højlandet når her helt ud til Nissum Bredning med 30–40 m høje klinte. Ud for Helligsø, som vi skal gennem på vej til *Ydby*, er der uden for gamle kystklinter strandvolde og badestrand og syd for Sindrup ligger i forlængelse af Skibsted Fjord Thylands sydligste vejle.

Ydby er en bygade, som kan synes endeløs. Den går nedad

og opad, før man i dens udkant er ved kirken. Den adskiller sig ikke meget fra andre gode Thykirker, men den har nogle morsomme skildringer af kirkens brand i 1742. De er malet på pulpiturets træværk og har sorte teksttavler ind imellem. Man ser kirken i et flammehav og læser: „Jeg med kirketårn og alt / ved en ild i aske faldt“. Næste billede viser kirken uden flammer med teksten: „Kongen og det ganske land / mig og kirken hjalp i stand“. Den genopbyggede kirke indviedes 1743. Den sidste tavle, dateret 1747, har dette „Ønske om kirken: Gud lad denne kirke staa, / til al verden skal forgaa“.

På kirkegården ligger en stor bronzealderhøj lige inden for kirkegårdsdiget. Så vi slutter turen i Thy som vi begyndte: ved Ydbys oldtidshøje.

I Ydby er man ved hovedvej A 11 til Oddesund.

Stedregister

- Agger 36, 40, 44, 55,
60, 64f., 66, 73, 84,
136
Agger Tange 4, 20,
39, 43f., 46, 56, 59,
66, 136
Amtoft 112
Arup Vejle 88, 111f.
Ashøje 85f., 141
Ashøje Plantage 82
Bavnehøj 12, 88, 132
Bistrup 35
Bjerget 5f., 75f., 120
Bjerre 28
Bodum 13, 33
Bodum Bakker 104,
106
Bodum Bisgård 106
Bulbjerg 11, 60, 88,
117–119
Bygholms Vejle 4, 112
Christiansgave 25, 96,
100
Draget 4, 13, 104
Dragsbæk 94, 97
Faddersbøl 43, 132
Feggesund 4, 89, 112f.
Flade Sø 88, 135f.
Frøstrup 21, 35, 52,
114
Færgeborg 40
Fårtoft 36
Gettrup 73, 141
Ginderup 30, 37, 74,
106
Grurup 44
Hannæs 4, 78
Hansted 45, 53, 55,
59, 62, 64, 68, 70,
124
Hanstedreservatet 17,
122f., 126
Hanstholm 10f., 14,
49, 55, 58f., 60, 64,
70, 88, 123–126
Hanstholm Fyr 86,
89, 126
Harring 33
Hassing 33
Hellerød 36
Helligsø 141
Heltborg 106
Hillerslev 34, 37, 121f.
Hillerslevhus 41
Hindsels 102
Hindselsgård 43
Hjaremål 11, 36, 45,
120
Hjaremål Kirke 51
Hjaremål Klit 120
Hjaremål Plantage 88
Hjertebjerg 10, 88
Hov 28, 109
Hovsør 93f., 109
Hundborg Mose 132
Hurup 30, 82, 84,
132, 141
Hvidbjerg, Refs hrd.
102f.
Hvidbjerg Plantage 89
Hvidbjerg vesten Å
23, 133f.
Hvidbjerg Å 12, 133,
135
Højstrup 32
Hørdum 28, 34, 40,
107f.
Hørdum Kirke 31f.
Irup 43, 45
Istrup 133
Jannerup 130, 132
Jegind 101
Jegindø 34, 43, 101
Kjallerup 35
Klitmøller 47, 53,
55–57, 60, 64, 69,
126
Klovenhøj 27
Kløvenhøj 104
Knudsbjerg 109
Koldby 35
Krik Vig 65, 136, 138
Kronborg Plantage 63
Legind Kalkværk 133
Lild 40
Lild Kirke 116
Lild Plantage 88, 120
Lildstrand 60, 120
Limfjorden 39
Lodbjerg 20, 23, 40,
60, 84, 135f.
Lodbjerg Fyr 89, 136
Lodbjerg Klitplantage
89, 135
Lund Fjord 16, 88
Lundehøj 27, 107
Lyngby 49, 60, 133
Lyngholm 94
Lønnerup Fjord 19,
88, 109
Madstedborg 19, 40
Morup Mølle 135
Nabe 44, 137
Nebel 23
Nordentoft 130
Nors 122
Nors Sø 88, 122
Nystrup 23, 130
Nystrup Plantage 26,
89, 130

STEDREGISTER

- Næssund 4, 89, 106
 Nørhå 30, 34, 45
 Nørhågård 39
 Nørre Vorupør 132
 Odby 101
 Oddershedegård 20
 Oddesund 3f., 7f., 59, 89, 101
 Oksnebøl 36
 Ovesø 19, 27, 30, 88, 133
 Rolsgård 74f.
 Rotbøl 23, 36
 Ræer 124
 Rødland Hede 30
 Sangershøj 88, 141
 Sejersbøl 36
 Sennels 64, 109
 Sennels Hede 109
 Silstrup 109
 Sjerring 33, 40f., 127–130
 Sjerring Sø 128, 132
 Skarreklit 11, 88, 118
 Skibsted Fjord 13, 104, 141
 Skippergade, Øsløs 92, 114
 Skjoldborg 24
 Skovsted 23, 135
 Skyum 34, 45
 Skyum Bjerger 88, 108
 Skårup Høje 88, 114
 Snejstrup 28
 Sperring 33
 Stagstrup 73
 Stenbjerg 56, 60, 64, 84, 132f.
 Stenbjerg Plantage 88, 133
 Sundby 35
 Sønderhå 34, 40
 Sårup 124
 Tambo Sund 101
 Tambohus 101
 Thisted 5–9, 38, 44, 53f., 56f., 59f., 64, 76, 86, 88f., 92–100, 109
 Thisted Plantage 21
 Thy Syssel 38
 Thyborøn 58f., 60, 68
 Thyborøn Kanal 46, 136
 Tilsted 24
 Tingstrup 27, 93
 Thyholm 3f., 88f., 101
 Todbøl 43, 45
 Toftum 33
 Torshøj 29, 88
 Torsted 24, 34
 Torup 23–25, 40
 Torup Kirkeruin 130–32
 Torup Plantage 88f.
 Tovsig Plantage 61, 130
 Troldesting 28, 88
 Tved 23, 36, 45
 Tved Kirke 123
 Tved Plantage 88, 123
 Tvorup, se Torup
 Tøfting 33
 Tømmerby Fjord 88, 112
 Tømmerup Kirke 116
 Vandet Sø 27, 88, 127
 Vang 23f., 34, 130
 Vangså 23, 60, 64, 130
 Vesløs 21, 41, 112
 Vesløs Vejle 4, 112
 Vester Vandet 29, 36, 57, 127
 Vestervig 30, 38–40, 43–45, 82, 84, 92, 138–141
 Vig 43
 Vigsø 40, 45, 47, 55f., 60, 64, 124
 Villerslev 34, 107
 Vilsbøl 20
 Vilsbøl Plantage 26, 88, 127
 Vilsund 4–9, 12, 27, 89, 108
 Visby 28
 Vorup Sø 88, 132
 Vorupør 60, 64, 68f., 84
 Vust 60, 116f.
 Ydby 29, 104, 106, 141f.
 Øland 41, 43
 Ørhage 127
 Ørum 34, 41, 43, 45, 135
 Ørum Sø 88, 135
 Øsløs 27, 112
 Øster Hørdum 44
 Øster Vandet 24, 36
 Østerild 64, 67, 109
 Østerild Fjord 27, 88, 111
 Østerild Plantage 88, 111

Rettelse: S. 52, 1. 2 f. o. Frøslev, læs Frøstrup.

